

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΛΙΣΑΒΟΝΑΣ
Αυτοκρατορικό παρελθόν και σύγχρονο όραμα

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΛΙΣΑΒΟΝΑΣ

Αυτοκρατορικό παρελθόν και σύγχρονο όραμα

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Διάλεξη, Φεβρουάριος 2013

*Σπουδάστριες : Κακλή Ελεάνα
Καμποροπούλου Παναγιώτα*

Επιβλέπουσα αναπλ. καθηγήτρια : Γεωργία Μαρίνου

*Πανοραμική θέα του κέντρου της Λισαβόνας
από το miradouro της Graça
πηγή : προσωπικό αρχείο*

Περιεχόμενα

A. Εισαγωγή

B. Κύριο Μέρος - Ιστορική Αναδρομή

I. Η εξέλιξη μέχρι τα υπερπόντια ταξίδια

- Φοίνικες.....17
- Ρωμαίοι.....17
- Μαυριτανοί.....18
- **Δημιουργία της Alfama**
- Reconquista Επανάκτηση από τους Χριστιανούς.....26
- **Δημιουργία της Baixa**

II. Περίοδος Ανακαλύψεων – ακμή της αυτοκρατορίας (15ος – 18ος αιώνας) και η επέκταση της.

- Πρώτες αποικίες.....31
- Υπερπόντιες ανακαλύψεις.....38
- **Δημιουργία του Bairro Alto**

III. Ο σεισμός του 1755 και ο καθοριστικός ρόλος του στην αλλαγή της πόλης.

- **Η αναδημιουργία της Baixa**.....55

Γ. Επίλογος

- Η ενιαία εικόνα της πόλης.....69
- Συμπεράσματα.....79

Δ. Βιβλιογραφία.....85

*Πανοραμική θέα του κέντρου της Λισαβόνας
από το miradouro São Pedro de Alcantara
πηγή : προσωπικό αρχείο*

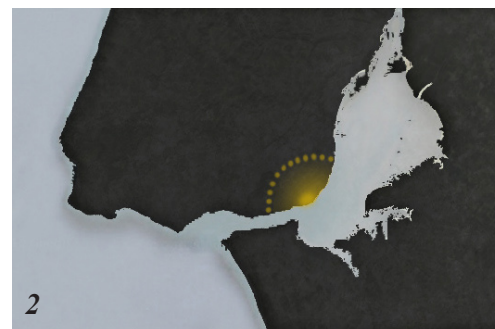
A. Εισαγωγή

Η Λισαβόνα, η πρωτεύουσα και μεγαλύτερη πόλη της Πορτογαλίας, είναι μια από τις παλαιότερες πόλεις της Ευρώπης, καθώς έχει ιδρυθεί πριν από τρεις και πλέον χιλιετίες. Αποτέλεσε ρωμαϊκό σταθμό, προάστιο του αραβικού κόσμου, και ξαναήρθε στα χέρια των χριστιανών. Όταν έφτασε στο απόγειό της την περίοδο των Ανακαλύψεων, συγκέντρωσε μεγάλο πλούτο και έγινε κέντρο μιας μεγάλης αυτοκρατορίας. Έχει χαρακτηριστεί “Πόλη του Οδυσσέα”, “Πόλη των μεγάλων θαλασσοπόρων και εξερευνητών”, και “Πριγκίπισσα του Ωκεανού”. Επλήγη από ένα καταστροφικό σεισμό το 1755 και αναδομήθηκε πλήρως. Σήμερα η ίδια πόλη που στο παρελθόν άλλαξε τα δεδομένα του παγκόσμιου χάρτη, πέφτει θύμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Έχοντας ζήσει στη Λισαβόνα και αποκτήσει προσωπικές εμπειρίες επιχειρούμε να περιγράψουμε τη σύγχρονη ζωή της πόλης προσεγγίζοντας τα χωρικά και κοινωνικά θέματα που απασχολούν και δυσχεραίνουν την όμορφη ζωή και ομαλή λειτουργία της. Οι κρίσεις αποτυπώνονται και επηρεάζουν, άλλοτε σε μικρότερο και άλλοτε σε μεγαλύτερο βαθμό, τη ζωή μιας πόλης. Παίρνοντας αφορμή από τα σημερινά γεγονότα που βιώνει η χώρα, αναζητούμε αξίες και μεγάλες στιγμές από το παρελθόν, αφήνοντας την ιστορία να μας τις διηγηθεί.

α. Λόφος Castelo   δ. Λόφος Santo André   στ. Λόφος Santa Catarina
 β. Λόφος Graca   ε. Λόφος São Roque
 γ. Λόφος Sant'Anna   ζ. Λόφος Chagas

Γενικά για τη Λισαβόνα

1. Χάρτης 1: Θέση της Λισαβόνας στην Πορτογαλία

2. Χάρτης 2: Θέση της Λισαβόνας στις εκβολές του Τάγου

3. Χάρτης 3: Οι επτά λόφοι του ιστορικού κέντρου

πηγή: προσωπικό αρχείο

Η πόλη είναι χτισμένη στις εκβολές του ποταμού Τάγου (Rio Tejo) στον Ατλαντικό Ωκεανό (χάρτης 2), σε θέση στρατηγική και καίρια για την εξέλιξη της αλλά και την εκκίνηση των θαλασσοπόρων προς τα υπερπόντια ταξίδια. Το ιστορικό κέντρο της Λισαβόνας είναι χτισμένο πάνω σε ένα πολύ έντονο ανάγλυφο, πάνω σε εφτά λόφους και στις μεταξύ τους πεδιάδες που μαζί με την παρουσία του υγρού στοιχείου συνιστούν την ιδιαίτερη μορφολογία της (χάρτης 3).

Η εικόνα της πόλης, όμως, δεν καθορίζεται μόνο από την γεωμορφολογία της. Η εξελικτική της πορεία απλώνεται μέσα στο χρόνο, εναποθέτοντας από κάθε περίοδο ξεχωριστά στοιχεία από τη θρησκεία και την πολιτιστική παράδοση των εκάστοτε κατακτητών της. Συγχρόνως αποτυπώνει αλλαγές του φυσικού περιβάλλοντος, της οικονομικής κατάστασης και πολιτικής βούλησης και συνεπακόλουθα της κοινωνικής δομής αλλά και της συγκρότησης της πόλης και της χωροθέτησης των λειτουργιών της.

Χάρτης 4: Σύγχρονος χάρτης της Λισαβόνας με οριοθέτηση των περιοχών
πηγή: προσωπικό αρχείο

Περιπλανώμενοι, λοιπόν, σήμερα στο ιστορικό κέντρο της πόλης συναντάμε μια χαρακτηριστική ποικιλομορφία που οφείλεται τόσο στην ιδιαίτερη μορφολογία του εδάφους, όσο και στη διαφορετική ύφανση του αστικού ιστού που δημιουργήθηκε σε διαφορετικές περιόδους, όμως παρέχει μια ενιαία χαρακτηριστική εικόνα.

Το κεντρικότερο σημείο της πόλης βρίσκεται στην περιοχή της Baixa (Κάτω πόλη), που βρίσκεται στο επίπεδο του ποταμού και περιβάλλεται περιμετρικά από τους λόφους της πόλης. Είναι ευδιάκριτη λόγω του χαρακτηριστικού αυστηρού καννάβου της και της μεγαλύτερης κλίμακας, οδικών αρτηριών αλλά και κτιρίων, που διαφέρει από τις τους λόφους που την περιβάλλουν κάνοντάς την ιδιαίτερα μεγαλοπρεπή. Ορίζεται από τις παλαιότερες πλατείες της πόλης, την Praça do Comércio και την Praça Rossio. Η Baixa χαρακτηρίζεται ως η πιο εμπορική και τουριστική περιοχή της πόλης.

Στο πέρασμα από την Baixa στους λόφους που τοποθετούνται στα ανατολικά της, όπου βρίσκονται οι περιοχές του Chiado και του Bairro Alto, η κλίμακα αρχίζει να αλλάζει και η σύνδεση πραγματοποιείται με στενούς δρόμους, σκάλες αλλά και τον elevador Santa Justa που δεσπόζει στα ανατολικά της Baixa. Οι λόφοι αυτοί είναι επίσης δομημένοι με τη χρήση ιπποδάμιου συστήματος, μια πρόωμης, όμως, και πιο ελεύθερης μορφής.

Εντελώς διαφορετική μεσαιωνική ύφανση συναντάμε στα ανατολικά της Baixa, στο λόφο του São Jorge, όπου βρίσκονται οι περιοχές του Castelo, της Alfama και της Mouraria. Πρόκειται για την «παλιά πόλη» της Λισαβόνας, όπου τα στενά, γραφικά σοκάκια και οι συνοικίες του λόφου παραπέμπουν σε άλλη εποχή. Στην εικόνα δεσπόζει το κάστρο στην κορυφή του λόφου αλλά και ο καθεδρικός ναός της πόλης.

▲ *Baixa_ Rua de Santa Justa*

◀ *Bairro Alto_ Rua Barroca*

▶ *Alfama_ Rua do Limoeiro*

πηγή : προσωπικό αρχείο

“Η εικόνα της Λισαβόνας”

“Τα κίτρινα τράμ που κυλάνε πάνω στις ράγες και χάνονται στις απότομες κλίσεις και στροφές των δρόμων της πόλης κλείνουν ήδη έναν αιώνα ζωής, αψηφώντας τις τεχνολογικές εξελίξεις, ενώ παράλληλα διατηρούν τη γραφικότητα και χρηστικότητα τους.”

► το TRAM 28
πηγή : προσωπικό αρχείο

Βρισκόμενοι στις περιοχές των υψωμάτων μπορούμε να έχουμε μια ολοκληρωμένη πανοραμική θέα της πόλης από τα miradouros της. Πρόκειται για μικρές πλατείες στις πλαγιές των λόφων με θέα στην πόλη που κατακλύζονται καθημερινά από ντόπιους και τουρίστες. Ιδιαίτερο χρώμα δίνει το χαρακτηριστικό κίτρινο τραμ που σκαρφαλώνει στα στενά ανηφορικά δρομάκια της Λισαβόνας. Η εικόνα της πόλης είναι μία και ενιαία, με κτίρια που δεν χάνουν τον παραδοσιακό τους χαρακτήρα, με πλακάκια στις όψεις τους, με έντονα χρώματα, με χαρακτηριστικές πλακοστρώσεις στους δρόμους που καλύπτουν από το μικρότερο σοκάκι έως τον μεγαλύτερο πεζόδρομο της πόλης. Πρόκειται για μια εικόνα που όπως και ο ιστός εμπεριέχει όλες τις επιρροές της Λισαβόνας συνδυασμένες με μοναδικό τρόπο.

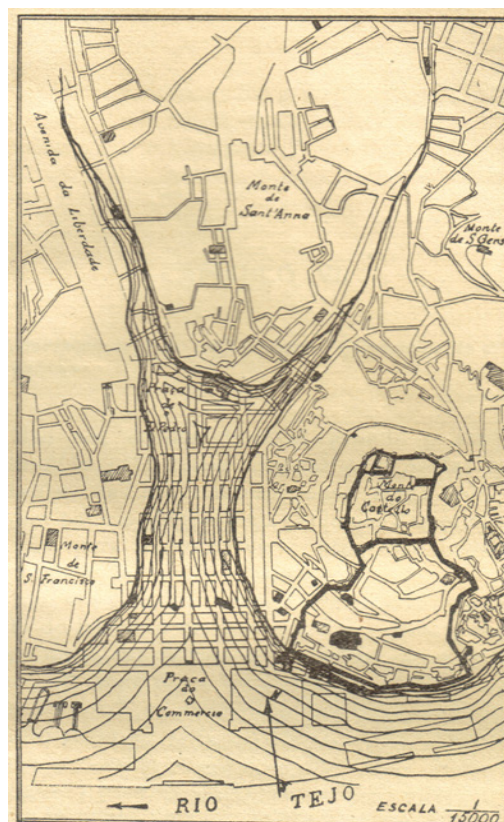
- ▼ 1, 2: το miradouro São Pedro de Alcantara
  - ▶ 3: Alfama, Arco da Porta do Mar (πύλη της θάλασσας)
- πηγή : προσωπικό αρχείο

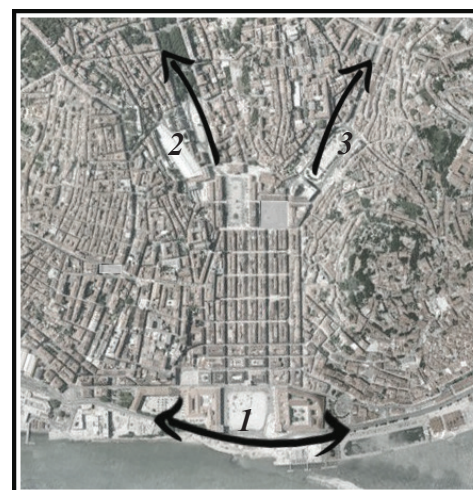

Σύνδεση με τα προάστια

Το κέντρο της πόλης συνδέεται με τα προάστια, στο Νότο μέσω του παραλιακού δρόμου, Rua da Ribeira (1), και στο Βορρά μέσω των οδών Avenida da Libertade (2) και Rua das Palmas (3) που βρίσκονται εκατέρωθεν του λόφου Collina Sant' Ana. Η Avenida da Libertade (Λεωφόρος της Ελευθερίας) που φτάνει μέχρι την πλατεία Marques de Pombal και αποτελεί τη σύνδεση με το βορειοδυτικό κομμάτι της πόλης, είναι ένας εμπορικός δρόμος μεγάλου πλάτους με κήπους κατά μήκος του, που αποτελεί τον πιο ακριβό δρόμο της πόλης. Σε αντίθεση η Rua das Palmas μέσω της οποίας επιτυγχάνεται η σύνδεση με το βορειοανατολικό τμήμα της, είναι από τους πιο φτωχικούς, που φιλοξενεί το εμπόριο και τις γειτονιές κατοικίας των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων της πόλης.

Planta que mostra o local, exacto ou aproximado de alguns edificios ou monumentos de Lisboa anteriores à conquista cristã no ano de 1147, o traçado das muralhas mouriscas, e a situação aproximada do esteiro do Tejo que penetrava por onde é agora a Cidade Baixa, e que desapareceu por completo até aos fins do século XIII

◀ Χάρτης 5: Οι δύο παραπόταμοι του Ταγου, που, μέχρι το 13ο αιώνα, οι εκβολές τους εισχωρούσαν στην περιοχή της σημερινής Baixa.

πηγή : pt.wikipedia.org

▲ Χάρτης 6: Οι συνδέσεις του ιστορικού κέντρου με τα προάστια, στη θέση των παλιών παραποτάμων

πηγή : προσωπικό αρχείο

► Πανοραμική θέα της πόλης

πηγή: προσωπικό αρχείο

B. Κύριο Μέρος - Ιστορική Αναδρομή

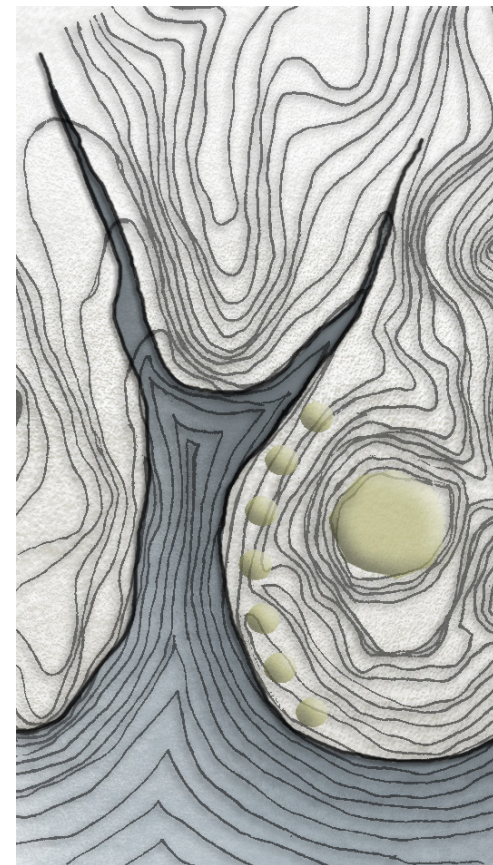

I. Η εξέλιξη μέχρι τα υπερπόντια ταξίδια

Η γεωφυσική εικόνα της Λισαβόνας, από την εποχή της δημιουργίας της και για πολλούς ακόμη αιώνες δεν ήταν όπως η σημερινή. Τα αρχαία χρόνια δυο παραπόταμοι του Τάγου εισχωρούσαν στην καρδιά του σημερινού κέντρου και κατέληγαν στη θέση των σημερινών Rua das Palmas και Anenida da Libertade, ενώ η περιοχή της Baixa ήταν βυθισμένη κάτω από το νερό, δίνοντας μια εντελώς διαφορετική μορφή στην πόλη, με τη θάλασσα να διεισδύει βαθιά δημιουργώντας ένα προστατευμένο κόλπο με διχλωτή απόληξη. Με το πέρασμα των αιώνων, η στάθμη του νερού υποχώρησε, ο κόλπος έγινε χερσαία περιοχή και η θαλάσσια ακτή ευθυγραμμίστηκε.

Δίκαια έχει χαρακτηριστεί η Λισαβόνα ως πόλη που γεννήθηκε μαζί με το λιμάνι του ποταμού Τάγου. Το αρχικά προστατευμένο λιμάνι, σε συνδυασμό με τη θέση του πάνω στον Ατλαντικό, το ήπιο κλίμα και το γόνιμο έδαφος αποτέλεσαν συνθήκες για την κατοίκησή της περιοχής από πολύ νωρίς. Υπάρχουν στοιχεία που μαρτυρούν την ύπαρξη οικισμών κατά τη φοινικική εποχή, που χρονολογούνται από το 1200 π.Χ., στις εκβολές του Τάγου σε άμεση επαφή με το ποτάμι και τη θάλασσα στην περιοχή της σημερινής Baixa. Το προστατευμένο λιμάνι στις εκβολές του Τάγου ήταν ιδανικό σημείο για εγκατάσταση και τροφοδοσία των φοινικικών πλοίων όπως και σημαντικό κέντρο εμπορικών συναλλαγών. Αν και βρέθηκαν φοινικικά ερείπια του 8ου αιώνα π.Χ. κάτω από τον σημερινό καθεδρικό ναό, στο λόφο του São Jorge, σύγχρονοι ιστορικοί ισχυρίζονται ότι η Λισαβόνα αποτελούσε αρχαίο οικισμό αυτοχθόνων, που διατηρούσε εμπορικές σχέσεις με τους Φοίνικες. (χάρτης 7)

Η περιοχή προσήλκυσε το ενδιαφέρον των Ρωμαίων που το 138 π.Χ. την κατέκτησαν και την οργάνωσαν ως έναν σημαντικό σταθμό (Roman oppidum). Ο λόφος του São Jorge, τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του οποίου τον κάνουν μέχρι σήμερα ένα τόπο δύσκολης πρόσβασης, ιδανικό για άμυνα και οπτικό έλεγχο της περιφέρειας, αποτέλεσε πυρήνα από όπου ξεκίνησε η πρωταρχική ανάπτυξη. Εκτός από τα παραπάνω γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά, βασικός λόγος εγκατάστασης των Ρωμαίων στην περιοχή ήταν και η ύπαρξη των πηγών, ψυχρών και θερμών, στην πλαγιά του λόφου του São Jorge. Οι Ρωμαίοι δημιούργησαν υποδομές και

 Κατοικημένες περιοχές

*Χάρτης 7: Η Λισαβόνα τη φοινικική εποχή
πηγή: προσωπικό αρχείο*

 Κατοικημένες περιοχές

 Τείχιση πόλης

Χάρτης 8: Η Λισαβόνα τη ρωμαϊκή εποχή
πηγή: προσωπικό αρχείο

κατασκεύασαν σημαντικά κτίρια¹ όπως συνηθιζόταν στις πόλεις τους. Επιπλέον κατασκευάστηκε σύστημα υδροδότησης και αποχέτευσης σε πολλά σημεία στην πόλη. Με την πάροδο του χρόνου η πόλη επεκτάθηκε προς τις παρυφές του λόφου και προς την ακτή με τον αστικό ιστό να καθορίζεται από τη γεωμορφολογία της περιοχής (χάρτης 8). Βρέθηκαν τα ίχνη ενός *Cardo* (βασικό στοιχείο οργάνωσης και οικονομικό κέντρο της ρωμαϊκής πόλης με προσανατολισμό Βορρά-Νότου) στην περιοχή του σημερινού καθεδρικού ναού. Λουζιτανικές² επιδρομές και εξεγέρσεις δημιούργησαν την ανάγκη κατασκευής τείχους γύρω από το σταθμό-οικισμό. Η οχύρωση προστάτευε μόνο το σημαντικό πυρήνα των αυτοκρατορικών “*civitas*” και πολλοί ναοί, ιαματικά λουτρά και ο ιππόδρομος καθώς και η παραγωγική ζώνη στη θέση της σημερινής Βαίκα εξαιρούνταν. Η μεγάλη ανάπτυξη της αλιευτικής «βιομηχανίας» παστώματος στην περιοχή της σημερινής Βαίκα αποτέλεσε τη βάση της οικονομικής ανάπτυξης της πόλης στις αρχές της χριστιανικής εποχής που συνέχισε να λειτουργεί μέχρι και τον 5ο αιώνα.

Με τη διάλυση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας την πόλη έπληξαν αλλεπάλληλες επιδρομές από τα βαρβαρικά φύλα Σαρματών, Αλανών, Βανδάλων και Σουηβών μέχρι το 585 οπότε η Λισαβόνα³ εντάχθηκε στο Βησιγοθικό βασίλειο του Τολέδο, το οποίο την εποχή εκείνη περιλάμβανε όλη την Ιβηρική χερσόνησο.

Η Λισαβόνα το 714 πέρασε υπό την εξουσία των Μαυριτανών της Βορείου Αφρικής και των Αράβων της εγγύς Ανατολής⁴ όπως άλλωστε και το σύνολο σχεδόν της Ιβηρικής χερσονήσου, εκτός από κάποιους χριστιανικούς θύλακες. Οι νέοι κάτοικοι της πόλης, οι Άραβες, που την εξουσίασαν για 400 χρόνια, έφεραν μια νέα θρησκεία, νοοτροπία και παραδόσεις μέσα στη χριστιανική κοινωνία, προκαλώντας αξιοσημείωτες αλλαγές στη διάρθρωσή, την οργάνωση και την καθημερινή της ζωή και προσδίδοντας της γνωρίσματα διακριτά μέχρι και σήμερα, όπως ο ιδιαίτερος πολυπολιτισμικός χαρακτήρας.

1_ θέατρο, τα λουτρά του Κασσιανού (κάτω από τη σημερινή *Rua da Prata*), ναούς αφιερωμένους σε θεούς και στον αυτοκράτορα, λουτρά, ένα μεγάλο νεκροταφείο (κάτω από τη σημερινή *Praça da Figueira*), αγορά και άλλα κτίρια όπως *insulae* (πολυώροφα κτίρια διαμερισμάτων)

2_ Η Λουζιτανία αποτελούσε αρχαία ρωμαϊκή επαρχία που έγινε ανεξάρτητη από το 27 π.Χ.

3_ Η Λισαβόνα εκείνη την εποχή ονομάζεται *Ulishbona*.

4_ Το 711 οι Μαυριτανοί, μετά τη νίκη τους κατά των Βησιγόθων στη *Guadalete* ξεκινούν την κατάκτηση της Ιβηρικής χερσονήσου. Αρχικά κατέλαβαν το νότο της Πορτογαλίας και της Ισπανίας και συνέχισαν την επέκτασή τους προς το Βορρά.

Ο πληθυσμός, κατά την περίοδο της αραβικής κυριαρχίας, αυξήθηκε ραγδαία και η πόλη επεκτάθηκε προς τις παρυφές του λόφου και τις εκβολές του Τάγου. Η άμυνα πλέον ήταν απαραίτητη λόγω των συχνών εχθρικών χριστιανικών επιθέσεων και έτσι η οχύρωση ενισχύθηκε με την ανακατασκευή των παλαιότερων ρωμαϊκών τειχών και τη δημιουργία νέων τμημάτων καλά κατασκευασμένων. Τα τείχη, τα ονομαζόμενα **Cerca Moura**⁵ ή αλλιώς **Cerca Velha** (μαυριτανικά τείχη ή αλλιώς παλιά τείχη), χρονολογούνται πιθανότατα μεταξύ του 10ου αιώνα και τις αρχές του 12ου και περιέκλειαν την κορυφή του λόφου του São Jorge και την πλαγιά προς το Νότο, μέχρι και τις ακτές του Τάγου (χάρτης 9). Περιλάμβαναν πύλες ενισχυμένες από πύργους, πάνω στις απολήξεις κεντρικών οδικών αρτηριών της πόλης, που επέτρεπαν την επαφή με την περιφέρεια. Η οχύρωση ήταν στοιχείο της πολεοδομικής συγκρότησης και οι πύλες πάντα σε νευραλγικά σημεία, είχαν μεγαλοπρεπή διαμόρφωση με χαρακτηριστικά μορφολογικά στοιχεία. Οι οχυρώσεις της πόλης διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην υπεράσπισή της για αρκετούς αιώνες, ειδικά αν λάβουμε υπ' όψιν την παλαιότητα της κατασκευής του αρχικού μέρους, που υπολογίζεται στο τέλος της ρωμαϊκής περιόδου (3ος – 5ος αιώνας). Υπέστησαν συνεχείς καταστροφές από τους Βησιγόθους, τους Μαυριτανούς, και μετέπειτα από τους Σταυροφόρους, όταν η Λισαβόνα έγινε ξανά χριστιανική. Σήμερα αποτελούν εθνικό μνημείο της Πορτογαλίας και τμήματά⁶ τους έχουν διατηρηθεί και ξεπροβάλουν στην παλιά πόλη, δίνοντας

■ Κατοικημένες περιοχές

— Τείχιση πόλης
(Μαυριτανικά τείχη)

▲ Χάρτης 9: Η Λισαβόνα την αραβική εποχή

πηγή: προσωπικό αρχείο

◀ Τμήματα των μαυριτανικών τειχών που διατηρούνται μέχρι και σήμερα.

πηγή: geo.cm-lisboa.pt

5_ Είχαν μήκος περίπου 1250m, 2-2,5m πάχος και περιέκλειαν στο εσωτερικό τους μια συνολική έκταση περίπου 15,6 εκτάρια.

6_ Δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα εξής:

•Rátio das oficinas da FRESS : στο αίθριο των γραφείων του οργανισμού “Fundação Ricardo Espírito Santo” μπορούμε να δούμε ένα μεγάλο τμήμα των τειχών που επιβιώνουν στους αιώνες. Εύκολα διακρίνονται τρεις πύργοι, δυο στο βορρά που υποστήριζαν την είσοδο μεταξύ των αίθριων Rátios de D. Fradique, και ένας στο νότο.

•Rátio da Senhora de Murça : στο εσωτερικό του παραδοσιακού αίθριου βρίσκεται ένα ακόμα καλοδιατηρημένο τμήμα των τειχών. Ορατά είναι και τα διαφορετικά επίπεδα που προέκυψαν από τις πολυάριθμες αναπαλαιώσεις που πραγματοποιήθηκαν στο πέρασμα των αιώνων.

της έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα. Κάποιες από τις πύλες, ενώ δεν έχουν διασωθεί συνεχίζουν να λειτουργούν ως περάσματα, με τις καμάρες τους να αποτελούν τα πιο γραφικά σημεία της πόλης, ενώ άλλες έχουν δώσει τη θέση τους σε κεντρικές πλατείες.

Περάσματα-Καμάρες στην περιοχή της Alfama, που βρίσκονται στη θέση παλιότερων πυρών του Μαυριτανικού τείχους (Cerca Moura)

πηγή: geo.cm-lisboa.pt

Κατανομή πληθυσμού

Η πόλη κατοικείται πλέον από ένα φυλετικό και θρησκευτικό συνονθύλευμα, χριστιανούς, Βερβερίνους, Άραβες και Εβραίους και η οργάνωσή της πραγματοποιήθηκε με βάση τις λειτουργίες, τα κοινωνικά στρώματα, την εθνικότητα και την επαγγελματική δραστηριότητα. Η πόλη διαιρέθηκε σε τρεις διακριτές περιοχές:

- Την οχυρή **Ακρόπολη**, πάνω στην κορυφή του λόφου του São Jorge, στο πιο ψηλό και ιερό σημείο της πόλης. Κατείχε την πλέον στρατηγική θέση, προστασίας και δυνατότητας οπτικού ελέγχου της περιφέρειας και επομένως ήταν προορισμένη για την εγκατάσταση της εξουσίας.

- Την **Alcáçova**, το αντίστοιχο της ισπανικής Alcazaba, με ξεχωριστά τείχη που περιλάμβαναν και την οχυρή ακρόπολη. Αποτελούσε το πολιτικό και διοικητικό κέντρο της πόλης και συγκέντρωνε τις κατοικίες των αρχόντων. Η Alcáçova μαζί με την ακρόπολη αποτελούν τη σημερινή περιοχή του Castelo São Jorge που δεσπόζει της πόλης.

• Τη **Medina** (Al-Madina) στους πρόποδες του λόφου που κατά τις δυο πλευρές της ορίζεται από τείχη στην προέκταση των τειχών της Alcáçova. Καταλάμβανε την περιοχή της σημερινής Alfama, χωρίς το τμήμα της μεταγενέστερης εξάπλωσή της προς τα ανατολικά, έφθανε μέχρι την ακτή και προστατευόταν από θαλάσσια τείχη. Αποτελούσε το βασικό πυρήνα της πόλης και διαχωριζόταν νοητά σε δυο περιοχές την Alfama do Alto και την Alfama do Mar με βάση την κοινωνική διαστρωμάτωση (χάρτης 10).

Η **Alfama do Alto** βρισκόταν βόρεια, κάτω από την Alcáçova και αποτελούσε το θρησκευτικό και εμπορικό κέντρο της πόλης και περιλάμβανε και τις κατοικίες των αριστοκρατών και των πλουσίων εμπόρων. Ο κεντρικός άξονας της Medina, στη θέση της παλιάς οδού “decumanus”⁷, που είχε προσανατολισμό Ανατολής-Δύσης, προσαρμοσμένης στα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά του λόφου, εκτεινόταν από την Porta do Ferro⁸, στα δυτικά, και κατέληγε στην Porta do Sol⁹, ανατολικά ενώνοντας το διοικητικό κέντρο με το λιμάνι, στο εσωτερικό του κόλπου. Η χάραξη αυτή στον αστικό ιστό της πόλης διατηρείται μέχρι και σήμερα (σημερινή Rua Limoeiro). Αντίθετα, ο άξονας cardo με προσανατολισμό Βορρά-

▲ Καθεδρικός ναός της πόλης
πηγή: προσωπικό αρχείο

Ακρόπολη

Alfama do Alto

Alfama do Mar

◀ Χάρτης 10: Η Λισαβόνα κατά τη διάρκεια της αραβικής κατάκτησης
Πηγή: Jose Luis de Matos
Προσωπική επεξεργασία

7_ Άξονας οργάνωσης της ρωμαϊκής πόλης με προσανατολισμό Ανατολής-Δύσης.

8_ Porta do Ferro – Porta do Ocidente (Bab al-Garb) ή Porta Maior (Bab al-Kabir) : Βρίσκεται στη θέση της σημερινής πλατείας του São Antonio da Sé και ήταν όπως φανερώνει και το όνομα της η σημαντικότερη πύλη της πόλης, από την οποία όμως δεν έχει διασωθεί απολύτως τίποτα. Στηριζόταν πάνω σε επάλληλα τόξα που βρίσκονταν πάνω σε μαρμάρινα υποστυλώματα.

9_ Portas do Sol (Bab al-Maqbara) : Το όνομα της προήλθε λόγω του ανατολικού προσανατολισμού της και μάλιστα έχει κληρονομηθεί στο δρόμο και την πλατεία που βρίσκονται σήμερα στη θέση της. Η πύλη αποτελούσε έξοδο προς το παλαιότερο μουσουλμανικό κοιμητήριο της πόλης και γι αυτό ονομάστηκε και Porta do Cemeterio ή αλλιώς Porta do Almocávar από το μουσουλμανικό όνομα του νεκροταφείου.

- ▲ Σκάλες στην Alfama
- ▼ Κτίριο του 16ου αιώνα στην Alfama

πηγή: pt.wikipedia.org

Νότου, σταδιακά με τη νέα κατάκτηση εξαφανίστηκε καθώς ξεκίνησε η οργανική ανάπτυξη και δεν εξυπηρετούσε πλέον τις οχυρωματικές ανάγκες της πόλης. Όμως η σημαντική θέση στη διασταύρωση των δυο οδών αποτελούσε και συνεχίζει ακόμη και σήμερα να αποτελεί τον πυρήνα της πόλης, όπου είχε χωροθετηθεί η πρώτη χριστιανική εκκλησία, ακολούθως το τζαμί, ο πυρήνας της αραβικής πόλης και τέλος ο καθεδρικός ναός που υπάρχει και σήμερα.

Η **Alfama do Mar**, στις εκβολές του ποταμού, συγκέντρωνε τις κατοικίες των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων και εμπορικές και παραγωγικές δραστηριότητες. Αποτελούσε την πιο υποβαθμισμένη περιοχή της πόλης όχι μόνο λόγω του χαρακτήρα της αλλά και γιατί πλημύριζε συχνά από τα κύματα του ποταμού που εισέρχονταν στην πόλη από τις “*portas do mar*”¹⁰ (πύλες της θάλασσας). Εκεί, από την εξωτερική πλευρά των τειχών, σε άμεση σχέση με την αλιεία και τις κατοικίες των ψαράδων, δημιουργήθηκε μια παραγορά γνωστή ως Mercado da Ribeira Velha.

Στη διάρκεια της αραβικής κατάκτησης, ο ιστός στο λόφο του São Jorge, διατήρησε τις βασικές οδικές χαράξεις που υπήρχαν από τη ρωμαϊκή εποχή. Ταυτόχρονα, η πόλη απέκτησε και νέα χαρακτηριστικά στοιχεία, που διαμορφώνουν τη μεσαιωνική συγκρότηση της ισλαμικής πόλης όπως η πύκνωση της οικοδόμησης, η έλλειψη δημοσίων χώρων και πλατειών, και οι στενοί δρόμοι, καθώς και η εσωστρέφεια των δομών, κάτι που υποδείκνυε τόσο η γεωμορφολογία της περιοχής αλλά και οι θρησκευτικές αντιλήψεις των νέων κατακτητών. Εξάλλου, αυτός ο τρόπος χαράξεων ενίσχυε την οχύρωση, καθώς δημιουργούσε κλοιό γύρω από την κορυφή του λόφου χωρίς να επιτρέπει την άμεση πρόσβαση σε αυτήν. Τα στενά σοκάκια δημιούργησαν ένα λαβύρινθο που αγκάλιαζε το κάστρο και διατηρεί ακόμα και σήμερα την εικόνα μιας τυπικής ισλαμικής πόλης στην περιοχή της Alfama. Τα κτίρια, διώροφα ή μονώροφα συνήθως, οργανώνονταν σε συνοικίες-γειτονίες, διατηρώντας σε ομάδες το ίδιο ύψος για να εμποδίζεται η θέαση στις εσωτερικές αυλές των κατοικιών. Σήμερα δεν υπάρχουν δείγματα κτιρίων αυτής της εποχής στην περιοχή παρά μόνο κάποια μεταγενέστερα του 15ου αιώνα.

Το όνομά της Alfama, προέρχεται από το αραβικό Al-hamma που σημαίνει πηγές και βρύσες και οφείλεται στην ύπαρξη των πηγών που προαναφέραμε, στοιχείο που προσήλκυσε και τους Άραβες, εκτός της ιδιαίτερα προνομιακής θέσης της πόλης. Το Ισλάμ αποδίδει τις ιερότερες ιδιότητες στο νερό, ως πηγή ζωής, διατήρησης και εξαγνισμού. Είναι δώρο Θεού και κανένας δεν έχει το δικαίωμα να το στερεί από τον άλλο γι αυτό και στην Alfama το νερό έρεε άφθονο στις

Η περιοχή της Alfama
πηγή: michaeldemeng.blogspot.gr

---

*10_ Με τον όρο *Portas do Mar* αναφερόμαστε στις τρεις πύλες κατά μήκος των ακτών του Τάγου, τις εξής:*

*Arco de Jesus : Αποτελούσε πέρασμα από την ακτή στο εσωτερικό της πόλης και ονομαζόταν *Porta do Estreiro* την ισλαμική περίοδο. Σύμφωνα με γραπτές μαρτυρίες η πύλη αυτή διατηρήθηκε σχεδόν ατόφια μέχρι το σεισμό του 1755.*

*Arco da Porta do Mar : Η πύλη διαπερνούσε τον πύργο που τη συνόδευε, που είναι από τους παλαιότερους (*antiga torre*). Σήμερα έχει 3,7m πλάτος και 9m μήκος και ενώνει τη *Rua doa Bacalhoeiros* με τη *rua Alfonso de Arbuqueque*.*

*Arco Escuro (*Bab al-Bahr*) : Το σημερινό τόξο αντιστοιχεί, στην αρχαία *Porta do Mar* που ανήκε στη *Cerca Moura*. Η πύλη εξυπηρετούσε την απευθείας είσοδο στην πόλη από την ακτή και συνοδευόταν από τον πύργο *Torre de Escrevaninha*. Ήταν εξαιρετικά σημαντική για την προμήθεια προϊόντων στην πόλη. Αύτη πρέπει να είναι η πύλη που αναφέρουν οι σταυροφόροι ως “*porta contra mare*”.*

1

δημόσιες κρήνες και τα λουτρά κατά την αραβική περίοδο. Πλησίον των θερμών πηγών θα πρέπει να υπήρχαν λουτρά για την εξυπηρέτηση των κατοίκων όλων των κοινωνικών τάξεων. Η σημασία του νερού είναι τέτοια που ακόμα και οι οδικές αρτηρίες ταυτίζονται με τις διαδρομές του και στις διασταυρώσεις των δρόμων, σε κόμβους, υπήρχε ένα μικρό άνοιγμα (largo), με μια κρήνη. Οι κρήνες ονομάζονταν 'Chafarizes' και οι σημαντικότερες και παλαιότερες στην Alfama είναι τρεις, του βασιλιά, της παραλίας και η εσωτερική κρήνη (Chafariz de El-Rei, Chafariz da Praia και Chafariz de Dentro).

2

3

4

1. Κρήνη του βασιλιά (Chafariz de El-Rei)

πηγή: cidadania1x.blogspot.gr

2. Κρήνη στην Alfama

πηγή: *προσωπικό αρχείο*

3. Κρήνη στην Alfama

πηγή: *προσωπικό αρχείο*

4. Largo do Chafariz de dentro

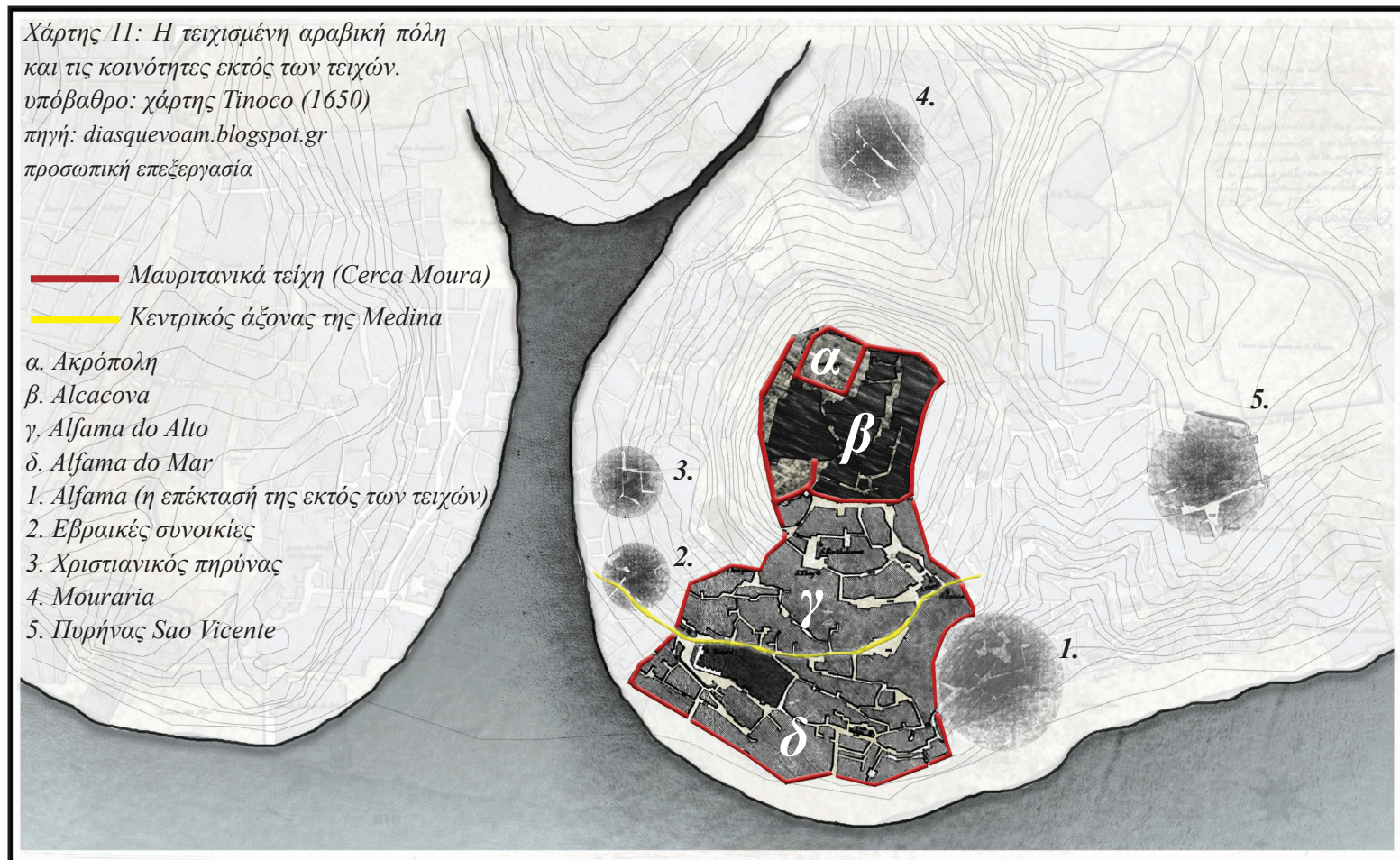
πηγή: jcabral.info

26

Στα τελευταία χρόνια της αραβικής κατάκτησης (12ος αιώνας), που η πόλη γνώρισε μεγάλη ακμή, η συνολική της έκταση έφτασε τα 30 περίπου εκτάρια και ο πληθυσμός της τους 20.000-30.000 κατοίκους, η πόλη επεκτάθηκε σημαντικά και εκτός των τειχών, στα προάστια, τα οποία δεν ήταν τειχισμένα. Το σημείο που συναντιούνται τα δύο τμήματα του ποταμού και χύνονται στον Τάγο, αποτελεί τη θέση του ισλαμικού λιμανιού, που βρισκόταν στην ίδια θέση με το ρωμαϊκό λιμάνι. Σε όλη την έκταση της δυτικής όχθης, διαμορφώθηκαν οι εβραϊκές συνοικίες σε άμεση συνάρτηση με το λιμάνι και την εμπορική κίνηση. Μόνο μέσω

γραπτών πηγών γνωρίζουμε την ύπαρξη και την ακριβή θέση τους και αργότερα, στη χριστιανική επανάκτηση, θα καταλαμβάνουν πολύ μεγαλύτερη περιοχή. Στα βόρεια των εβραϊκών συνοικιών διαμορφώθηκε ο χριστιανικός πυρήνας της ισλαμικής εποχής, ανάμεσα από τις ενορίες της Santa Maria de Alcamín της Santa Justa και Rufina. Βορειότερα, στην πίσω πλευρά του λόφου, αναπτύχθηκε ένας νέος αστικός πυρήνας, η Mouraria, που συγκέντρωνε αγροτική παραγωγή κυρίως, όμως, όπως θα δούμε, μετά τη Reconquista, λόγω της θέσης της, απέκτησε μια πιο πολύπλοκη σημασία. Στα ανατολικά περίχωρα, στην κορυφή της πλαγιάς της Mouraria τοποθετήθηκε ο αστικός πυρήνας του Sao Vicente, πάνω από την κοινότητα της Alfama και χωρισμένος από τα τείχη. (χάρτης 11)

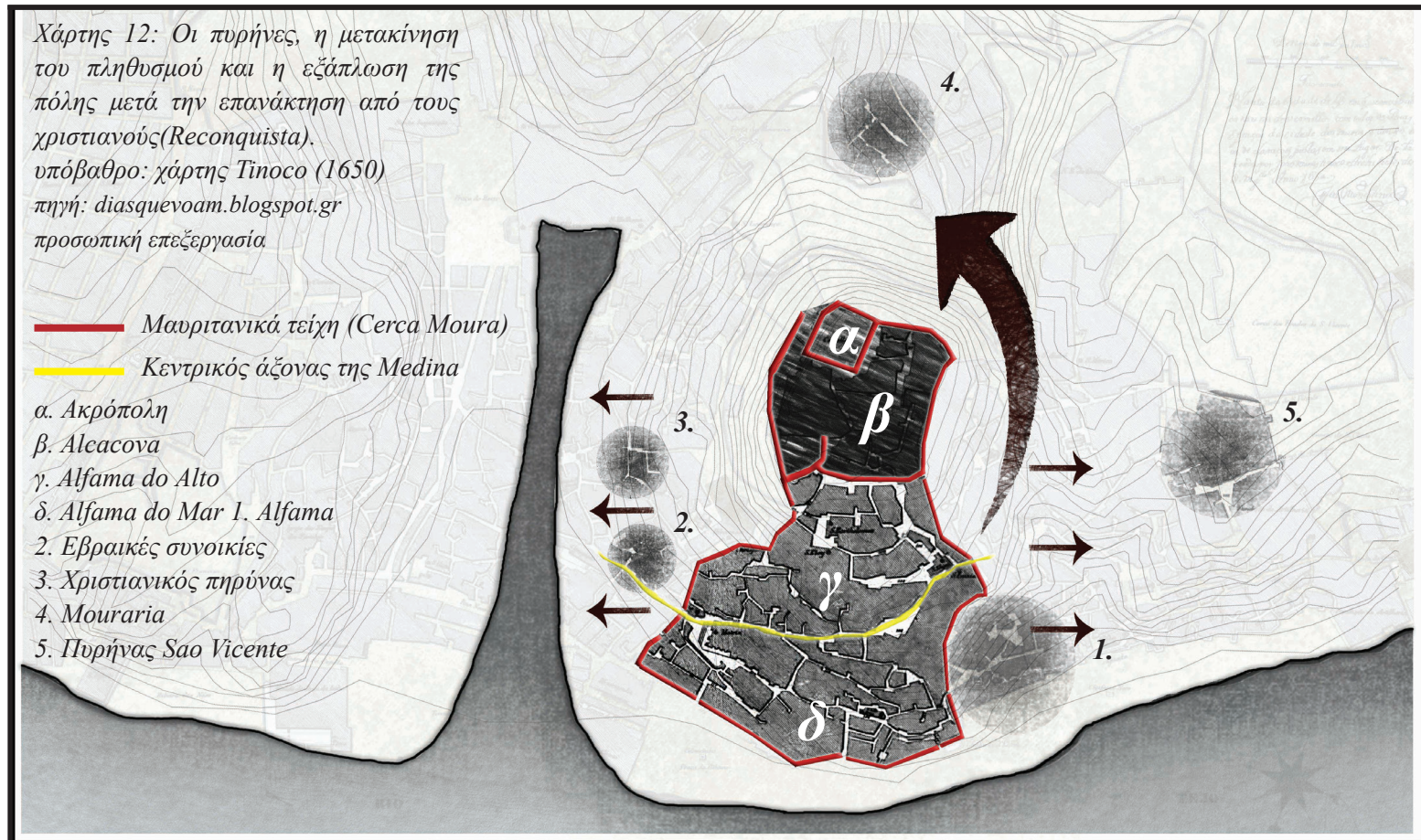

Reconquista

▲ Αναπαράσταση της πολιορκίας της Λισαβόνας από τους χριστιανούς
πηγή: virgiliocampoahistoriaantiga.blogspot.gr

Έπειτα από 400 χρόνια αραβικής κατάκτησης και τις αδιάκοπες προσπάθειες κατά τη διάρκεια αυτών των αιώνων, το 1147 οι χριστιανοί, με αρχηγό το D. Alfonso Henriques, κατέλαβαν τη Λισαβόνα. Βρισκόμαστε στην εποχή των Σταυροφοριών και της σταδιακής επανάκτησης (Reconquista) από τους χριστιανούς, της Ιβηρικής χερσονήσου, γνωστής και ως Al-Andalus, η οποία μέχρι τότε ήταν κάτω από μαυριτανική κυριαρχία. Καθώς τα ισλαμικά βασίλεια καταρρέουν στην Ισπανία το ένα μετά το άλλο από Βορρά προς Νότο, ιδρύεται το βασίλειο της Πορτογαλίας, το 1139, με πρωτεύουσα την Coimbra και μέσα στον αιώνα αυτό (12ος αιώνας), δημιουργείται η Πορτογαλία.

Κατανομή πληθυσμού εντός των τειχών

Η Λισαβόνα όταν περιέρχεται στους χριστιανούς διατηρεί τους τρεις διαφορετικούς πληθυσμούς της, τον χριστιανικό, ισλαμικό και εβραϊκό, που αριθμούσαν συνολικά 5.000, απλά γίνεται ανακατανομή τους μέσα στην πόλη. Η μουσουλμανική εξουσία στο κάστρο αντικαταστάθηκε από τη χριστιανική και εντός των τειχών κατοικούσαν πλέον οι χριστιανοί. Το κεντρικό τζαμί μετατράπηκε, σε ένδειξη προβολής της εξουσίας των νέων κατακτητών, στον καθεδρικό ναό της πόλης. Η πόλη διαιρέθηκε σε περιοχές των οποίων τη διοικητική οργάνωση ανέλαβε η εκκλησιαστική εξουσία. Οι διαφορετικές περιοχές αρχικά ονομάζονταν *paróquias* και αργότερα *freguesias* των οποίων η έδρα βρισκόταν στην κεντρική εκκλησία της οριοθετημένης περιοχής. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του D.Alfonso Henriques (1147-1185) η τειχισμένη πόλη περιλάμβανε τρεις περιοχές:

- Την Ακρόπολη, που παρέμεινε ως οχυρό σημείο, και όταν η Λισαβόνα έγινε πρωτεύουσα του πορτογαλικού βασιλείου, το 1256, εκεί μεταφέρθηκε από την Coimbra η βασιλική κατοικία.

- Την Alcázova (Castelo de Sao Jorge) που συνέχισε να είναι το κέντρο της πολιτικής και στρατιωτικής δύναμης, η κατοικία των διοικητών και των ευγενών και συγκέντρωσε θρησκευτικούς, διοικητικούς και στρατιωτικούς χώρους.

- Τη Medina, εντός του μαυριτανικού τείχους, που απέκτησε μια ιεραρχημένη κοινωνικά συγκρότηση. Περιλάμβανε ψηλά την αριστοκρατική ζώνη(1), που συγκέντρωνε τα σημαντικότερα αρχοντικά της Λισαβόνας (πχ:Paco da Rahna), την περιοχή εγκατάστασης των άγγλων χριστιανών (2), τη ζώνη των δικαστηρίων πιο χαμηλά(3) και την Αλφάμα(4), που αποτελεί σημαντικό εμπορικό κέντρο. (χαρτης 12)

Εκτός των τειχών, συγκεντρώνονται λειτουργίες, όπως το λιμάνι που διατηρείται στην παλιά του θέση και τα ναυπηγεία που βρίσκονταν πιθανότατα αρχικά στο ανατολικό κομμάτι του Cerca Moura και στη συνέχεια μεταφέρθηκαν στα δυτικά του. Βόρεια του λιμανιού δημιουργήθηκε η πρώτη πλατεία της πόλης (Praça), η πλατεία Rossio, στη θέση της σημερινής ομώνυμης πλατείας, που τους επόμενους αιώνες απέκτησε μεγάλη σημασία. Εκτός των τειχών δημιουργήθηκαν και κοινότητες με βάση τις θρησκευτικές αντιλήψεις. Στη Mouraria(5), βόρεια του κάστρου, μετακινήθηκε ο ισλαμικός πληθυσμός που εκδιώχθηκε από τη Medina μετά τη χριστιανική κατάκτηση, στην προσπάθεια των χριστιανών να τον απομονώσουν στην πιο μειονεκτική θέση σε ολόκληρη την πόλη, αποκομμένη από το λιμάνι και την εμπορική κίνηση στερώντας του τη δυνατότητα να αναπτυχθεί. Εκεί, κατά τη διάρκεια των επόμενων αιώνων, συγκεντρώνονταν οι άρρωστοι

Κατανομή πληθυσμού εκτός των τειχών

και ετοιμοθάνατοι ενισχύοντας τον υποβαθμισμένο χαρακτήρα της περιοχής που διατηρείται μέχρι και σήμερα. Οι εβραϊκές συνοικίες(6) τοποθετήθηκαν σε περιοχές κοντά στην έντονη εμπορική κίνηση και σε άμεση σχέση με το λιμάνι καθώς οι κάτοικοί τους δραστηριοποιούνταν στις οικονομικές και εμπορικές λιμενικές συναλλαγές και η μοζαραβική κοινότητα(7) ανατολικά της Alcáçona. Οι ενορίες που ιδρύθηκαν αρχικά είναι της Santa Maria Maior, του São Vicente, της Nossa Senhora dos Mártires και της Santa Justa. Μέχρι το τέλος του 12ου αιώνα οι ενορίες έγιναν δέκα, με το ρυθμό ανάπτυξης να αυξάνεται καθώς περνούν τα χρόνια. Έτσι το 1247 η πόλη συγκροτείται από 23 ενορίες (χάρτης 13,14).

Χάρτης 13: Η Λισαβόνα το 13ο αιώνα.
 υπόβαθρο: χάρτης Tinoco (1650)
 πηγή: diasquevoam.blogspot.gr
 προσωπική επεξεργασία

-
- Μαυριτανικά τείχη (Cerca Moura)
-
- Εκκλησίες του 13ο αιώνα
- ● ● ● ● Οριοθέτηση συνοικιών

Το κομμάτι του ποταμού που εισχωρούσε και υποχωρούσε σταδιακά εξαφανίστηκε οριστικά στα τέλη του 13ου αιώνα και στη θέση του εξαπλώθηκε ένας νέος δαιδαλώδης αστικός ιστός. Η νέα γη που ονομάστηκε Βαίχα (baixa=χαμηλά), διαιρέθηκε σύμφωνα με τις θρησκευτικές και κοινωνικές ενότητες. Η νέα πόλη στο σύνολό της ακολούθησε μια ανάπτυξη σε μικρότερες πληθυσμιακές ενότητες-μικρές «πόλεις», διαφορετικές οικιστικές οντότητες κοινωνικά και θρησκευτικά, ξεχωριστά και διαφοροποιημένα σύνολα που καθιέρωσαν τη θέση, την ταυτότητα και την κοινωνική λειτουργία των ομάδων του.

Δημιουργία της Βαίχα

— Μαυριτανικά τείχη (Cerca Moura)

••••• Οριοθέτηση συνοικιών

Εκκλησίες του 13ου αιώνα

Εκκλησίες του 14ου αιώνα

Χάρτης 14: Η Λισαβόνα το 14ο αιώνα.
υπόβαθρο: χάρτης Tinoco (1650)
πηγή: diasquevoam.blogspot.gr
προσωπική επεξεργασία

1. Αριστοκρατική ζώνη
2. Περιοχή εγκατάστασης Αγγλων χριστιανών
3. Περιοχή δικαστηρίων
4. Alfama
5. Mouraria
6. Εβραϊκές συνοικίες
7. Μοζαραβική κοινότητα

Χαρακτηριστικά αστικού ιστού

Συμπερασματικά, στη μεσαιωνική πόλη επιβιώνουν χαράξεις αρχέτυπης ρωμαϊκής δομής με επιβλητικές κρήνες και γη σαφώς ορισμένη από το κτιριακό περιβάλλον. Συγχρόνως, υπάρχει ακόμη σε μεγάλες περιοχές, όπως η Alfama και η Mouraria, η εσωστρέφεια της δομής και οι δαιδαλώδεις σχηματισμοί της ισλαμικής περιόδου, η επιρροή της οποίας επιβίωσε και μετά την αντικατάσταση της εξουσίας. «Η πόλη παρουσιάζει παρόμοιο ιστό» σύμφωνα με τον Tinoco, πορτογάλο αρχιτέκτονα του 17ου αιώνα που μελετά την πόλη, και «διαμορφώνεται ανάλογα με τις ανάγκες της, με την πιο απλή και οικονομική διάταξη». Βέβαια τα στενά σοκάκια δεν είναι προϊόν αποκλειστικά της αραβικής αρχιτεκτονικής αλλά προκύπτουν και από την απουσία νόμων και θεσμοθετημένων κανόνων, από τη γεωμορφολογία του εδάφους και από τις πρακτικές του Μεσαίωνα μέσα στον περιορισμένο χώρο των τειχισμένων πόλεων. Έτσι η πόλη αποκτά οργανικά χαρακτηριστικά ανάπτυξης σε όλη την έκτασή της που διατηρούνται μέχρι και σήμερα ειδικά στις συνοικίες της Alfama και της Mouraria.

Η Λισαβόνα μέχρι το 14ο αιώνα, παρά τις αλλεπάλληλες κατακτήσεις δεν αλλάζει ουσιαστικά δομή. Διατηρεί τις ίδιες χωρικές ενότητες, αλλά ανακυκλώνει τους πληθυσμούς χωρικά και διατηρεί μια ιεραρχημένη και διηρημένη σύνθεση που βασίζεται σε κανόνες πολιτικούς, δηλαδή κοινωνικές τάξεις και θρησκείες και κανόνες παραγωγικούς, δηλαδή σύμφωνα με τη σαφή ενασχόληση των τάξεων και πληθυσμιακών ομάδων. Αυτός ο τρόπος συγκρότησης εφαρμόστηκε και στο νέο κομμάτι γης, στην επίχωση της εκβολής του ποταμού του Τάγου, τη Baixa, από τον 13ο αιώνα.

II. Περίοδος Ανακαλύψεων _ακμή της αυτοκρατορίας (15ος – 18ος αιώνας).

Στους δύο επόμενους αιώνες η Πορτογαλία εισέρχεται σε μια εντελώς διαφορετική περίοδο της ιστορίας της. Από ασήμαντη περιφερειακή επικράτεια του αραβικού και, στη συνέχεια, του χριστιανικού κόσμου αποκτά τεράστια δύναμη και μετατρέπεται σε μια αυτοκρατορία, οικονομικά και εδαφικά. Η πορτογαλική πρωτεύουσα, ο παλιός ρωμαϊκός σταθμός και η αραβική alcazaba, μετατρέπεται σε **μητρόπολη**.

Η ανοδική πορεία δεν ήταν συγκυριακή, αλλά αποτέλεσμα μιας μακροχρόνιας εξέλιξης που είχε αρχίσει ήδη από τον 13ο αιώνα. Ιταλοί μηχανικοί¹ είχαν δραστηριοποιηθεί στην πόλη έχοντας ενσωματωθεί στο ναυτικό δυναμικό και έχοντας μεταδώσει στους Πορτογάλους την απαραίτητη τεχνογνωσία ώστε να εξελίξουν την ναυσιπλοΐα τους. Ενώ έως τότε η Πορτογαλία, ούσα από την μεριά του Ατλαντικού, δεν είχε ευνοηθεί στη μοιρασιά της Μεσογείου, με την πρόοδο στην ναυτιλία, μετά τη δημιουργία της πυξίδας και της καραβέλας, απέκτησε την ώθηση για να επικρατήσει ως ναυτική δύναμη και να εκμεταλλευτεί τους ανοιχτούς της ορίζοντες για να φτάσει στην Ανατολή μέσω μιας διαφορετικής οδού.

Τα πραγματικά αίτια, όμως, είναι πολύ βαθύτερα. Το Πορτογαλικό Βασίλειο επιδιώκοντας να επεκτείνει το εμπόριό του, στους μέχρι τότε γνωστούς εμπορικούς δρόμους της Ανατολής, συναντούσε ισχυρό εμπόδιο στην ανατολική μεσόγειο λόγω των Οθωμανών Τούρκων αλλά και των Ενετών. Ιδιαίτερα, μάλιστα, μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης, το 1453, όπου η Οθωμανική Αυτοκρατορία βρέθηκε στο απόγειο της ακμής της, αποκλείστηκαν όλοι οι δρόμοι και οι εμπορικές σχέσεις με την Ανατολή. Ακόμη, ο μονοπωλιακός έλεγχος του εμπορίου των μπαχαρικών στη Μεσόγειο από Βενετούς και Άραβες και η έλλειψη πολυτίμων μετάλλων οδηγούσαν τους Πορτογάλους στο να χρηματοδοτήσουν υπερπόντια ταξίδια στην προσπάθεια να εγκαινιάσουν νέες θαλάσσιες διαδρομές και να δημιουργήσουν νέες αποικίες.

Τα αίτια που οδήγησαν στις Ανακαλύψεις

1_ Το 13ο αιώνα Ιταλοί από την Γένοβα και την Φλωρεντία, ξεκινώντας τα ταξίδια τους για τη Φλάνδρα, μέσα από τα στενά του Γιβραλτάρ, εγκαθίστανται στη Λισαβόνα και η πόλη διαθέτοντας προνομιούχο λιμάνι και κρατώντας τη μουσουλμανική παράδοση των εμπορικών συναλλαγών γίνεται ενεργό κέντρο εμπορίου. Οι Γενοואέτες και οι Φλωρεντινοί ωφελούν με την οικονομική και επιχειρηματική τους εμπειρία τους Πορτογάλους αντιπάλους την Βενετία.

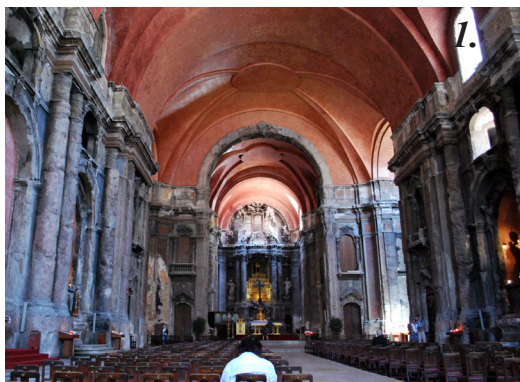

Πρώτες αποικίες

Έτσι λοιπόν, στις αρχές του 14ου αιώνα, ξεκίνησε η εποχή των εξερευνήσεων και της αποικιοκρατίας για την Πορτογαλία. Το 1325-1357 πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες εξερευνήσεις και θαλάσσιες εκστρατείες. Οι πρώτες αποικίες, όμως, γίνονται στις αρχές του 15ου αιώνα στο Porto Santo και στα νησιά Madeira, Canária και στις Azores, ενώ μέχρι τα μέσα του αιώνα έχουν ήδη αποικίσει μέρος της Αφρικής. Το ξεκίνημα αυτό αποτέλεσε πολύ σημαντικό βήμα για την ανάπτυξη της οικονομίας και της ναυτιλίας της χώρας.

Συνέπειες για την πόλη_ Δημιουργία της cerca Fernandina

Στα μέσα του 14ου αιώνα άρχισαν να καταφθάνουν στην Λισαβόνα εκατοντάδες άνθρωποι από όλο το βασίλειο και το εξωτερικό αυξάνοντας τον πληθυσμό της πόλης και επεκτείνοντας τα όρια της ανατολικά και δυτικά του μαυριτανικού τείχους (Cerca Moura). Η οικονομική και δημογραφική άνθιση - η πόλη φτάνει τους 35.000 κατοίκους -, παράλληλα με τον πόλεμο με την Καστίλη και την άμεση ανάγκη άμυνας της Λισαβόνας οδηγεί τον τότε βασιλιά της χώρας, D.Fernando (1345-1383) στην κατασκευή νέου τείχους, γνωστό ως **Cerca Nova** ή **Cerca Fernandina** (1373-1375. Παρόλη την πολιτική αλλαγή και την πάροδο 250 χρόνων από τη Reconquista, το νέο τείχος χτίστηκε με τον παλιό τρόπο δόμησης, όμοιο με την Cerca Moura αλλά και την οχύρωση της Cordoba και της Almeria). Τα μοναστήρια που προϋπήρχαν (Convento de São Vicente de Fora, Convento da Graça, Convento de São Domingos, Convento da Santíssima Trindade, Convento de São Francisco da Cidade), τρία εκ των οποίων σώζονται μέχρι σήμερα, δημιούργησαν ένα κυκλικό όριο που περιέβαλε το νέο τείχος στα ανατολικά και δυτικά περίχωρα της πόλης (χάρτης 15). Η Ακρόπολη, που δεν ήταν περικυκλωμένη για να εξασφαλίζεται εύκολος τρόπος διαφυγής της εξουσίας, εξακολουθούσε να έχει την άμεση εποπτεία του συνόλου της περιοχής. Συμπερασματικά, ο τρόπος δόμησης της πόλης δεν άλλαξε όμως τειχίστηκε και λόγω της ναυτικής και εμπορικής της ακμής το λιμάνι και οι αγορές της απέκτησαν διεθνή σημασία μέχρι τον 15ο αιώνα.

Χάρτης 15: Η Λισαβόνα το 15ο αιώνα
υπόβαθρο Tinoco (1650)

πηγή : diasquevoam.blogspot.gr

προσωπική επεξεργασία

◀ Τα τρία μοναστήρια (conventos)
που σώζονται μέχρι σήμερα.

1. Convento de São Domingos

πηγή : προσωπικό αρχείο

2. Convento de São Vicente de Fora

πηγή : προσωπικό αρχείο

3. Convento da Graça

πηγή : <http://pt.wikipedia.org>

— Cerca Moura (παλιά τείχη)

— Cerca Fernandina (νέα τείχη)

■ Τα μοναστήρια γύρω από τα οποία
χτίστηκε το Cerca Fernandina

Το λιμάνι

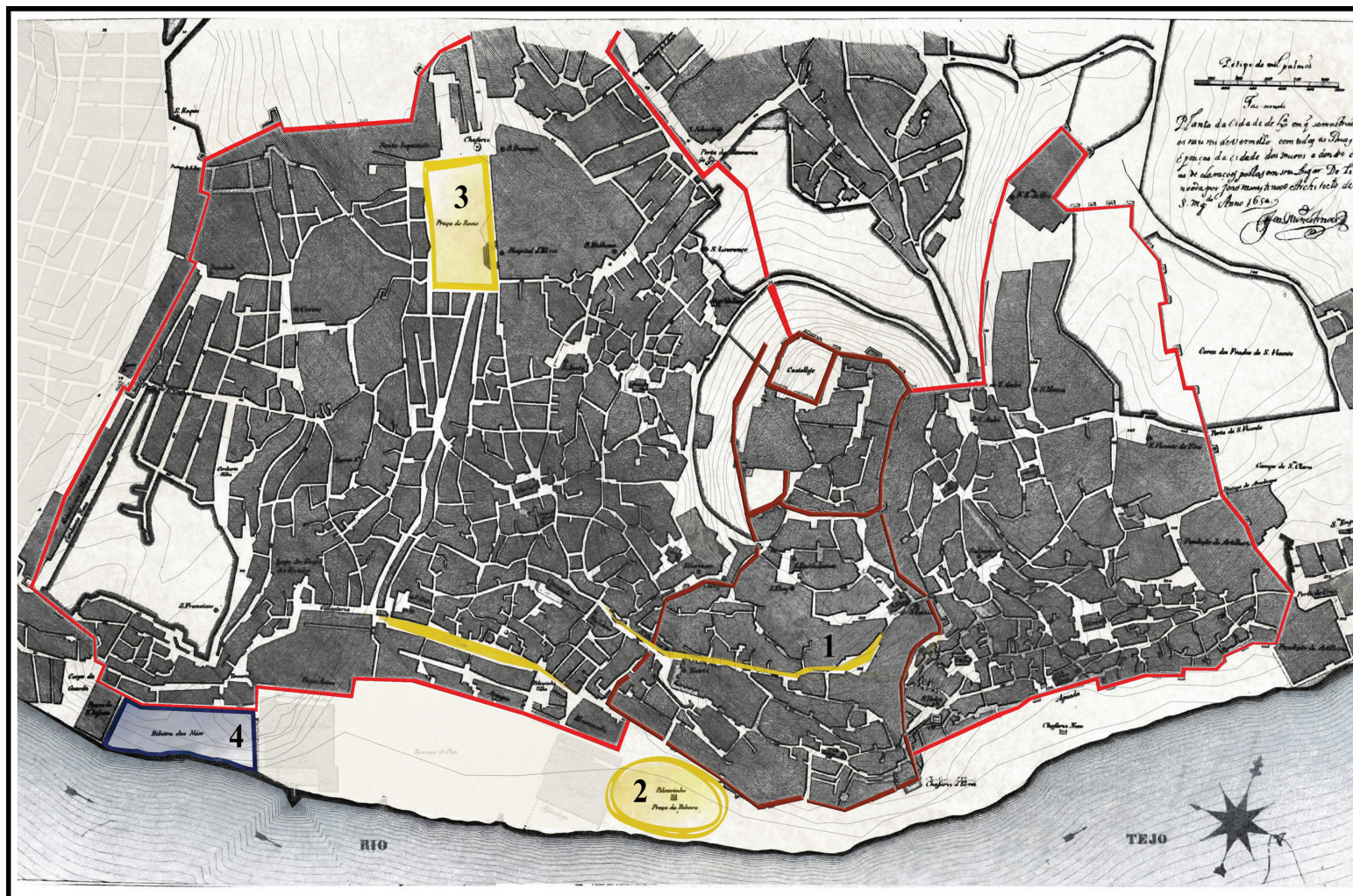
Το λιμάνι της πόλης που βρίσκεται, όπως έχουμε προαναφέρει, από το 13ο αιώνα, στην περιοχή του Cais do Sodre, είναι άμεσα συνδεδεμένο με τη Ribeira das Naus, τα ναυπηγεία της πόλης. Εκεί κατασκευάζονταν οι караβέλες, τα πλοία που οδήγησαν στην επιτυχία των Ανακαλύψεων. Αρχικά, το λιμάνι της πόλης συγκέντρωνε το πληθυσμό που εργαζόταν σε αυτήν, ναυπηγούς, μηχανικούς και απλούς εργάτες. Στη συνέχεια όμως, έγινε πόλος έλξης για έμπορους από ολόκληρη την Ευρώπη, που κατέφταναν για να πουλήσουν τα προϊόντα τους και αναμειγνύονταν με τους εργαζόμενους στα ναυπηγεία. Η Ribeira das Naus, αντί να είναι απομακρυσμένη από το κέντρο της πόλης, ως οχλούσα δραστηριότητα, ήταν καθοριστικής σημασίας για τη διάρθρωση της. Δίπλα της, μάλιστα, βρισκόταν μια από τις σημαντικότερες αγορές της εποχής, στη rua Nova dos Mercadores. Σε αυτό το κεντροβαρικό σημείο της πόλης θα μεταφερθεί από τις αρχές του 16ου αιώνα το νέο παλάτι, αλλάζοντας ολοκληρωτικά τη δομή και την εικόνα της πόλης, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

► *Τα ναυπηγεία της Λισαβόνας*
πηγή : madeiraeagua.blogspot.gr

▼ *Το λιμάνι της πόλης, δίπλα στα ναυπηγεία*
πηγή : www.avosices.blogspot.gr

Χάρτης 16: Η Λισαβόνα τον 15ο αιώνα
 υπόβαθρο Tinoco (1650),
 πηγή : diasquevoam.blogspot.gr
 προσωπική επεξεργασία

 Ribeira das Naus (τα ναυπηγία και το λιμάνι της πόλης)

 Cerca Moura (μαυριτανικά παλιά τείχη)

 Mercados (αγορές):

 Cerca Fernandina (νέα τείχη)

1. Rua do Limoeiro (παλιό ρωμαϊκό decumanus)

2. Ribeira Velha

3. Rossio

4. Rua Nova dos Mercadores

Οι αγορές

Τον 14ο αιώνα η Λισαβόνα διέθετε αγορές που ποικίλουν ανάλογα με τα προϊόντα πώλησης και κατανέμονται ως εξής (χάρτης 15).

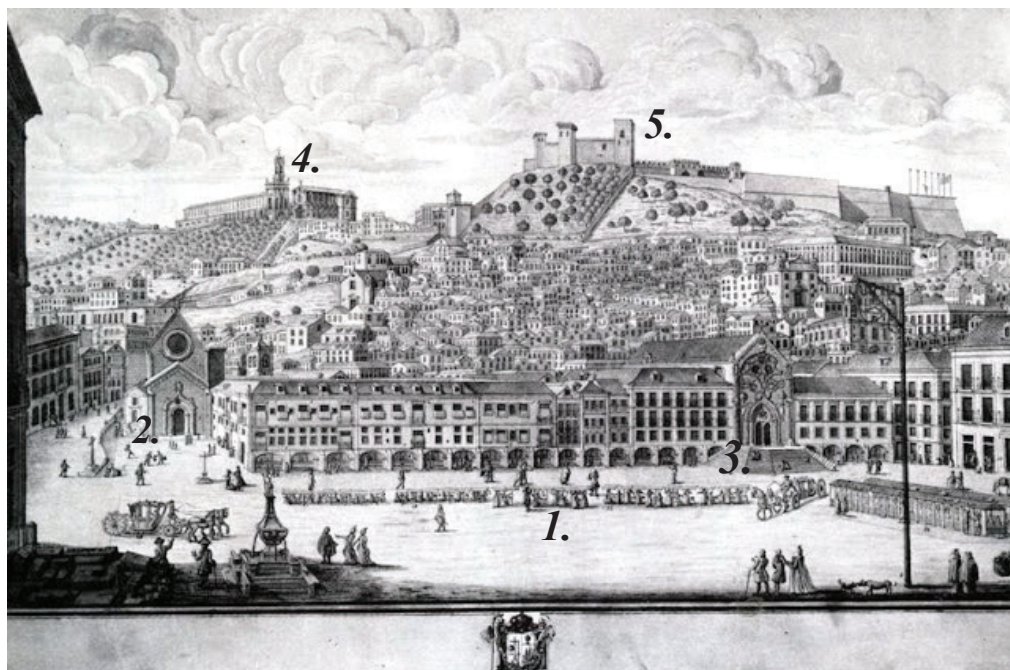
Οι παλαιότερες αγορές της πόλης, δημιουργημένες ήδη κατά τη ρωμαϊκή και μαυριτανική περίοδο είναι στο παλιό decumanus στην Alfama που σταδιακά χάνει την σημασία της και η ψαραγορά κοντά στην ακτή του Τάγου, γνωστή ως Mercado da Ribeira Velha. Καταλάμβανε την περιοχή μπροστά από Cerca Moura, με πολλές τέντες όπου οι πωλήτριες τοποθετούσαν τα ψάρια προς πώληση δημιουργώντας πολύ ανταγωνιστικό εμπόριο. Πίσω από την αγορά, μέσα στα τείχη εξακολουθούν να βρίσκονται οι κατοικίες των ψαράδων. Ήταν μια από τις καλύτερα εφοδιασμένες με ψάρια αγορές στον κόσμο.

*Αναπαράσταση σε πλακάκια της αγοράς της Ribeira Velha (παλιό λιμάνι)
πηγή : www.museudacidade.pt*

Τον 13ο αιώνα στην πλατεία Rossio, στήθηκε μια από τις πιο σημαντικές υπαίθριες αγορές της πόλης όπου πωλούνται φρούτα, λαχανικά, ζώα, γάλα, τυρί, και προσέλκυε πληθυσμό αγροτών και κτηνοτρόφων που πουλούσαν εκεί τα προϊόντα τους, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στη γειτονική περιοχή της σημερινής Praça Figueira, ανατολικά της Rossio διαμορφώνοντας έτσι μια ολόκληρη συνοικία στο χάρτη της πόλης.

Εκτός από την πλατεία Rossio ένας άλλος εμπορικός δρόμος που απέκτησε μεγάλη σημασία τον 14ο αιώνα ήταν η Rua Nova dos Mercadores που συγκεντρώνοντας το λιανικό εμπόριο, έγινε η καρδιά της πόλης. Εκεί ζούσαν οι πλουσιότεροι αστοί, διατίθενται τα ακριβότερα και καλύτερης ποιότητας προϊόντα και συγκεντρώνονταν έμποροι από όλο τον κόσμο. Βρισκόταν στην περιοχή την σημερινής Baixa και συγκέντρωνε τις διάφορες κατηγορίες εμπορίου (χαρακτηριστικό ισλαμικής αγοράς). Αυτά τα δύο εμπορικά σημεία συνέβαλαν στην μεταφορά του εμπορικού κέντρου της πόλης στην περιοχή της Baixa, θέτοντας τα θεμέλια για τη δημιουργία του εμπορικού κέντρου μετά το σεισμό του 1755, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Παρόλα τα πλούτη που αρχίζουν να συρρέουν στο βασίλειο, λόγω των νέων αποικιών, δεν παρουσιάζεται σημαντική εξέλιξη στην εικόνα της πόλης, αλλά ούτε και βελτίωση στις συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων. Λιμοί, επιδημίες και χαμηλό βιοτικό επίπεδο μαστίζουν τον πληθυσμό της πόλης ενώ ο μεσαιωνικός τρόπος δόμησης του ιστού και η έλλειψη αποχετευτικού συστήματος εντείνουν τα προβλήματα καθαριότητας και υγιεινής στην πόλη στα οποία, παρ' όλες τις προσπάθειες και τις νομοθεσίες στα τέλη του 15ου, όπως θα αναφερθούμε παρακάτω, δε δίνονται αποτελεσματικές λύσεις μέχρι και τον 18ο αιώνα.

▼ Η οδός Rua Nova dos Mercadores
πηγή : jcabral.info

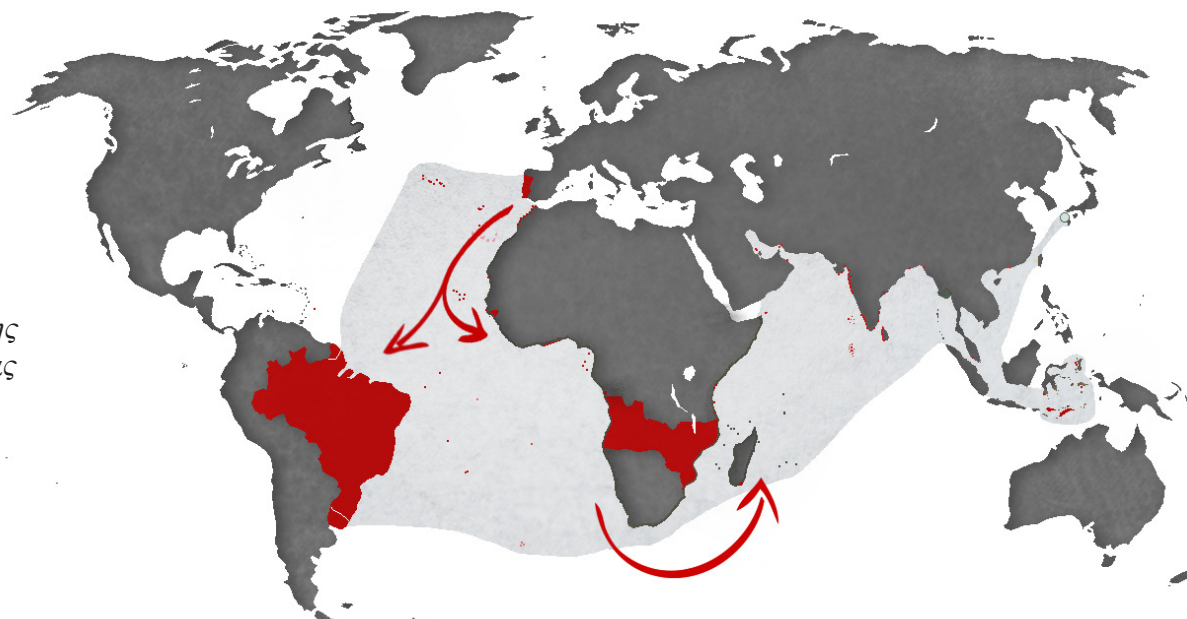

◀ Η πλατεία Rossio
1. υπαίθρια αγορά
2. το μοναστήρι São Domingos
3. το νοσοκομείο Hospital de Todos os Santos
4. το μοναστήρι της Graça
5. το κάστρο Castelo de São Jorge
πηγή: alfobre.blogspot.gr

Στα τέλη του 15ου αιώνα το πορτογαλικό βασίλειο μετατρέπεται σε δυνατή αυτοκρατορία με καθοριστική θέση στον παγκόσμιο χάρτη. Οι πρώτες αποικίες έδωσαν τη θέση τους στις υπερπόντιες ανακαλύψεις. Την άνοιξη του 1500 ο Pedro Alvarez Cabral με το πλήρωμα του ανακάλυψαν την Βραζιλία ενώ το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους ο Vasco da Gama έφτασε στην Καλκούτα των Ινδιών. Ο δρόμος για την Ανατολή είχε, πλέον, ανοίξει (χάρτης 17).

Χάρτης 17: Η εξάπλωση της πορτογαλικής αυτοκρατορίας
πηγή: προσωπικό αρχείο

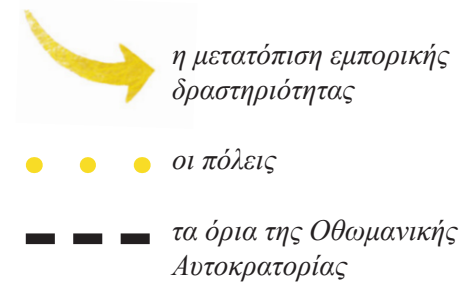

Μετά τις ανακαλύψεις, τον 15ο–16ο αιώνα, συγκεντρώνονται στη Λισαβόνα εμπορεύματα από την Αφρική (χρυσός, πιπέρι, ελεφαντόδοντο, δούλοι), τη Βραζιλία (ξύλο, ζάχαρη, εξωτικά ζώα) και την Ανατολή (μπαχαρικά, μεταξωτά, πορσελάνη, πολύτιμοι λίθοι). Έτσι, λοιπόν, η αυτοκρατορία γνώρισε τεράστια οικονομική άνθιση, που οφειλόταν εξολοκλήρου στην θαλάσσια δύναμη της και την αποικιοκρατία της. Η ανάπτυξη της ναυτιλίας και η εισροή εμπορευμάτων από τις αποικίες καθιστούν την πόλη μια τεράστια, αν όχι τη μεγαλύτερη ναυτική και εμπορική δύναμη της εποχής, ενισχύοντας το λιμάνι και τις αγορές της. Τα προϊόντα που έφταναν στην Λισαβόνα ήταν, πλέον, πολύ περισσότερα από αυτά που χρειάζονταν για να καλυφθούν οι ανάγκες της αυτοκρατορίας. Έπρεπε να προωθηθούν προς το εξωτερικό. Επειδή η Μεσόγειος ήταν κορεσμένη σε μπαχαρικά, λόγω του μονοπωλίου της Βενετίας, η Λισαβόνα στράφηκε στη Βόρεια Ευρώπη. Το 1508 δημιούργησε εμπορικό σταθμό στην Αμβέρσα που αποτελούσε το εμπορικό και οικονομικό κέντρο της Βόρειας Ευρώπης. Ο βασιλιάς

προσέφερε προνόμια (πληρωμή ασφαλιστρών, μπόνους) για να προσελκύσει τους καλύτερους τεχνίτες και οπλίτες από την Ευρώπη (κυρίως Γερμανία) και να τονώσει τη βιομηχανία στην Πορτογαλία. Η χώρα μονοπωλούσε, για έναν αιώνα, το δρόμο για την Ινδία με μοναδικό ανταγωνισμό από τη Βενετία (μέσω χειρσαίων δρόμων). Οι συνέπειες των ανακαλύψεων ξεπερνούσαν το εθνικό επίπεδο και είχαν παγκόσμιες επιπτώσεις. Το κέντρο της παγκόσμιας οικονομίας μετατοπίστηκε από τη Μεσόγειο στον Ατλαντικό Ωκεανό και τη Βόρεια Θάλασσα. Τα λιμάνια της Σεβίλλης, της Λισαβόνας και της Αμβέρσας απέκτησαν μεγαλύτερη οικονομική δραστηριότητα από εκείνα της Βενετίας και της Γένοβας και η Δυτική και Βόρεια Ευρώπη έγιναν το κέντρο των διεθνών εξελίξεων (χάρτης 18).

Τα αποτελέσματα των Ανακαλύψεων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Χάρτης 18: μετατόπιση εμπορικής δραστηριότητας στην Ευρώπη
πηγή : προσωπικό αρχείο

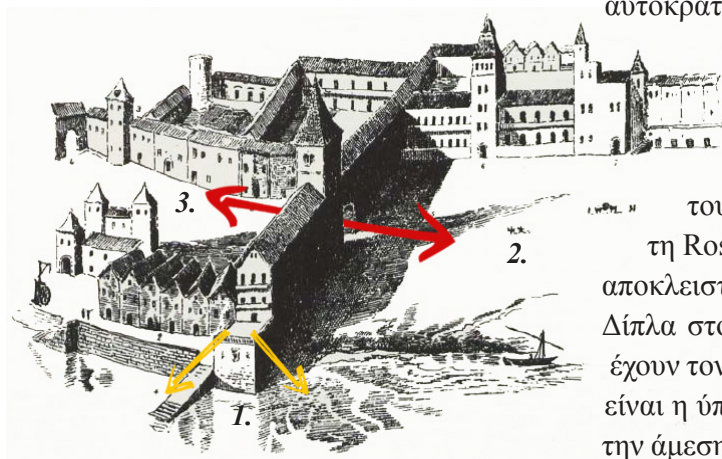
1. Μεσόγειος Θάλασσα	7. Βενετία
2. Ατλαντικός Ωκεανός	8. Γένοβα
3. Βόρεια Θάλασσα	
4. Σεβίλλη	
5. Λισαβόνα	
6. Αμβέρσα	

Ριζική αλλαγή του 1500.

Όπως βλέπουμε, λοιπόν, οι ανακαλύψεις του 15ου αιώνα επηρέασαν καίρια την πορτογαλική αυτοκρατορία και κατ' επέκταση την πρωτεύουσα της, τη Λισαβόνα. Το 1500 η λειτουργία συνακόλουθα με την όψη της πόλης άρχισε, πλέον, να αλλάζει ριζικά. Η τεράστια οικονομική άνθιση που γνώρισε η Πορτογαλία είχε ως αποτέλεσμα την προσπάθεια του τότε βασιλιά της D. Manuel, να αλλάξει την πρωτεύουσα του, σε συνάρτηση με την ανάδειξη της δύναμης της αυλής.

Το νέο παλάτι *Paço da Ribeira*

Τότε πραγματοποιήθηκε η μεγαλύτερη μέχρι τότε επέμβαση στην πόλη. Το έδαφος κοντά στις όχθες του ποταμού ισοπεδώθηκε και στη νέα περιοχή μεταφέρθηκε το παλάτι, γνωστό ως **Paço da Ribeira** (παλάτι της ακτής) μαζί με τις διοικητικές υπηρεσίες. Το καινούργιο παλάτι τοποθετήθηκε στην Baixa, στην περιοχή της σημερινής Praça do Commercio, εκεί όπου βρίσκονταν έως τότε οι εκβολές των δυο παραποτάμων του Tejo, δίπλα στην Ribeira das Naus, τα ναυπηγεία της Λισαβόνας. Η θέση που επιλέχθηκε από τον D. Manuel ήταν στρατηγικής σημασίας. Η δύναμη της αυτοκρατορίας πήγαζε από τη θαλασσοκρατία της. Έτσι, λοιπόν, το παλάτι χτίστηκε δίπλα στο λιμάνι και τα ναυπηγεία αφού αυτά αποτελούσαν την κύρια πηγή πλούτου της αυτοκρατορίας, στην βιομηχανική και εμπορική καρδιά της πόλης, ώστε να εξασφαλίζεται ο απόλυτος έλεγχος από την αυλή και να προβάλλεται η συμβολική εικόνα και το οικονομικό γόητρο της αυτοκρατορίας.

▲ Το παλάτι του 1511

πηγή : doportoenaoso.blogspot.gr

1. το νέο παλάτι (*Paço da Ribeira*)
2. η αυλή του παλατιού (*Terreiro do Paço*)
3. τα ναυπηγεία (*Ribeira das Naus*)

Το παλάτι ολοκληρώθηκε το 1511 και μεταφέρθηκε εκεί η βασιλική οικογένεια που έως τότε ζούσε στο κάστρο της πόλης (Castelo de São Jorge). Το αρχικό σχέδιο περιλάμβανε ένα μακρόστενο κτίριο, κάθετο στην ακτογραμμή που διαχώριζε την Ribeira das Naus από την αυλή του παλατιού – **Terreiro do Paço** – . Η πλατεία αυτή είναι η δεύτερη, μετά τη Rossio, μεγάλη πλατεία της πόλης μέχρι το 18ο αιώνα που δεν απευθύνεται αποκλειστικά και μόνο στο παλάτι αλλά στο σύνολο της κοινωνίας της εποχής. Δίπλα στο ποτάμι υπήρχε ένας πύργος από το δώμα του οποίου μπορούσαν να έχουν τον απόλυτο οπτικό έλεγχο του ποταμού και του λιμανιού. Χαρακτηριστική είναι η ύπαρξη μια μεγάλης καμάρας που διαπερνούσε το παλάτι και εξασφάλιζε την άμεση επαφή της βασιλικής αυλής με τα ναυπηγεία. Οι όψεις του κτιρίου είναι ρυθμού μανουελίνο, μια υστερογοτθική τοπική έκφραση που πήρε το όνομά της από τον τότε βασιλιά D. Manuel. Στα επόμενα χρόνια το παλάτι υπέστη πολλές αλλαγές από τους βασιλείς που διαδέχονται ο ένας τον άλλο στο θρόνο¹, και στο τέλος απέκτησε τη σύνθετη μορφή σχήματος «Π», περικλείοντας την αρχική πλατεία του παλατιού, η οποία διατηρήθηκε και μετά το σεισμό του 1755 και σήμερα ονομάζεται Praça do Commercio.

Το παλάτι φιλοξενούσε, εκτός από τα βασιλικά διαμερίσματα, τις κύριες οικονομικές και διοικητικές δραστηριότητες του βασιλείου. Στο ισόγειο του βρισκόταν η **Casa da India**, μια οργάνωση στην υπηρεσία του βασιλιά που δημιουργήθηκε το 1503 και είχε το ρόλο υπουργείου εξωτερικών, εμπορίου, ναυτιλίας και οικονομικών. Στην ουσία εξασφάλιζε το βασιλικό μονοπώλιο της ναυσιπλοΐας, του εμπορίου και της διαχείρισης των αποικιών της πορτογαλικής αυτοκρατορίας. Είχε υπηρεσίες τελωνείου, κεντρικού αρχείου, λογιστηρίου για καθώς και ένα από τα πρώτα ταχυδρομεία του κόσμου. Όλα τα προϊόντα που κατέφθαναν από το εξωτερικό παραδίδονταν στην Casa da India για να αξιολογηθούν, να φορολογηθούν και να διατεθούν προς πώληση. Αποτελούσε, λοιπόν, το κέντρο μιας πρώιμης παγκοσμιοποιημένης οικονομίας.

▼ *Χάρτης 19: Αξονομετρικό σχέδιο της Λισαβόνας από τους Braun και Hogenberg το 1572*

πηγή : www.corfuhistory.eu

1. το νέο παλάτι (Paço da Ribeira)
2. η αυλή του παλατιού (Terreiro do Paço)
3. τα ναυπηγία (Ribeira das Naus)
4. το κάστρο (Castelo de São Jorge)
5. ο καθεδρικός ναός
6. η πλατεία Rossio
7. η αγορά της Ribeira Velha

1_ Ο Dom João III, που τον διαδέχεται στο θρόνο το 1521, κάνει κάποιες αλλαγές στο παλάτι όπως η αλλαγή τρόπου στέγασης και η διάνοιξη πύλης που διασφάλιζε την άμεση επικοινωνία της αυλής του παλατιού με την Ribeira das Naus, που πλέον σχεδόν ακουμπά στο παλάτι, καταργώντας έναν παλαιότερο βασιλικό κήπο που υπήρχε εκεί.

Οι πιο σημαντικές αλλαγές έγιναν από τον Φίλιππο της Ισπανίας μετά την ένωση της Ιβηρικής χερσονήσου το 1581, ο οποίος πρόσθεσε έναν όροφο στο κτήριο και διέταξε την δημιουργία ενός καινούργιου πύργου στο παλάτι, στη θέση του παλιότερου, πολύ πιο επιβλητικού, που κυριάρχησε στην όψη της πόλης έως και τον 18ο αιώνα. Ο πύργος, αλλά και ολόκληρο το παλάτι αποκτά όψεις μανιεριστικού στυλ.

Τέλος ο βασιλιάς João V επένδυσε ιδιαίτερα μεγάλα ποσά για να μεγεθύνει και να στολίσει το παλάτι. Το πιο σημαντικό, όμως είναι ότι δημιούργησε μια καινούργια πτέρυγα, παράλληλη προς την προηγούμενη, φτιάχνοντας ένα «Π» γύρω από την αυλή του παλατιού.

Τα αποτελέσματα της μεταφοράς του παλατιού

Η μεταφορά του παλατιού, τον 16ο αιώνα είχε ως αποτέλεσμα της αλλαγής λειτουργίας της πόλης και συνεπώς της μορφής της. Στην περιοχή της Baixa που αποτελούσε έως τότε προάστιο κατειλημμένο από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα των ψαράδων, δίπλα στο νέο παλάτι εγκαθίσταται πλέον μια νέα κοινωνική τάξη, που αποτελείται από εκπροσώπους της αριστοκρατίας, πλούσιων εμπόρων και του υψηλόβαθμου κλήρου. Αντιθέτως, για την περιοχή του Castelo αρχίζει η εποχή παρακμής. Αλλά και η Alfama, που μέχρι το 16ο ήταν μια πολύ αριστοκρατική περιοχή, σταδιακά αρχίζει να χάνει την αίγλη της, λόγω της μεταφοράς των αριστοκρατών στην περιοχή του παλατιού και μέχρι το 18ο αιώνα, όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω, είχε μετατραπεί σε μια πολύ φτωχική συνοικία. Το κέντρο της πόλης μετατοπίστηκε από την Alfama στην Baixa και η rua das Portas do Sol που, όπως έχουμε προαναφέρει, αποτελούσε τον κεντρικότερο άξονα της πόλης από την μουσουλμανική περίοδο, έχασε τη σπουδαιότητα της. Η praça Rossio αποτελεί πλέον το κεντρικότερο σημείο της πόλης. Χαρακτηριστικό είναι ότι στην ανατολική πλευρά δημιουργήθηκε το 1504 το Hospital Real de Todos-os-Santos. Το νοσοκομείο αυτό βοηθούσε τους φτωχούς, τους αρρώστους και τα εγκαταλειμμένα παιδιά της Λισαβόνας που πλήθαιναν όλο και περισσότερο εξ' αιτίας της ανέχειας του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού της πόλης. Είναι το πρώτο δείγμα κοινωνικής πρόνοιας στην πόλη.

Το νέο εμπόριο όρισε την αναδιάταξη της κοινωνίας και της χωρικής κατανομής της. Οι κύριοι άξονες της πόλης διαμορφώθηκαν σε σχέση με τα πιο κεντροβαρικά σημεία της, το παλάτι, το λιμάνι και την πλατεία Rossio.

Χάρτης 20: Η Λισαβόνα το 16ο αιώνα υπόβαθρο Tinoco(1650)

πηγή : diasquevoam.blogspot.gr

προσωπική επεξεργασία

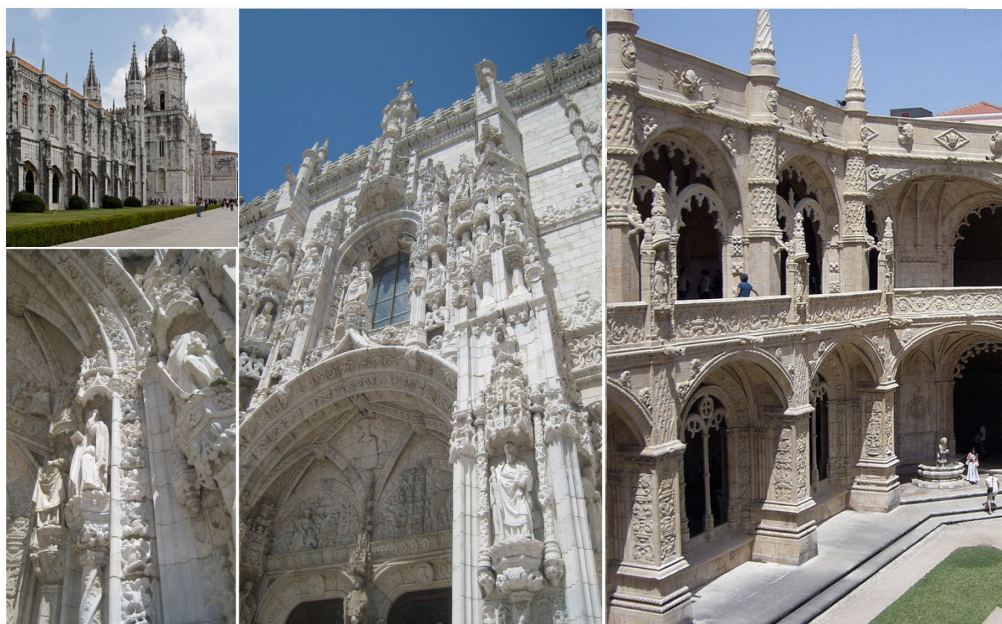
- τα οικοδομικά τετράγωνα
- η μεταφορά του παλατιού
- η μεταφορά του εμπορικού κέντρου
- η δημιουργία νέων αξόνων

Έτσι δημιουργήθηκαν δυο άξονες κάθετοι μεταξύ τους που διατηρούνται μέχρι σήμερα. Ο πρώτος βρισκόταν κατά μήκος της ακτής μεταξύ του Terreiro do Paço και του Cais do Sodre γεγονός που φανερώνει και την ιδιαίτερη σχέση του παλατιού με το λιμάνι. Ο δεύτερος ένωνε την Terreiro do Paço (πλατεία του παλατιού) με την πλατεία Rossio υποδηλώνοντας την σημασία των δύο πλατειών που αποτελούν σημείο συνάθροισης των πολιτών και συγκεντρώνουν ολόκληρη την κοινωνική και εμπορική ζωή της πόλης.(χάρτης 20)

Η μοναρχία θα εισάγει ένα νέο αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, ο οποίος έχει ως στόχο να προάγει το γόητρό της, όπως σε όλες τις αυλές της Ευρώπης. Η αρχή έγινε με το νέο παλάτι, με την ιεράρχηση των οικοδομικών όγκων και τη μνημειακή εξωτερική κλίμακα που ενώ η μορφολογία διέπεται από τον ρυθμό **μανουελίνο** που προαναφέραμε και που συγχρόνως ενσωματώνει στο διάκοσμό του τα θαλάσσια στοιχεία και αναπαραστάσεις από τα ευρήματα που έφεραν από τα ταξίδια τους ο Vasco da Gama και ο Pedro Alvares Cabral. Εκτός από το παλάτι και τα υπόλοιπα δημόσια κτίρια, τα μοναστήρια και οι εκκλησίες που χτίζονται εκείνη την περίοδο ακολουθούν αυτόν τον τύπο ύστερου γοθικού ρυθμού. Λόγω του σεισμού του 1755 καταστράφηκαν όλα τα κτίρια στο ιστορικό κέντρο της πόλης. Σώζονται, όμως, δύο παραδείγματα, στην παράκτια περιοχή του Belem, δυτικά του κέντρου της πόλης, το μοναστήρι των Ιερώνημων (Mosteiro de Jeronimos) και ο πύργος Torre de Belem.

Εκτός του νέου αρχιτεκτονικού στυλ, αρχίζει επίσης μια τοπική έκφραση

Αρχιτεκτονικό στυλ

◀ Το μοναστήρι των Ιερώνημων
πηγή : rainhaso.blogspot.gr

▼ Ο πύργος του Belem
πηγή : προσωπικό αρχείο

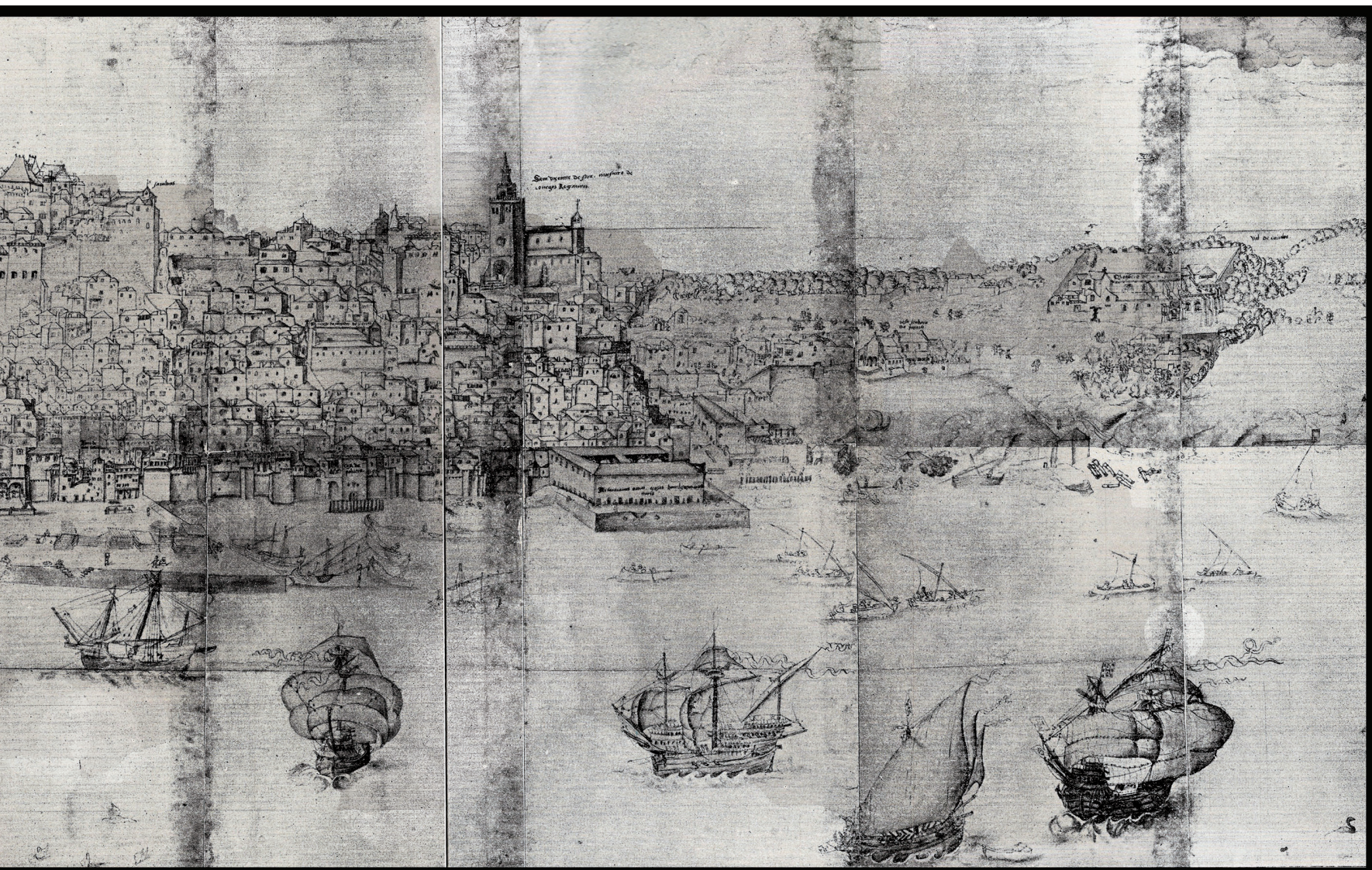

Χάρτης 21: Lisboa quincentista _ Λισαβόνα του 15ου αιώνα
πηγή : pt.wikipedia.org

1. το νέο παλάτι (Paço da Ribeira)
2. το κάστρο (Castelo de São Jorge)
3. ο καθεδρικός ναός
4. η πλατεία Rossio
5. η αγορά της Ribeira Velha

**Η πρώτη
ενφάνιση των azulejos**

με τη χρήση των **azulejos**. Πρόκειται για εφυαλωμένα κεραμικά πλακάκια, τετράγωνου κυρίως σχήματος που χρησιμοποιούνται ως διακοσμητικά στοιχεία για την επένδυση τοίχων στο εσωτερικό των ανακτόρων, των εκκλησιών και των μοναστηριών.

Τα πρώτα azulejos μεταφέρθηκαν στην Ισπανία και την Πορτογαλία από τους Μαυριτανούς της Βορείου Αφρικής τον 14ο αιώνα, δύο αιώνες μετά την λήξη της αραβικής κατάκτησης, ενώ η παραγωγή τους στην Πορτογαλία άρχισε στα μέσα του 16ου. Μέχρι τότε τα θέματα των azulejos ήταν κατά κύριο λόγο γεωμετρικά και φυτικά μοτίβα επηρεασμένα από τον αραβικό κόσμο, ενώ από τον 16ο αρχίζουν και θέματα χριστιανικού περιεχομένου με διάφορες μορφές και παραστάσεις.

*Φωτογραφίες από πλακάκια
(azulejos) του 15ου αιώνα από
το μουσείο του κάστρου (castelo
São Jorge)
πηγή : προσωπικό αρχείο*

Η νέα πραγματικότητα

Παρά την οικονομική άνθιση και την δημογραφική έκρηξη που την ακολούθησε η πόλη, εκτός από τα δημόσια τμήματα της, εξακολουθούσε να αναπτύσσεται σύμφωνα με το μεσαιωνικό τρόπο δόμησης και κάτω από τις επιρροές της ισλαμικής παράδοσης, γεγονός που μαρτυρά τις βαθιές ρίζες της παράδοσης της κοινωνίας που ζούσε μακριά από την αυλική επιρροή. Ο αστικός ιστός διαμορφωνόταν από ένα πολύπλοκο σύμπλεγμα από στενούς δρόμους, σοκάκια και σκάλες που αδυνατούσαν, πλέον, να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες της σύγχρονης πόλης. Χαρακτηριστικά, αναφέρεται ότι οι δρόμοι ήταν τόσο στενοί και το έδαφος είχε τέτοιες ανωμαλίες ώστε να μην μπορούν να μετακινηθούν οι άμαξες. Αλλά και οι μεγάλοι εξώστες πάνω από τις οδούς καθιστούσαν αδύνατη τη διέλευση ενός ιππέα. Εκτός από τα κυκλοφοριακά προβλήματα η πόλη αντιμετώπιζε προβλήματα ελέγχου αλλά και υγιεινής, καθώς, επιδημίες μάστιζαν τον πληθυσμό. Η κατάσταση αυτή ήταν ασυμβίβαστη με την εικόνα που έπρεπε

να έχει η πρωτεύουσα της νέας αυτοκρατορίας που αναπτυσσόταν ολοένα και περισσότερο.

Για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων ο βασιλιάς της Πορτογαλίας, D. Manuel ανακοίνωσε ένα νέο νομοθετικό πλαίσιο για την εξυγίανση της πόλης. Οι νέοι κανονισμοί αποτέλεσαν την έκφραση μιας καινούριας αντίληψης απέναντι στην πόλη και εμπεριείχαν δυναμικές προτάσεις για ριζικές αλλαγές. Αυτή η νέα αντίληψη έχει στόχο να δώσει μια εμπειρική απάντηση στα προβλήματα της μεσαιωνικής πόλης και να δημιουργήσει την εικόνα μιας πόλης αντάξιας της οικονομικής και πολιτιστικής άνθησης της Λισαβόνας του 15ου-16ου αιώνα. Τα μέτρα αυτά περιλάμβαναν μετατροπές αναμόρφωσης σε υφιστάμενα κτίρια, όπως την κατεδάφιση των μπαλκονιών προς το δρόμο, αλλά κυρίως αφορούσαν στον τρόπο δόμησης των καινούργιων κτιρίων και των καινούργιων περιοχών. Χαρακτηριστικό είναι ότι τα κτίρια που χτίζονταν από τα τέλη του 15ου αιώνα και μετά, υποχρεούνταν να λαμβάνουν υπόψη τους τα ήδη υπάρχοντα κτίρια και να μην τους στερούν το φυσικό φως.

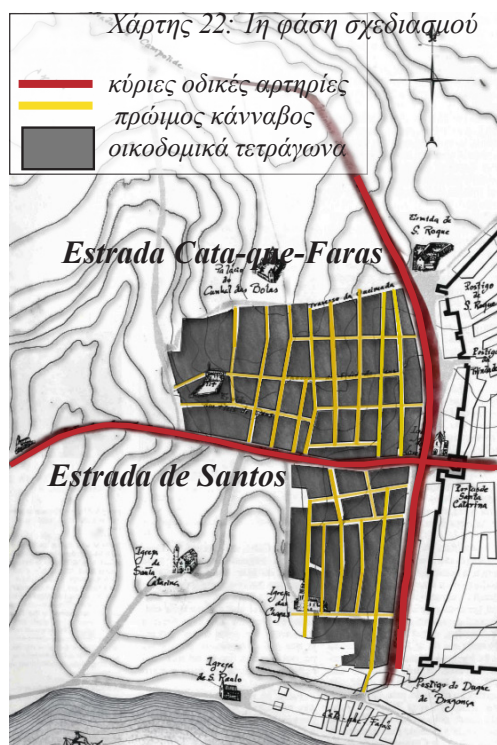
Τα μέτρα που έλαβε ο D. Manuel το 15ο αιώνα κρίνονται ήδη από τον 16ο ανεπαρκή απέναντι στον ολοένα αυξανόμενο πληθυσμό της πόλης. Γίνεται, λοιπόν, αναγκαία η επέκταση της προς τη Δύση και έξω από τα όρια της Cerca Fernandina, σε μια περιοχή που ανήκε έως τότε εξ ολοκλήρου σε έναν μεγαλοκτηματία. Μετά το θάνατο του η ιδιοκτησία του αυτή, που εκτεινόταν σε ολόκληρο το λόφο δόθηκε στο κράτος για τη επέκταση της πόλης. Το γεγονός ότι η περιοχή ήταν ενιαία ιδιοκτησία έδωσε τη δυνατότητα να υπάρξει ένας **ολοκληρωμένος αστικός σχεδιασμός εκ του μηδενός** και να δοθεί μια ομοιογένεια στην περιοχή. Το Bairro Alto είναι η έκφραση «της καινούργιας ιδέας της πόλης της αναγέννησης».

*Το **Bairro Alto** είναι η πρώτη πραγματικά οργανωμένη έκφραση αστικού σχεδιασμού στη πόλη της Λισαβόνας. Κτίστηκε στις αρχές του 16ου αιώνα, ως απάντηση στις αυξημένες ανάγκες της πόλης μετά την εποχή των ανακαλύψεων.*

Νέες νομοθεσίες

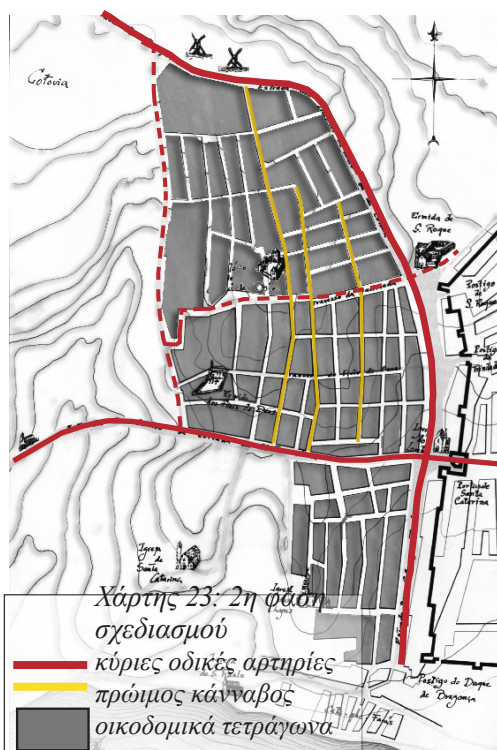
Το νέο προάστιο

Το προάστιο οργανώθηκε με βάση δύο κεντρικές οδικές αρτηρίες. Η πρώτη (Estrada de Santos) παράλληλη στην ακτογραμμή, αποτελεί προέκταση της κεντρικής οδικής αρτηρίας που διαπερνά την πύλη της cerca Fernandina (Porta da Santa Catarina) και πετυχαίνει τη σύνδεση με το εσωτερικό των τειχών. Η δεύτερη ονομάζεται Estrada Cata-que-Faras και βρίσκεται κατά μήκος των τειχών, με κατεύθυνση προς το ποτάμι (χάρτης 22). Πρόκειται για δύο σημαντικές οδικές χάραξεις που διατηρούνται ανέπαφες μέχρι σήμερα.

Η πρώτη φάση σχεδιασμού ξεκινάει το 1513 από τους πρόποδες του λόφου Santa Catarina την περιοχή που ονομάστηκε Vila Nova de Andrade και αποτελεί την πρώτη εκτενή προσπάθεια οργάνωσης του χώρου στο Bairro. Εκεί γίνονται οι πρώτες χαράξεις δρόμων, δημιουργούνται τα πρώτα οικοδομικά τετράγωνα και μοιράζονται οικοπέδα ορθογωνικού σχήματος για την κατασκευή των κατοικιών. Στο χάρτη της πόλης φαίνεται ξεκάθαρα η ιεράρχηση οδικών αρτηριών σε κύριες και δευτερεύουσες, με κύριες τις παράλληλες με τα τείχη και οδηγούν προς τον ποταμό. Χαρακτηριστικό στον τρόπο σχεδιασμού είναι η απουσία πλατειών, ακόμα και κεντρικής πλατείας. Η Vila Nova de Andrade αναπτύχθηκε γοργά και επεκτάθηκε βόρεια της κεντρικής οδικής χάραξης, προς την κορυφή του λόφου, με ίδια σχεδιαστική λογική.

Το δεύτερο στάδιο σχεδιασμού ξεκίνησε το 1553 με την εγκατάσταση Ιησουιτών κληρικών και αριστοκρατών στο λόφο του São Roque που επεκτείνουν το προάστιο προς το Βορρά, προς την κορυφή του λόφου. Δημιουργήθηκε, έτσι, το Bairro Alto de São Roque που αποτέλεσε ένα νέο κέντρο πολιτισμού στο οποίο μετατοπίστηκε το κέντρο βάρους της περιοχής. «Οι Ιησουίτες έχουν έντονη επιρροή στην πολιτική και πολιτιστική ζωή της πόλης και φέρνουν την αρχοντιά στον κόσμο της Λισαβόνας». Εφαρμόζουν μια αρχιτεκτονική ορθολογιστική με στέρεες μανιεριστικές γραμμές, σε ένα πνεύμα αυστηρότητας και ανανέωσης που συνδιαλέγεται αρμονικά με τη λιτή γραμμική φιλοσοφία των σχεδιαστών της Vila Nova de Andrade. Πρόθεση ήταν η διατήρηση μιας συνέχειας μεταξύ της πρωταρχικής ζώνης και των καινούργιων γειτονιών. Έτσι, λοιπόν, τα καινούργια οικοδομικά τετράγωνα βόρεια της Travessa da Queimada, οργανώθηκαν με το σχηματισμό του σταυρού, όμως διατήρησαν το ίδιο ορθογωνικό πλέγμα και την

χάρτες σχεδιασμού του Bairro Alto

υπόβαθρο : 'Bairro Alto, typologias e modos arquitectónicos'
προσωπική επεξεργασία

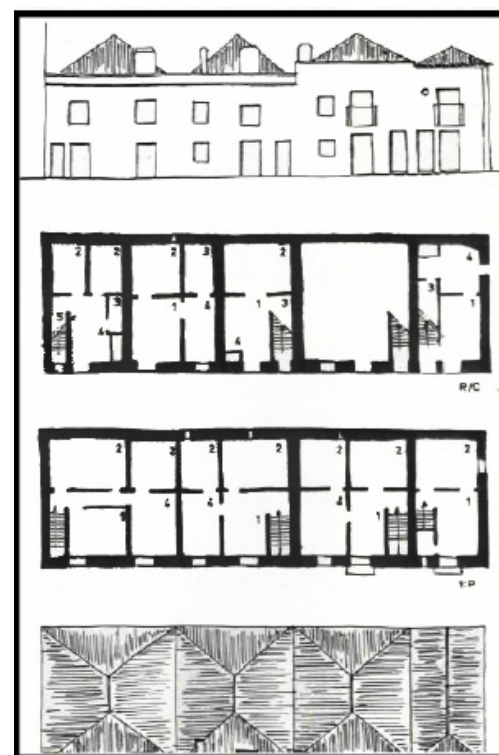
ίδια δομική ιεραρχία ανάμεσα στις Ruas (κύριες) και τις Travessas (δευτερεύουσες οδικές αρτηρίες), (χάρτης 23). Το Bairro Alto χτίστηκε σε περιοχή που προϋπήρχαν ελαιώνες, και αυτόν τον αγροτικό χαρακτήρα τον διατήρησε στις εσωτερικές αυλές των κατοικιών αλλά και στα ονόματα των δρόμων - όπως Rua da Rosa (οδός του τριαντάφυλλου), Rua do Loureira (οδός της δάφνης) κ.α.

Η **καινοτομία** στο Bairro Alto ήταν ότι με την ύπαρξη κανόνων και οργανωμένου αστικού σχεδιασμού επιτεύχθηκε μια ομοιογένεια του συνόλου, αλλά και μια μονιμότητα που διασφαλίστηκε από την επίσημη νομοθεσία, η οποία μπορούσε να εμποδίσει τη γρήγορη αλλαγή. Σ' αυτή την καινοτόμα αντίληψη σχεδιασμού τα ενδιαφέροντα της πόλης τοποθετήθηκαν ξεκάθαρα πάνω από κάθε προσωπική επιδίωξη και ακόμα και τα αρχοντικά ακολουθούσαν αυστηρά τον σχεδιασμό της περιοχής, υποτασσόμενα στον αστικό ιστό, σε αντίθεση με τη μέχρι τότε πορτογαλική παράδοση.

Οι κανονισμοί δεν αφορούσαν αποκλειστικά τον πολεοδομικό σχεδιασμό αλλά και το σύνολο των κτιρίων της περιοχής, στοιχείο φανερό μέχρι και σήμερα. Οι όψεις τους ήταν αυστηρά ευθυγραμμισμένες και επίπεδες με εισόδους στο ίδιο ύψος. Υπήρχαν κανονισμοί για τις αναλογίες και τα μεγέθη των ανοιγμάτων αλλά και για το πέτρινο πλαίσιο γύρω από αυτά. Έτσι, λοιπόν, ενώ τα κτίρια κατηγοριοποιούνται σε τυπολογίες ανάλογα με το σχήμα της κάτοψης, το πλήθος των ορόφων ή την περίοδο που δομήθηκαν παρατηρούμε ότι το σύνολο της περιοχής παρουσιάζει μια ενιαία εικόνα. Τα μεγέθη τους ανεξάρτητα από τις τυπολογίες που ανήκουν, ποικίλουν ανάλογα με τις κοινωνικές τάξεις που στεγάζουν, ενώ οι ιδιοκτησίες είναι εμφανείς στην όψη.

Τα πρώτα κτίρια του 16ου-17ου αιώνα διακρίνονται σε δύο κατηγορίες ανάλογα με τον αριθμό των ορόφων. Στην πρώτη, τα κτίρια είναι διώροφα με σχεδόν τετραγωνική κάτοψη και όψεις με λιγοστά ασύμμετρα ανοίγματα. Στη δεύτερη έχουμε κτίρια τριών ή τεσσάρων ορόφων με πιο ορθογωνικές κατόψεις, στενομέτωπα, με μεγαλύτερα μεγέθη ανοιγμάτων για να εξασφαλίζεται επαρκής φωτισμός. Σε αυτή την κατηγορία συναντάμε δύο τυπολογίες ανάλογα με τις αναλογίες της κάτοψης. Την σχεδόν ορθογωνική οργανωμένη εσωτερικά σε σχήμα σταυρού, με δύο χώρους στις δύο εκατέρωθεν όψεις και την μακρόστενη με ένα δωμάτιο και ένα ανοίγμα στην όψη όπου οι αναλογίες φτάνουν μέχρι $\frac{1}{4}$.

Τα κτίρια

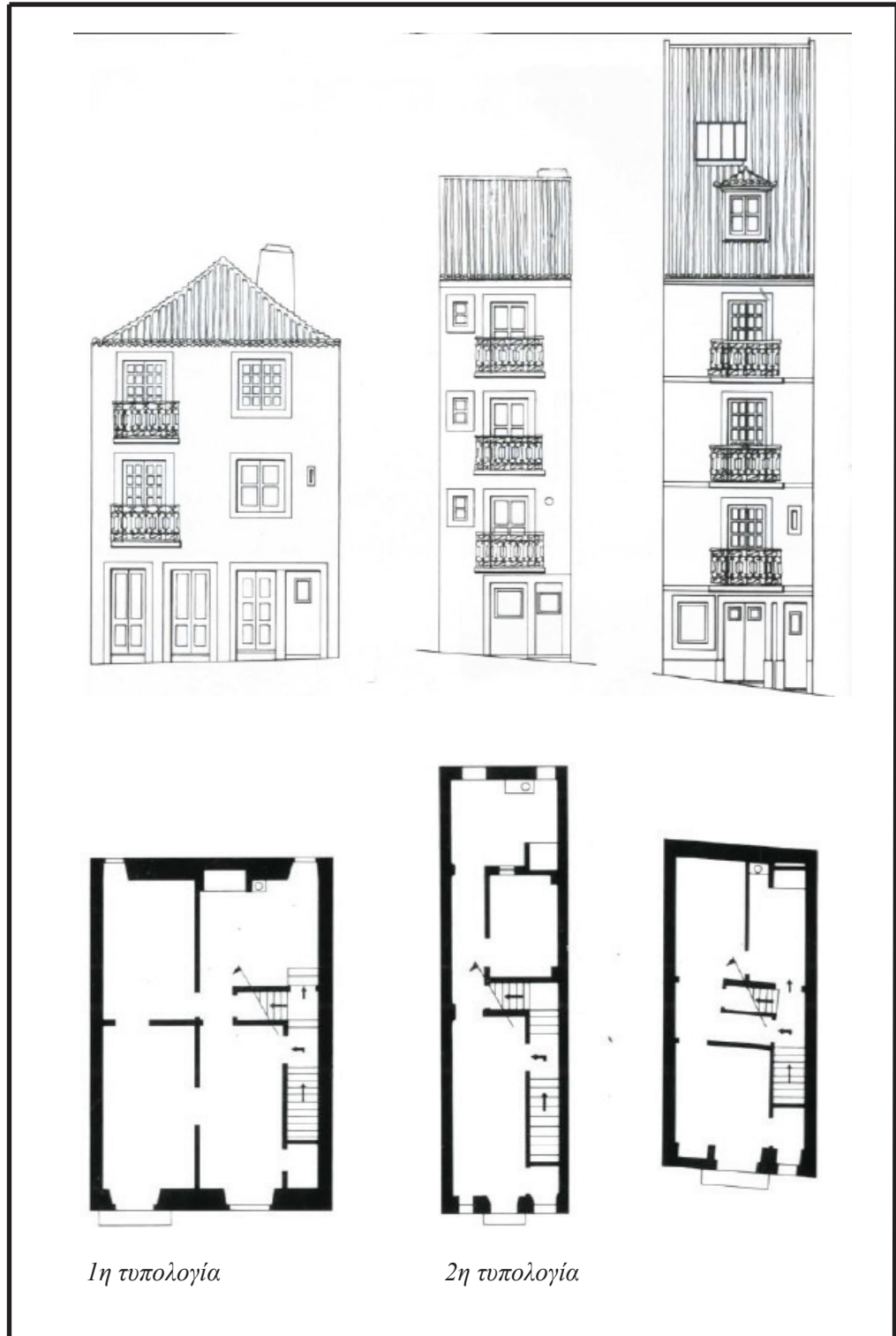
1η κατηγορία

πηγή : 'Bairro Alto, typologias e modos arquitectónicos'

2η κατηγορία

πηγή : 'Bairro Alto, typologias e modos arquitectónicos'

1η τυπολογία

2η τυπολογία

Η **επιτυχία** του αστικού σχεδιασμού είναι σαφής καθώς, ενώ στις αρχές του 16ου αιώνα η πρώτη περιοχή λόγω της θέσης της σε σχέση με το λιμάνι κατοικήθηκε από ναύτες και τεχνίτες, στη συνέχεια ήρθαν σε έμποροι, καπετάνιοι, μηχανικοί και έπειτα κληρικοί και αριστοκράτες. Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι η δημιουργία του νέου αυτού προαστίου και η μεταφορά της αριστοκρατίας εκεί, οδήγησε στην αλλαγή μεταφορικού μέσου στο δεύτερο μισό του 16ου αιώνα. Στην παλιά πόλη, με τα στενά σοκάκια και τις σκάλες η χρήση της άμαξας ήταν αδύνατη. Χρησιμοποιούσαν τις άμαξες-φορεία που τις κουβαλούσαν άνθρωποι (liteira). Αντίθετα, στην περιοχή του παλατιού και του Bairro Alto η συνθήκες ήταν τελείως διαφορετικές και επέτρεπαν τη χρήση άμαξας (coche).

Η πολεοδομική εξέλιξη από τον μεσαίωνα στον 16ο αιώνα φαίνεται με σαφήνεια αν συγκρίνουμε το λόφο του κάστρου με το λόφο του São Roque. Ενώ πρόκειται για δυο περιοχές χτισμένες πάνω σε λόφους με έντονες κλίσεις εδάφους η δόμηση έχει εντελώς διαφορετικά χαρακτηριστικά. Η δομή μόνο εσωστρεφής δεν μπορεί να χαρακτηριστεί καθώς, εδώ, οι κεντρικές οδικές αρτηρίες κατευθύνονται προς τον ποταμό. Ο στόχος πια δεν είναι η προστασία από τους κινδύνους της θάλασσας αλλά η στροφή προς αυτή. Με το σχεδιασμό του Bairro Alto παύει η εικόνα της οργανικής ανάπτυξης που υπήρχε στους μεσαιωνικούς ιστούς της υπόλοιπης πόλης και εμφανίζεται ο ρόλος του σχεδιασμού, ο οποίος, μέσα από την κανονική χάραξη και την επιστροφή στα ρωμαϊκά ιδεώδη έχει ως στόχο την ανάδειξη του αυτοκρατορικού μεγαλείου.

Σημερινές εικόνες από την περιοχή του Bairro Alto

πηγή : προσωπικό αρχείο

Με την οικοδόμηση του Bairro Alto ολοκληρώνεται η εικόνα της Λισαβόνας του 16ου αιώνα. Όπως φαίνεται και στον χάρτη (χάρτης 24) ο πληθυσμός της χωροθετείται με βάση τις κοινωνικές τάξεις και τις επαγγελματικές δραστηριότητες. Όμως η πόλη λειτουργεί, για τα επόμενα χρόνια, ως μία ενότητα παρόλα τα τείχη που προϋπήρχαν και την χώριζαν γεωγραφικά σε επιμέρους τμήματα.

Το 1563, ο βασιλιάς João III έφερε την Ιερά Εξέταση¹ στην πόλη, και τα μαρτύρια λαμβάνουν χώρα στις κεντρικές πλατείες της πόλης μετατρέποντάς τες από πλατείες ζωής σε πλατείες θανάτου. Στα χρόνια που ακολουθήσαν γίνεται η ένωση της Ιβηρικής Χερσονήσου (1580-1640) όπου ανακτάται η στρατιωτική σημασία του κάστρου και ο πόλεμος ανεξαρτησίας της Πορτογαλίας (1640-1668). Τα γεγονότα αυτά παρόλη την σημασία τους στην ιστορία της πόλης, δεν επηρέασαν την εικόνα της, που παρέμεινε ίδια για τον επόμενο αιώνα, μέχρι τον καταστροφικό σεισμό του 1755.

Χάρτης 24: Κατανομή του πληθυσμού στη Λισαβόνα

υπόβαθρο : 1642 matthaus merian, προσωπική επεξεργασία

- το παλάτι (Paço da Ribeira) _ κατοικία βασιλικής οικογένειας και ευγενών
- το λιμάνι με τα ναυπηγεία _ κατοικίες εργατών, καπετάνιων, μηχανικών
- Rua Nova dos Mercadores, κύριος εμπορικός άξονας _ κατοικίες πλούσιων εμπόρων και αστών
- Ribeira Velha, ψαραγορά _ κατοικίες ψαράδων
- αγροτική παραγωγή _ κατοικίες αγροτών
- αριστοκρατία
- Ιησουήτες
- Μαυριτανοί

---

¹ Η Ιερά Εξέταση ήταν ένα εκκλησιαστικό δικαστήριο για την καταπολέμηση των αιρέσεων και στην Πορτογαλία εναντιωνόταν κυρίως απέναντι στους Εβραίους. Τα άτομα βασανίζονταν, πολλές φορές ως το θάνατο, για να ομολογήσουν τα αμαρτήματα τους. Τα μαρτύρια ήταν τόσο επώδυνα που οι κατηγορούμενοι πολλές φορές ομολογούσαν αμαρτήματα που είχαν διαπράξει ποτέ.

III.Ο σεισμός του 1755 και ο καθοριστικός ρόλος του στην αλλαγή της πόλης

Το 1755 ήταν σταθμός στην ιστορία της Λισαβόνας, καθώς την πόλη έπληξε ο πιο καταστροφικός σεισμός που έχει γνωρίσει στην ιστορία της, ακολουθούμενος από παλιρροϊκό κύμα και φωτιές¹ που έκαίγαν για διάστημα πέντε ημερών. Το ολέθριο αυτό συμβάν προκάλεσε ανυπολόγιστες ζημιές, γκρεμίζοντας ένα μεγάλο μέρος του κέντρου της. Η μεγαλύτερη ζημιά προκλήθηκε στη Baixa, αλλά και στο Chiado, με τα δαιδαλώδη δρομάκια και τα πυκνά ξύλινα σπίτια. Το σαθρό υπέδαφος και η άμεση επαφή με το ποτάμι καθιστούσε τις κατασκευές πιο ευπαθείς. Αντίθετα, τα κτίρια στην Αλφάμα και συνολικά στο λόφο του São Jorge, καθώς και στο Bairro Alto, δεν υπέστησαν μεγάλες ζημιές λόγω του βραχώδους εδάφους και του υψομέτρου που τα προστάτευσε από το παλιρροϊκό κύμα. (χάρτης 24)

Μέσα από το χάος που προκλήθηκε στο διοικητικό και παραγωγικό κέντρο της αυτοκρατορίας, αναδείχθηκε μια σημαντική προσωπικότητα για το μέλλον της πόλης, ο υπουργός εξωτερικών, Marques de Pombal. Με την ηρεμία και αποφασιστικότητά του και διαθέτοντας μεγάλη διορατικότητα, αντιμετώπισε την

Καταστροφή

Πρώτες ενέργειες

◀ Αναπαράσταση της καταστροφής του 1755 στη Λισαβόνα

πηγή: geologywork.wordpress.com

▲ Ερείπια καθεδρικού μετά το σεισμό του 1755

πηγή: www.catastrofesnaturales.com

1_Η ημέρα του σεισμού συνέπεσε με τη γιορτή των Αγίων Πάντων και η πλειοψηφία των πυρκαγιών προκλήθηκαν από τα αναμμένα κεριά των εκκλησιών.

2_Ο στρατός συγκρατούσε τον κόσμο για να μην εγκαταλείψει την πόλη, οι πλιατσικολόγοι τιμωρήθηκαν και αγνοήθηκε κάθε ιδιαίτερη μεταχείριση προς τους ευγενείς.

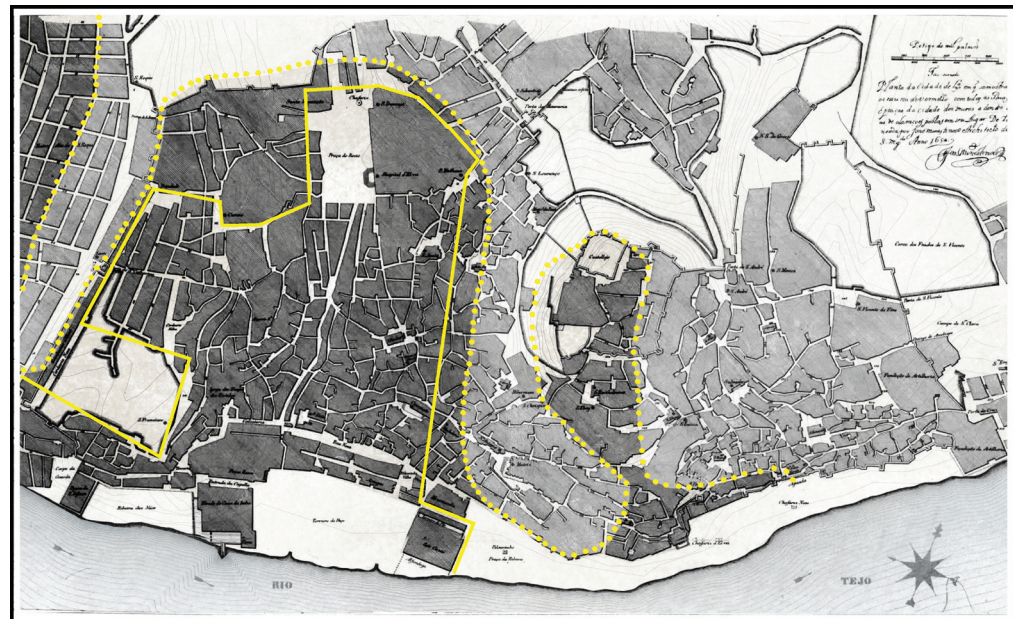
Στόχος

κρίση μόλις ξέσπασε² και απέκτησε μεγάλη εξουσία. Οι πρώτες δυναμικές ενέργειες ήταν η άμεση διανομή τροφίμων, η ταφή των θυμάτων, με τη συνεργασία του διστακτικού κλήρου, και η θέσπιση νόμου σύμφωνα με τον οποίο έθετε εαυτόν ελεγκτή κάθε ενέργειας. Έτσι ο Rombal αναδείχθηκε ηρωική μορφή και κέρδισε την εξουσία³ υπό τον συνδυασμό τύχης, φιλοδοξίας και δεξιοτήτων.

Η τεράστια φυσική καταστροφή αποτέλεσε τη μεγάλη ευκαιρία συνολικής αναμόρφωσης και εξυγίανσης της πόλης σύμφωνα με τα ισχύοντα ευρωπαϊκά πρότυπα σχεδιασμού και τα νέα πολιτιστικά ιδεώδη. Ο σεισμός βρήκε τη Λισαβόνα σε μια εποχή που οι νέες με τις παλιές αξίες συγκρούονται και το στέμμα με τους άρχοντες είχαν να αντιμετωπίσουν την ανερχόμενη αστική και εμπορική τάξη. Έχοντας ζήσει στην Αγγλία, η οποία είχε προηγηθεί στη καλλιέργεια των ιδεών της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού, επηρεάστηκε από το φιλελεύθερο και προοδευτικό πνεύμα της βρετανικής κοινωνίας, και θέλησε να το διαδώσει και στην Πορτογαλία. Συνδυάζοντας την απόλυτη μοναρχία με τον ορθολογισμό του Διαφωτισμού, ο Rombal, με αφορμή τη φυσική καταστροφή, θέλησε να αλλάξει ριζικά τη Λισαβόνα, ώστε να συμβαδίζει με τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Πρωταρχικός στόχος του ήταν να ικανοποιήσει τις ανάγκες της πόλης, βελτιώνοντας τις

- ● ● ● Περιοχή που καταστράφηκε από το σεισμό
- Περιοχή που επιλέχθηκε προς ολική ανοικοδόμηση

Χάρτης 24: Η κατεστραμμένη περιοχή, από το σεισμό του 1755, και η περιοχή που επιλέχθηκε προς ανοικοδόμηση υπόβαθρο Tinoco (1650)
πηγή: diasquevanoam.blogspot.gr
προσωπική επεξεργασία

3_ Από τον πρωθυπουργό, τον υπουργό ναυτιλίας και το βασιλιά δε συνάντησε καμία αντίσταση μπορώντας έτσι να ελέγξει αποτελεσματικά τις κυβερνητικές πράξεις. Οι αντιδράσεις προήλθαν από τους ευγενείς και του Ιησουίτες που τον θεωρούσαν απειλή στην επιρροή που διέθεταν στην εξουσία. Ο Rombal εξάλειψε τη δύναμή τους αποκτώντας σχεδόν αποκλειστικό έλεγχο πάνω στο πορτογαλικό έθνος.

συνθήκες υγιεινής και λύνοντας τα κατασκευαστικά της προβλήματα που την καθιστούσαν ευάλωτη στους σεισμούς. Παράλληλα συνειδητοποίησε ότι η μορφή της νέας πόλης έπρεπε να αντικατοπτρίζει νέες αξίες, αφού πλέον αιώνες πριν είχε συντελεστεί η μεγάλη αλλαγή, με τη μετάβαση από το φεουδαρχικό σύστημα στην οικονομία της αστικής τάξης. Η Λισαβόνα δε μπορούσε να είναι πλέον η πόλη του βασιλιά, του καρδινάλιου και των αρχόντων. Έπρεπε να γίνει ο οίκος της κυβέρνησης του λαού, του εμπόρου και της μεσαίας τάξης. Τα οράματα αυτά όμως δεν είχε σκοπό να τα πραγματοποιήσει απορρίπτοντας το παρελθόν, αντίθετα εκτιμούσε την παράδοση και θέλησε να διατηρήσει τη μοναδική ποιότητα ζωής της πόλης.

Έτσι ενώ είχε διάφορες επιλογές, α) να ανοικοδομήσει την κατεστραμμένη περιοχή όπως ακριβώς ήταν πριν το σεισμό⁴, β) να διευρύνει τους δρόμους και να μειώσει την κάλυψη⁵ ή γ) να εγκαταλείψει την παλιά πόλη και δημιουργήσει νέο κέντρο στα προάστια, στην περιοχή του Belem⁶, τελικά επέλεξε μια άλλη πιο ριζοσπαστική λύση. Αυτή περιλάμβανε τη συνολική κατεδάφιση της κατεστραμμένης περιοχής και την ανοικοδόμησή της με νέα ρυμοτόμηση, ακολουθώντας νέα πρότυπα κατασκευής. Με αυτόν τον τρόπο θα ικανοποιούσε τα οράματά του και θα εξέλιξε τη Λισαβόνα από μεσαιωνική πόλη της Δύσης στην πιο σύγχρονη αναγεννησιακή πόλη της. Θα υπήρχε η ευκαιρία να δημιουργηθεί μια σύγχρονη πόλη στην οποία η υποδομή, η σχεδίαση των κτιρίων και του χώρου και οι τεχνικές κατασκευής, θα ανταποκρίνονταν στις ανάγκες μιας σύγχρονης αυτοκρατορικής πρωτεύουσας.

Ο Pombal οραματιζόμενος μια νέα Λισαβόνα διάλεξε σημαντικούς εκπροσώπους του αστικού σχεδιασμού του 18ου αιώνα στην Πορτογαλία, τον

*Μοναστήρι Carmo στη Λισαβόνα, όπως διασώθηκε μετά το σεισμό του 1755
πηγή: members.virtualtourist.com*

Υλοποίηση νέου σχεδίου

4_ Λύση που δε θα προκαλούσε αναταραχές αλλά οι κατασκευές θα εξακολουθούσαν να είναι επιρρεπείς σε σεισμούς και θα χανόταν η ευκαιρία βελτίωσης της υγιεινής της πόλης.

5_ Λύση που θα διευκόλυνε τη μεταφορά και θα έκανε ευκολότερο τον ηλιασμό και τον αερισμό χωρίς όμως να δίνει λύσεις στα κατασκευαστικά προβλήματα.

6_ Πλεονεκτούσε στο ότι δε θα υπήρχαν προβλήματα διατήρησης παλαιών χαράξεων και ιδιοκτησίας και θα μπορούσε να κατασκευαστεί γρήγορα και εύκολα χρησιμοποιώντας τις πιο σύγχρονες κατασκευαστικές τεχνικές. Όμως θα αποτελούσε αλαζονική επιλογή αφού η βασιλική δύναμη και η αυτοκρατορική εξουσία θα υπερίσχυε των αναγκών των κοινών ανθρώπων καθώς θα δημιουργούταν αίσθημα εγκατάλειψης των κατοίκων της πόλης.

7_ Γνώριζε καλά τα προβλήματα της πόλης και σεβόταν τον ισπανικό μανιερισμό, αποτελώντας μια σύνδεση με το παρελθόν και την παράδοση σε μια περίοδο απόλυτης μοναρχίας.

8_ Ρεαλιστής και πλήρως αφοσιωμένος στην ανάγκη για αποτελεσματικότητα και ταχύτητα, κατανοεί το όραμα του Pombal για τη δημιουργία μιας νέας κοινωνίας. Μέσα από τη δουλειά του δίνει έμφαση στη λειτουργικότητα, την έμφαση και την επανάληψη και είναι ο πιο χαρακτηριστικός εκφραστής της απλής αρχιτεκτονικής του πορτογαλικού έθνους.

9_ Επηρεασμένος από το μπαρόκ και αποσκοπεί στην αναζωογόνηση της πόλης με απόλυτη απλότητα.

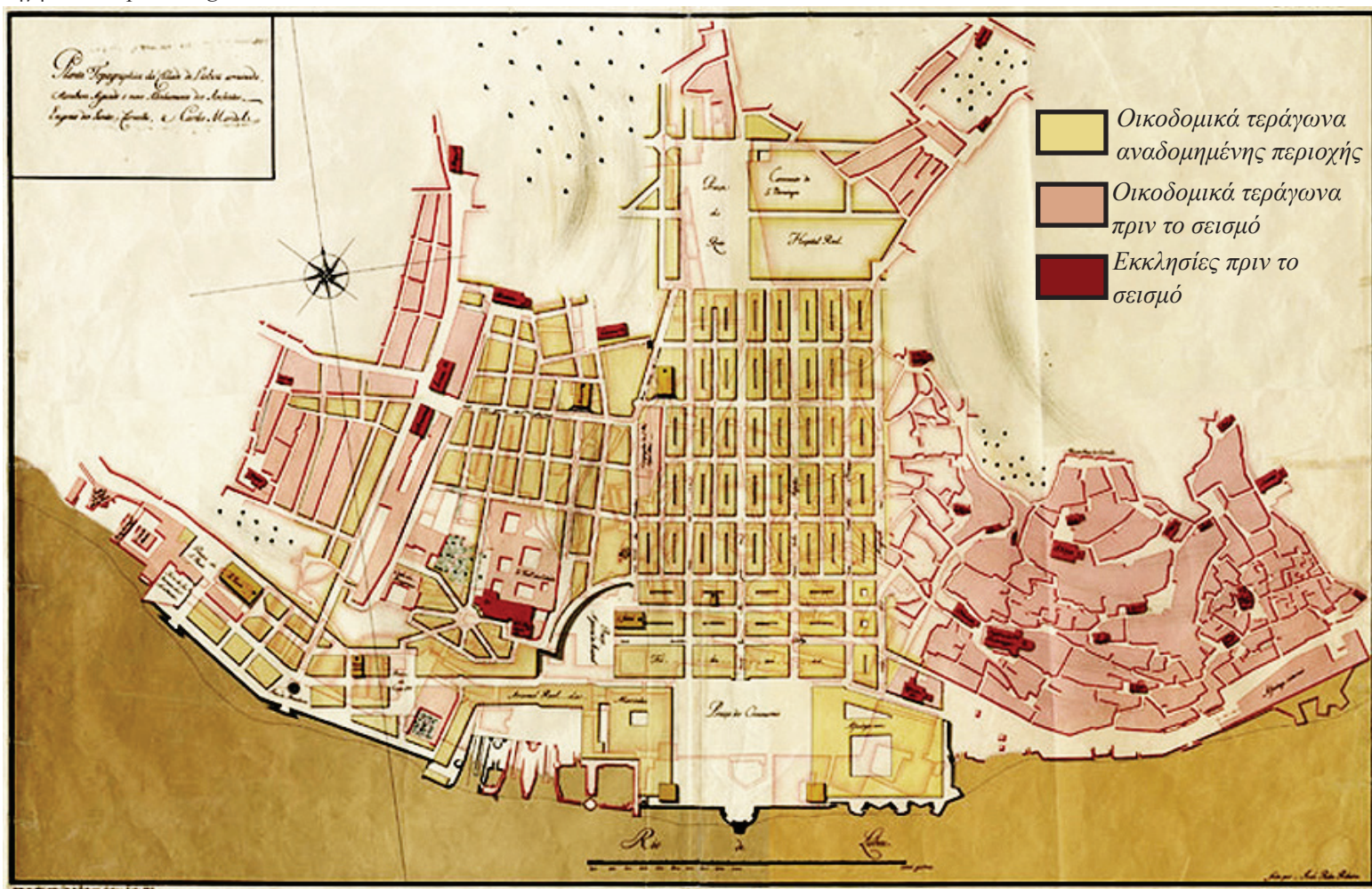
▲ Αναπαράσταση της Baixa Pombalina

πηγή: arquiteturaportuguesa.blogspot.gr

▼ Χάρτης 25: κέντρο Λισαβόνας των Eugénio dos Santos και Carlos Mardel, 1756

πηγή: en.wikipedia.org

Manuel da Maia⁷, τον Eugénio dos Santos⁸ και τον Carlos Mardel⁹, οι οποίοι είχαν μεταξύ τους διαφορά ηλικίας μιας γενιάς, και έτσι συνδύαζαν την παράδοση με την πρωτοποριακή σκέψη. Μόλις αντιμετωπίστηκαν οι άμεσες και έκτακτες ανάγκες, η προσοχή εστιάστηκε στην ανοικοδόμηση. Πραγματοποιήθηκε απογραφή και ακριβής καταμέτρηση όλων των οικοδομημάτων και των δημοσίων χώρων. Με διάταγμα απαγορεύτηκε η ανοικοδόμηση και αποκατάσταση οποιουδήποτε κτιρίου παρόλη την πίεση και την αντίδραση της κοινής γνώμης. Οριοθετήθηκε η περιοχή στην οποία θα πραγματοποιείτο η ριζική ανακαίνιση γνωρίζοντας ότι τα άλλα μέρη της πόλης θα επισκευάζονταν με τον παραδοσιακό τρόπο και τις παλιές μεθόδους. Επιλέχθηκε η Baixa, ως πρωταρχικός χώρος παρέμβασης, διότι ήταν έως τότε ο βασικός πυρήνας της εμπορικής ζωής της πόλης και βρισκόταν ανάμεσα στις δυο σημαντικότερες πλατείες, τις Terreiro do Paço και Rossio, αλλά

και επειδή το έδαφος της ήταν το μοναδικό σε ολόκληρη την Λισαβόνα που ήταν επίπεδα διαμορφωμένο. Έτσι με την εξασφάλιση της χρηματοδότησης για τα έργα ανοικοδόμησης που προέρχονταν από τον πλούτο της χώρας και τη βοήθεια άλλων ευρωπαϊκών κρατών η Βαίχα ήταν έτοιμη για μια προγραμματισμένη ανάπτυξη.

Όσον αφορά στην κατανομή των λειτουργιών, ο Pombal αντιλαμβανόμενος την αλλαγή στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα και την άνοδο της αστικής τάξης, επέλεξε η νέα περιοχή να διατηρήσει τον εμπορικό της χαρακτήρα. Στην πραγματικότητα πέρα από την υιοθέτηση των νέων αξιών, γνώριζε ότι η χωροθέτηση των λειτουργιών στην πόλη, όπως αυτή είχε δημιουργηθεί πριν τρεις αιώνες, ήταν απόλυτα επιτυχής με αποτέλεσμα μέσα από το κέντρο της πόλης να λειτουργεί ολόκληρη με ενότητα. Και αυτό ακριβώς θέλησε να διατηρήσει. Μετέφερε, έτσι, το παλάτι στην Ajuda, περιοχή στα δυτικά του Bairro Alto, και εγκατέστησε στο παλιό παλάτι νέες εμπορικές και διοικητικές χρήσεις. Μάλιστα, αλλάζοντας το όνομά της πλατείας από Terreiro do Raço(αυλή του παλατιού) σε Praça do Comercio (πλατεία του εμπορίου), δήλωσε σαφώς τη διάθεσή του να δώσει ισχυρό προβάδισμα στο εμπόριο, καταλαβαίνοντας ότι το μέλλον της πόλης βασιζόταν στη δραστηριότητα αυτή. Αντίθετα, τα ναυπηγεία, οχλούσα δραστηριότητα, διατηρήθηκαν στη θέση τους. Όσον αφορά στις εκκλησίες, δεν αποτελούσαν πια διαρθρωτικό σημείο για την οργάνωση της πόλης αλλά έπρεπε να αντιμετωπιστούν όπως τα υπόλοιπα κτίρια και να ενσωματωθούν στο οικοδομικό τετράγωνο, γεγονός που συμβολίζει και τη μείωση της εξουσίας και της επιρροής της εκκλησίας.

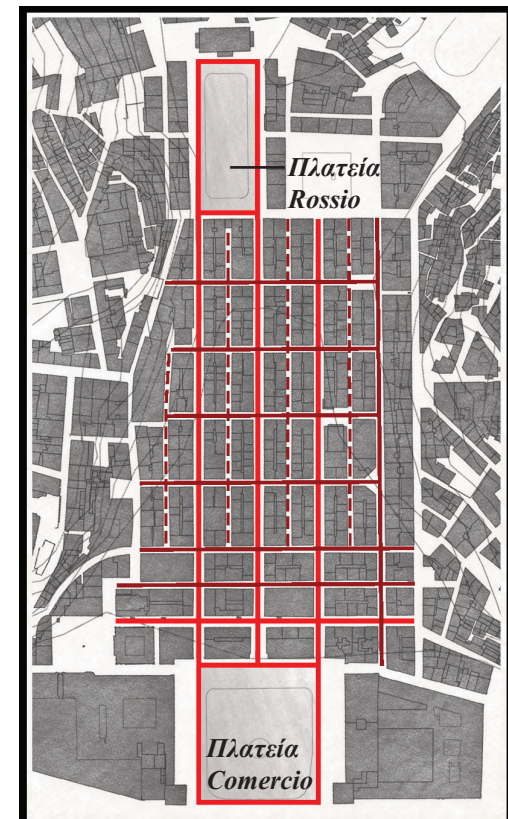
Δημιουργήθηκαν έξι διαφορετικά σχέδια πρότασης από τα οποία επιλέχθηκε αυτό που θα καθιστούσε την πόλη ξεχωριστή ανάμεσα στις πρωτεύουσες του Διαφωτισμού και θα αντικατόπτριζε τις ανάγκες σύγχρονης υγιεινής και ικανοποιητικού ηλιασμού και αερισμού (χάρτης 25). Το νέο σχέδιο με την απόλυτη συμμετρία και την αυστηρή χρήση καννάβου και τη γεωμετρική του απλότητα αποτελούσε πρότυπη εφαρμογή των εννοήσεων του Μπαρόκ. Δημιουργήθηκαν χαράξεις ιπποδάμειου συστήματος με απόλυτα ορθογωνικά οικοδομικά τετράγωνα. Δόθηκε μεγάλη σημασία στους δημόσιους χώρους, γι αυτό και οι δύο βασικές πλατείες Terreiro do Raço, που διπλασιάστηκε στο μέγεθός της, και η παλιά Rossio, αναδείχθηκαν και όρισαν την ανακατασκευασμένη περιοχή. Η μεταξύ τους περιοχή έχασε το μεσαιωνικό της χαρακτήρα με τον πυκνό δαιδαλώδη ιστό και δομήθηκε με τα νέα ρωμαϊκού τύπου πρότυπα. Οι οδοί έχουν οπτικές φυγές προς τον Τάγο δηλώνοντας τη στροφή της πόλης προς τη θάλασσα και κατά συνέπεια, στο διεθνές στερέωμα, ενώ οι κάθετες σε αυτές διαμορφώνονται παράλληλα με την

Χωροθέτηση λειτουργιών στο νέο σχέδιο

Χάρτης 26: Ιεράρχηση οδών στο νέο σχέδιο της Βαίχα

πηγή: προσωπικό αρχείο

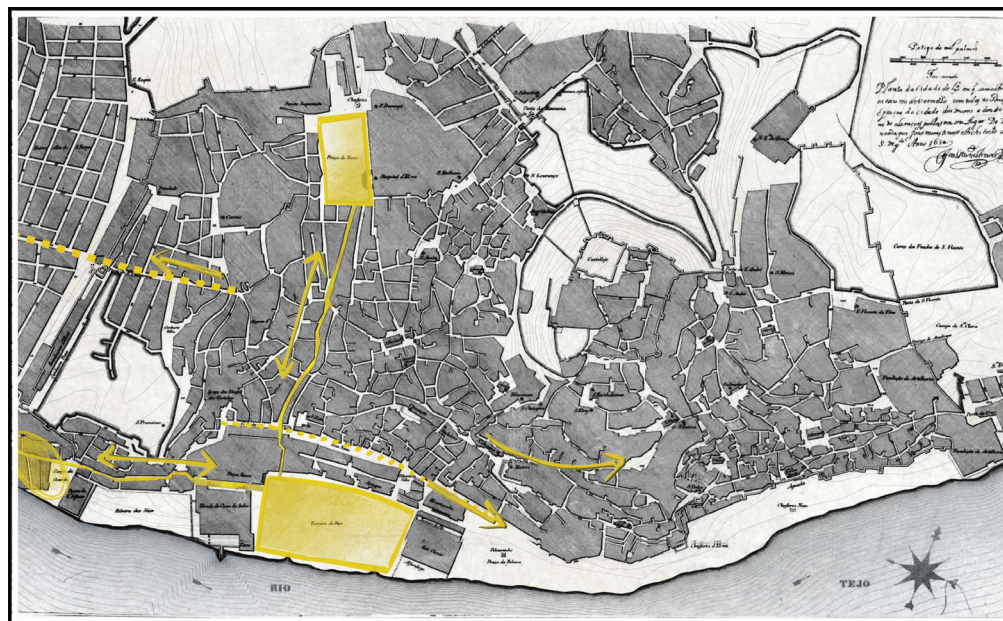
- *Κύριες οδικές αρτηρίες*
- *Δευτερεύουσες οδικές αρτηρίες*
- *Συμπληρωματικές οδικές αρτηρίες*

ακτογραμμή. Ακολουθείται η πορτογαλική και μεσαιωνική παράδοση που είναι ριζωμένη στην Ευρώπη με την ιεράρχηση των οδών σε κύριες, δευτερεύουσες και συμπληρωματικές με ποικιλία στα πλάτη τους. Ως κύριες χαρακτηρίζονται οι τρεις αρτηρίες που συνδέουν τις δύο πλατείες, και η Rua Nova, ως παλιός εμπορικός δρόμος, στην αντίθετη κατεύθυνση, και δευτερεύουσες θεωρούνται αυτές που

- Πλατείες που διατηρούνται
- Άξονες που διατηρούνται
- Συνδέσεις που διατηρούνται

▲ Χάρτης 27: Συνδέσεις, κύριοι άξονες και πλατείες της πόλης που διατηρούνται και μετά το 1755.

υπόβαθρο Tinoco (1650)

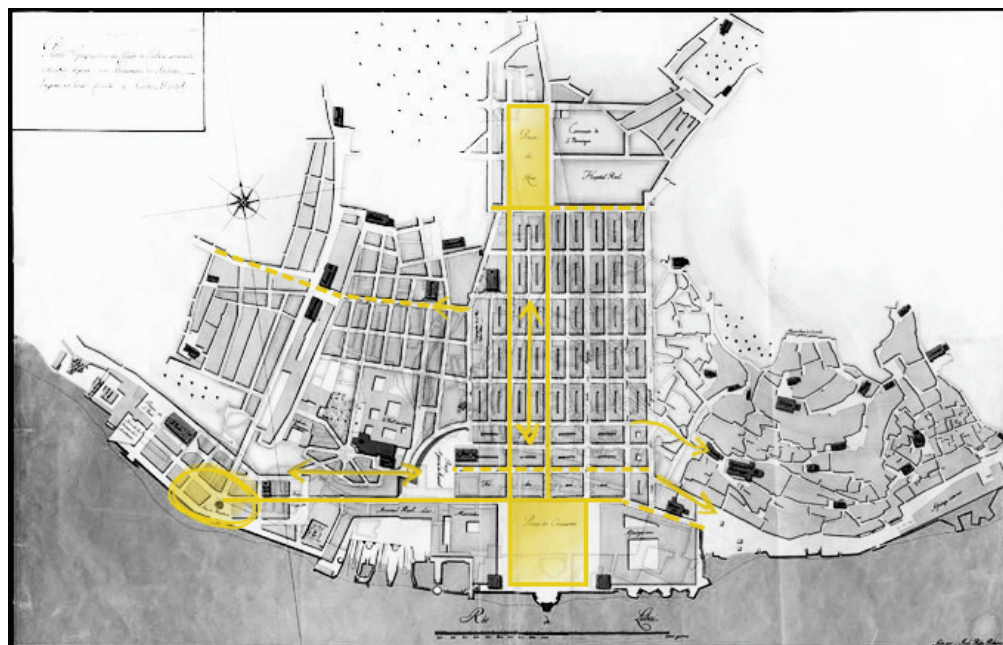
πηγή: diasquevoam.blogspot.gr

προσωπική επεξεργασία

► Χάρτης 28: Το κέντρο της Λισαβόνας των Eugénio dos Santos και Carlos Mardel, 1756, που απεικονίζει τις συνδέσεις, τους κύριους άξονες και πλατείες της πόλης που προπήρχαν του σεισμού και διατηρούνται και μετά από αυτόν.

πηγή: en.wikipedia.org

προσωπική επεξεργασία

συνδέουν το Chiado με την Alfama (χάρτης 26).

Αν και οι **καινούργιες χαράξεις** διαφοροποιούνται σε μεγάλο βαθμό από τις προγενέστερες, το νέο σχέδιο δεν απορρίπτει το παρελθόν αλλά διατηρεί πολλά στοιχεία της παράδοσης. Έτσι διατηρούνται με μια μικρή αναδιάταξη οι δυο σημαντικές πλατείες Terreiro do Paço και Rossio και οι μεταξύ τους συνδέσεις. Επιπλέον και ακόμα πιο σημαντικό, με τις δευτερεύουσες αρτηρίες επιτυγχάνεται η διατήρηση της σύνδεσης των περιοχών ανατολικά και δυτικά της Baixa, δηλαδή της Alfama και του Bairro Alto. Έτσι αφού, η νέα περιοχή διατηρούσε τις βασικές κινήσεις δε θα ήταν δύσκολο να εγκλιματιστεί σε αυτήν ο παλιός κάτοικος της καθώς η καθημερινή κυκλοφορία δε διαφοροποιόταν σε σχέση με την παλιά (χάρτης 27,28).

Η **οργάνωση του κτιρίου** ενσωματώνει την παραδοσιακή θέση της εμπορικής δραστηριότητας και της μικρής βιομηχανίας στο ισόγειο, και την ιδιωτική κατοικία στους ορόφους. Έτσι, γίνεται κατανοητό ότι το νέο σχέδιο όσον αφορά την κατανομή των λειτουργιών, σεβάστηκε απόλυτα την προηγούμενη υφιστάμενη κατάσταση διατηρώντας με τον ίδιο τρόπο την κατανομή του εμπορίου αλλά και την κατακόρυφη κατανομή των λειτουργιών μέσα στο ίδιο το οίκημα. Σκοπός του Pombal λοιπόν, ήταν να διατηρήσει τον καθημερινό τρόπο ζωής της πόλης και των κατοίκων της. Μάλιστα συγκέντρωσε τις διάφορες επαγγελματικές δραστηριότητες σε ενότητες, παίρνοντας παράδειγμα από τα αραβικά σουκ,

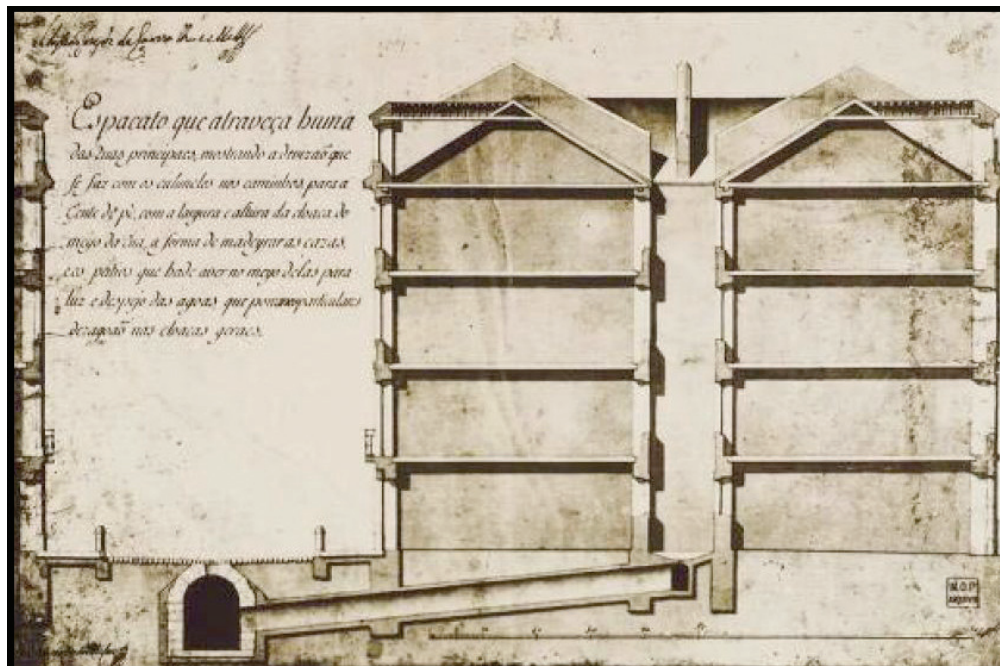

1. Πλατεία Rossio

Πηγή: LucaGaluzzi

2. Αψίδα θριάμβου στην είσοδο της πόλης

Πηγή: προσωπικό αρχείο

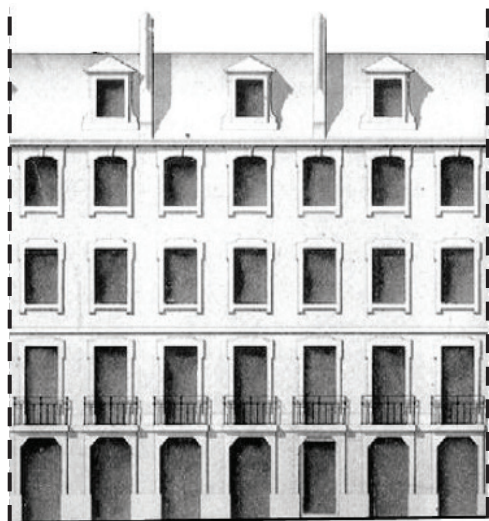
Χώρος κατοικίας

Χώρος εμπορικής δραστηριότητας

Τομή κτιρίων της Baixa και οργάνωση κτιρίου

πηγή: Federico Sanches

1.

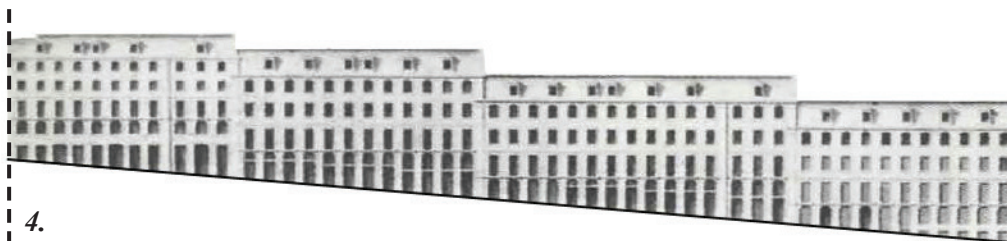
2.

δίνοντας στους δρόμους της Baixa ονόματα λειτουργιών και συγκεκριμένης εμπορικής δραστηριότητας, π.χ. οδός των υποδηματοποιών (Rua dos Sapateiros), των ταχυδρόμων (Rua dos Correiros), των χρυσοχόων (Rua dos Ouradores) κτλ., παρακινώντας έτσι τους εμπόρους του συγκεκριμένου επαγγέλματος να εγκατασταθούν εκεί.

Το σύνολο των κτιρίων έχει πέντε ορόφους και χαρακτηρίζεται από κανονικότητα, επανάληψη και επαναλαμβανόμενες μορφές τόσο στην κάτοψη όσο και στην όψη. Τα οικοδομικά τετράγωνα είναι πολλαπλάσια ενός καννάβου που χρησιμοποιήθηκε για τη μοιρασιά των ιδιοκτησιών. Η κάθε ιδιοκτησία θα έπρεπε να είναι πολλαπλάσιο του καννάβου, που ποίκιλε ανάλογα με την οικονομική κατάσταση του ιδιοκτήτη. Με αυτόν τον τρόπο δόθηκε η ευκαιρία εγκατάστασης στην περιοχή, πληθυσμού με διαφορετική οικονομική κατάσταση, κάτι που ήταν ο κύριος στόχος του Pomral. Αυτό που το ενδιέφερε ήταν η εικόνα της πόλης, το σκηνικό, και έτσι χρησιμοποίησε τις ενιαίες όψεις για να καλύψει τη διαφορά των κοινωνικών τάξεων. Ο κάνναβος της κάτοψης εκφράστηκε με την αυστηρή διαστασιολόγηση και επανάληψη των ανοιγμάτων. Ο κατακόρυφος κάνναβος γίνεται διακριτός κατ' αρχάς με τη σύνθεση της όψης σε βάση, κορμό και στέγη του κτιρίου. Η βάση, το ισόγειο, έχει μεγαλύτερο ύψος λόγω της διαφοροποίησης της χρήσης, οι όροφοι έχουν το ίδιο ύψος μεταξύ τους, ενώ η δίριχτη στέγη, μικρότερο. Ο σχεδιασμός των κτιρίων ενστερνίζεται στοιχεία του κλασικισμού στην πιο λιτή τους έκφραση, που απορρέει εν μέρει από τον επείγοντα χαρακτήρα ανακατασκευής της περιοχή και την ανάγκη τυποποίησης αλλά στηρίζεται στον αρχιτεκτονικό ορθολογισμό της φιλοσοφίας του Διαφωτισμού. Το αρχιτεκτονικό αυτό στυλ, που δίκαια ονομάστηκε Pombalino, δεν περιορίστηκε στη Baixa αλλά χρησιμοποιήθηκε και στα καταστραμμένα από το σεισμό κτίρια του Bairro Alto και του Chiado δίνοντας ενιαίο αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο στο σύνολο της

3.

4.

1. Όψεις κτιρίων στη Baixa σύμφωνα με την πρόταση του Manuel da Maia.

2. Όψεις κτιρίων στο Bairro Alto σύμφωνα με την πρόταση του Manuel da Maia.

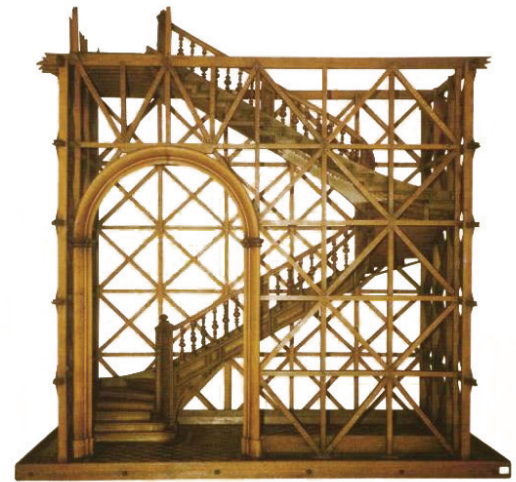
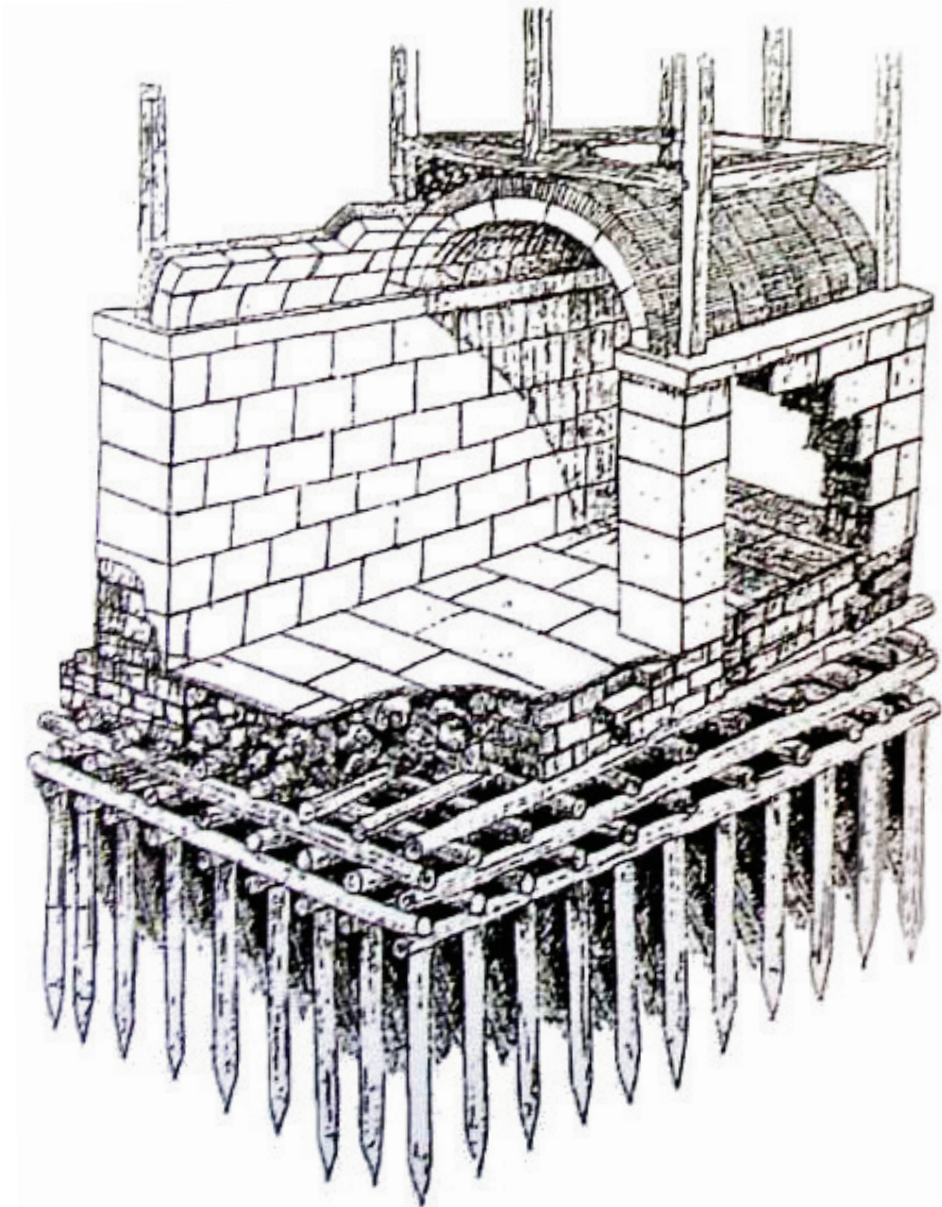
3. Όψεις κτιρίων στη Baixa σύμφωνα με την πρόταση του Manuel da Maia.

4. Όψεις κτιρίων στο Bairro Alto σύμφωνα με την πρόταση του Manuel da Maia.

πηγή: Federico Sanches

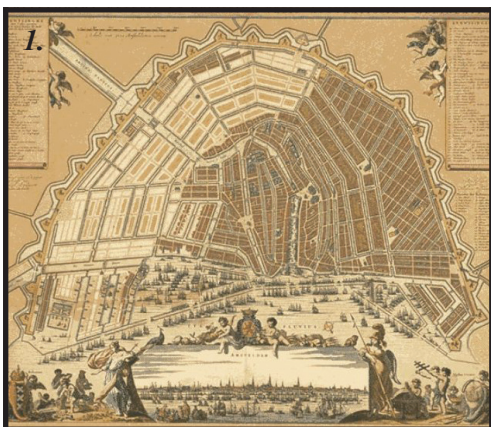
πόλης.

Επιπλέον, εφαρμόστηκε ιδιαίτερο **κατασκευαστικό σύστημα** λόγω του υγρού υπεδάφους, σύγχρονο και αντισεισμικό. Πρόκειται για τη **gaiola**(κλουβί) όπου η ξύλινη θεμελίωση πακτώνεται ισχυρά στο υγρό υπέδαφος καθώς η διατομή της διαστέλλεται. Είναι μια από τις πρώτες προσπάθειες κατασκευής αντισεισμικών

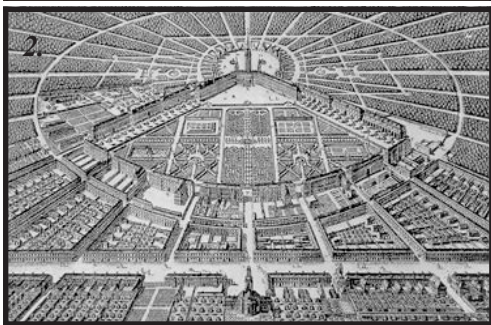

*Κατασκευαστικό σύστημα της gaiola
πηγή: Federico Sanches*

1. Χάρτης 29: Άμστερνταμ, 17ος αιώνας

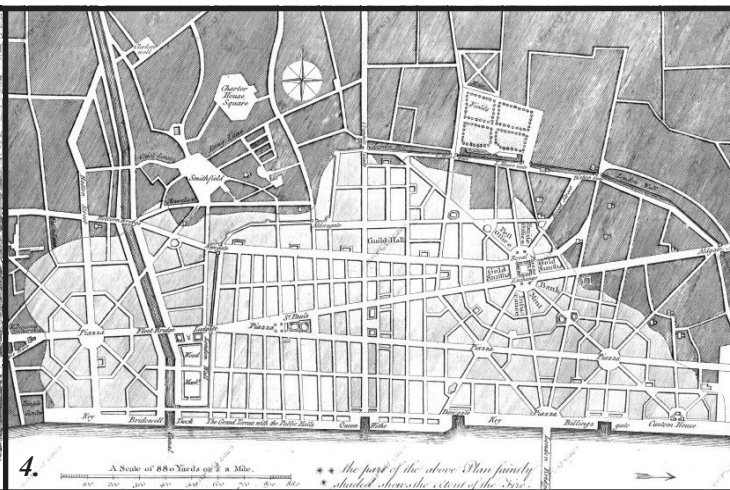

2. Χάρτης 30: Καρλσρούη, 1715

3. Χάρτης 31: Λονδίνο, 1666, με την κατεστραμμένη περιοχή

4. Χάρτης 32 :Σχέδιο Wren για το Λονδίνο το οποίο δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ.

πηγή: en.wikipedia.org

κτιρίων, ιδιαίτερα πρωτοποριακή.

Ο σχεδιασμός της πόλης μέσω οργανωμένου σχεδίου, με αρχιτεκτονική τάξη και έλεγχο της αποτελεσματικότητας και της προόδου του είναι φαινόμενο σπάνιο μέχρι το 18ο αιώνα. Αντίστοιχες προσπάθειες στη Δύση, στην πλειοψηφία τους όμως χωρίς ικανοποιητικό αποτέλεσμα, ήταν γνωστές. Αναφέρουμε ενδεικτικά την περίπτωση του Λονδίνου, που μετά τη φωτιά του 1666, δημιουργήθηκε σχέδιο, που όμως έδινε περισσότερη σημασία σε κατασκευαστικές λεπτομέρειες έτσι ώστε η λύση να μην αποτελεί ριζική αλλαγή για την πόλη. Περισσότερο πετυχημένη ήταν η προσπάθεια στο Άμστερνταμ (1613-1656) με την επαναστατική παρέμβαση στο παραλιακό μέτωπο για να αποτρέψουν τις πλημμύρες γύρω από την πόλη. Τα πράγματα ήταν διαφορετικά στην εξ αρχής δόμηση που πραγματοποιήθηκε στο Τορίνο το 17ο αιώνα και στην Καρλσρούη το 1715.

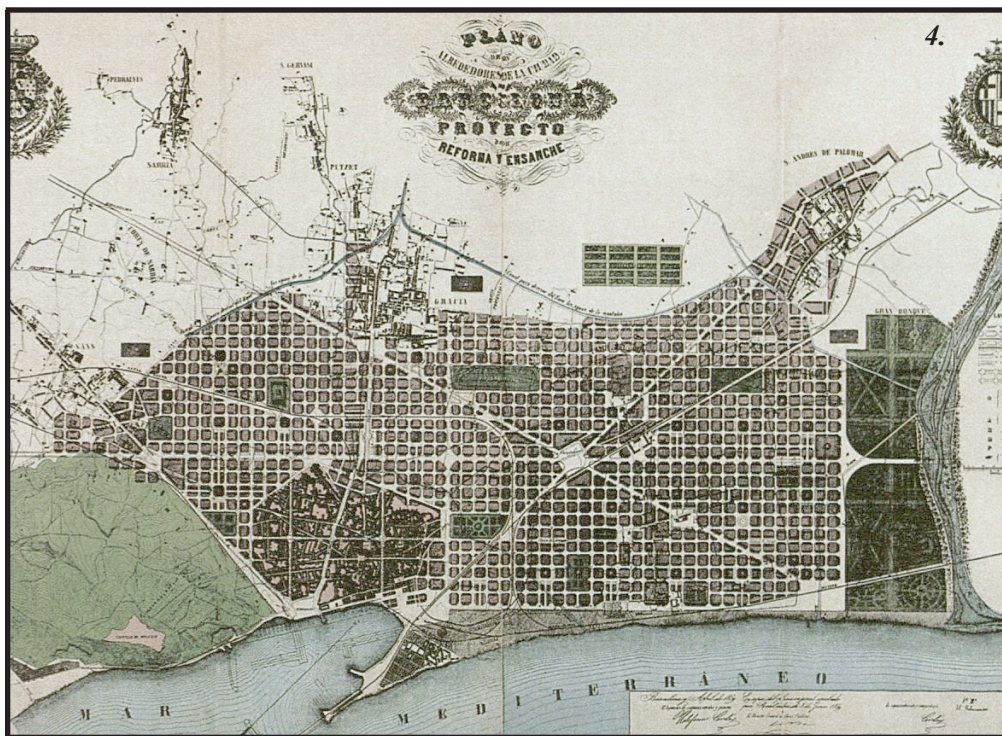
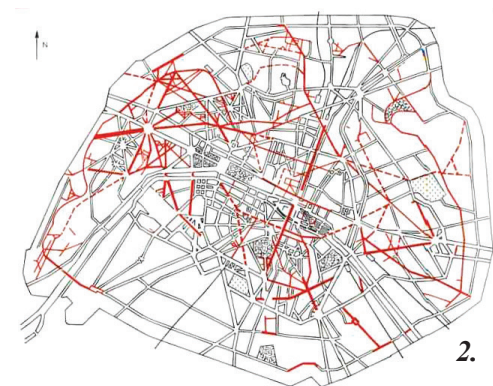
Στη Λισαβόνα οι πρωτοποριακές αποφάσεις επέμβασης στην πόλη δεν είναι κάτι νέο. Ήδη από τον 16ο αιώνα, με τη ριζική αλλαγή χωροθέτησης των λειτουργιών μέσα στη πόλη, είχε αποκτήσει αρετές, που οι υπόλοιπες ευρωπαϊκές πόλεις κατέκτησαν το 19ο αιώνα. Η νέα σχεδίαση του 18ου αιώνα αποτέλεσε το αποκορύφωμα αυτής της αντίληψης. Ο Pomhal που διέθετε το όραμα, αξιοποιώντας την απλότητα του Διαφωτισμού, την τυποποίηση, τη λειτουργικότητα, την αυστηρότητα, την τάξη, και τις ρεαλιστικές λύσεις, άδραξε την ευκαιρία για να μετασχηματίσει και να βελτιώσει την πόλη. Όμως, το κύριο συστατικό για την επιτυχία της πρωτοποριακής συνταγής του ήταν η αστική συνείδηση που διέθετε και ο σεβασμός στην παράδοση. Άλλαξε τις μορφές στον ιστό και τις όψεις, διατήρησε όμως τη συγκρότηση, τον τρόπο της καθημερινής ζωής και τη συνοχή της κοινωνίας. Έτσι, η επιτυχία δεν ήταν μόνο αποτέλεσμα σχεδιασμού αλλά

κυρίως της προσωπικότητας και του οράματος του Rombal.

Είναι η πρώτη φορά ολοκληρωμένου αστικού σχεδιασμού στην πόλη που συνοδεύεται με μαζική παραγωγή κτιρίων, καθώς η προηγούμενη προσπάθεια που είχε πραγματοποιηθεί στο Baiigo Alto περιλάμβανε μόνο τη χάραξη των οικοδομικών τετραγώνων. Η πόλη αν και είχε γνωρίσει παρόμοια φυσική καταστροφή το 1531, δεν υπήρχε η ωριμότητα και η πολιτική βούληση τότε ώστε να προβούν σε τέτοιες ενέργειες, με αποτέλεσμα να επισκευάσουν την κατεστραμμένη περιοχή στην παλιά της μορφή. Η Λισαβόνα αποτελεί το πρώτο παράδειγμα τέτοιου τύπου δράσης μετά τη Ρώμη του Νέρωνα και παίρνει τη μορφή που πρέπει να ταιριάζει σε μια πρωτεύουσα αυτοκρατορίας.

Η Βαίχα αποτελεί πρωτοπόρα έκφραση του κινήματος που θα εκδηλωθεί αργότερα με δυναμικό τρόπο το 19ο αιώνα, με τη Washington το 1791, το Παρίσι του Haussmann στα μέσα του 19ου αιώνα καθώς και την επέκταση της Βαρκελώνης το 1859. Το πρώτο παράδειγμα αποτελεί δημιουργία πόλης από το μηδέν παίρνοντας ιδέες από αντίστοιχα σύγχρονα σχέδια πόλεων, με επιλεκτικές παρεμβάσεις, όπως της Λισαβόνας και της Καρλσρούης. Οι επεμβάσεις στο Παρίσι και τη Βαρκελώνη, αποτελούν παραδείγματα που βελτιώνουν την πόλη και δεν την αναμορφώνουν όμως καθοριστικά. Η Βαίχα έναντι αυτών των παραδειγμάτων είχε το μεγάλο πλεονέκτημα να συνδυάζει τη ριζική ανοικοδόμηση με τη βαθιά

1. Χάρτης 33: Τορίνο, 17ος αιώνας

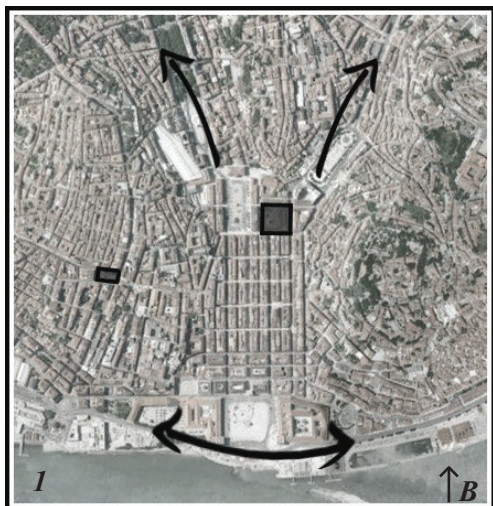
2. Χάρτης 34 : Παρίσι με τις επεμβάσεις του Haussmann το 19ο αιώνα

3. Χάρτης 35: Washington το 1791

4. Χάρτης 36: Βαρκελώνη το 19ο αιώνα
πηγή: en.wikipedia.org

→ Συνδέσεις κέντρου με προάστια

1. Χάρτης 37: Συνδέσεις κέντρου της Λισαβόνας με προάστια

πηγή: maps.google.gr, προσωπική επεξεργασία

2. Δρόμος στη Βαίχα

πηγή: προσωπικό αρχείο

3. Κτίριο στη Λισαβόνα

πηγή: pt.wikipedia.org

παράδοση.

Στα χρόνια που ακολούθησαν, το 19ο αιώνα, ο πληθυσμός της πόλης αυξάνεται και η πόλη επεκτείνεται προς τα προάστια. Για τη σύνδεσή τους με το κέντρο, διανοίχτηκαν, το 1879, η Avenida da Libertade (α) και η Avenida Almirante Reis (β), στα βοριοδυτικά και βοριοανατολικά, αντίστοιχα,, και η παραλιακή οδός Ribeira das Naus (γ). Οι νέες λεωφόροι, υποδείχθηκαν από τη γεωμορφολογία του εδάφους, στη θέση όπου παλιότερα εισχωρούσαν οι παραπόταμοι του Τάγου (χάρτης 37). Με την επέκταση προς τα προάστια, ξεκινά και η σταθερή αποκέντρωση, καθώς η αστική ανάπτυξη στην περιφέρεια δεν συνοδεύεται με αντίστοιχη δημιουργία αυταρκών περιοχών, κάτι που, όπως θα διαπιστώσουμε, θα είχε αναπόφευκτα άμεσο αντίκτυπο στο υφιστάμενο κέντρο.

Στην περιοχή που μελετάμε, από το 18ο αιώνα μέχρι και σήμερα, δε σημειώθηκαν αξιοσημείωτες αλλαγές που να τη μεταβάλλουν καθοριστικά παρά μόνο η δημιουργία των πλατειών Praça de Luís de Camões το 1860 και της Praça da Figueira το 1885, στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής τάσης δημιουργίας πλατειών και πάρκων στις σύγχρονες τότε πόλεις. Όσον αφορά τα νέα κτίρια της πόλης δομούνται κρατώντας κάποια βασικά μορφολογικά χαρακτηριστικά, όπως οι ενιαίες όψεις, επηρεάζονται όμως από τις τάσεις του εξωτερικού και υιοθετούν τα εκάστοτε σύγχρονα αρχιτεκτονικά στυλ, όπως το Μπαρόκ, ο Νεοκλασικισμός, ο Ρομαντισμός.

1. *Praça da Figueira*
πηγή: Luca Galuzzi
2. *Πλατεία Luis de Camões, 2006*
πηγή: Luca Galuzzi
3. *Πανοραμική άποψη της Βαixa*
πηγή: en.wikipedia.org
4. *Χάρτης 38: Λισαβόνα, 1756*
πηγή: en.wikipedia.org
5. *Χάρτης 39: Λισαβόνα, 2013*
πηγή: προσωπικό αρχείο

Γ. Επίλογος

To miradouro Santa Lucia

▲ 1949
πηγή: *Arquivo Fotográfico de Lisboa*
◀ 2013
πηγή: *προσωπικό αρχείο*

Επίλογος

Στη σύγχρονη Λισαβόνα συναντάμε τρεις διαφορετικές διαμορφώσεις αστικού ιστού, την **Alfama** με την οργανική της ανάπτυξη στη διάρκεια της αραβικής κατάκτησης (8ος -12ος αιώνας), το **Bairro Alto** με μια πρώιμη μορφή καννάβου το 1500 και τη **Baixa**, το 1755, με το ιπποδάμειο, απόλυτα πρωτοποριακό σχέδιό της. Πρόκειται για τρία διαφορετικά συστήματα που προέκυψαν σε τρεις διαφορετικές χρονικές περιόδους και υπό διαφορετικές συνθήκες και επιρροές, και διατηρούν αυτή τη μορφή μέχρι και σήμερα. (χάρτες 40-42)

*Χάρτης 40: Castelo και Alfama
Μεσαιωνικός ιστός
πηγή : προσωπικό αρχείο*

*Χάρτης 41: Bairro Alto
Πρώιμος καννάβος
πηγή : προσωπικό αρχείο*

*Χάρτης 42: Baixa Pombalina
Απόλυτη ορθοκανονική διάταξη
πηγή : προσωπικό αρχείο*

Χάρτης 43

- — — — — Οι γραμμές του τραμ
- ● ● ● ● Τα όρια των τριών αστικών ιστών

▲ Ο elevador da Bica

πηγή : Ricardo Vichente

◀ Το τραμ 28

πηγή : Vera Sanches

Οι διαφορές αυτές δεν είναι πλέον τόσο αισθητές καθώς η πόλη έχει αποκτήσει μια ενιαία εικόνα.

Ένα στοιχείο που έδωσε ενιαίο χαρακτήρα σε αυτόν τον πολλαπλό ιστό ήταν η δημιουργία του **τραμ** το 1873, που σταδιακά επεκτάθηκε και εκτός του ιστορικού κέντρου. Αυτό το μέσο σταθερής τροχιάς που ανεβοκατεβαίνει τα στενά σοκάκια και ενώνει τους λόφους περνώντας μέσα από την πεδιάδα της Baixa, ουσιαστικά λειτουργεί σαν μια χάραξη μέσα στην πόλη. (χάρτης 43)

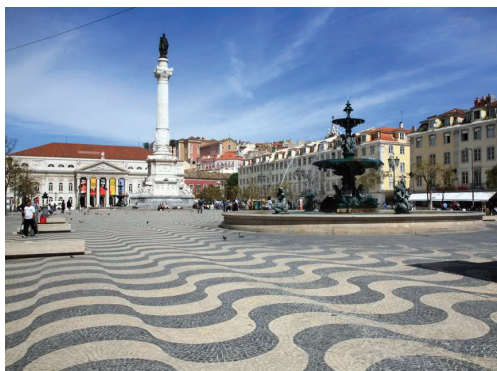

το τραμ 28, πηγή προσωπικό αρχείο

Το νέο “ντυσιμο” της πόλης

▲ Η πλατεία Rossio
πηγή: προσωπικό αρχείο

Πέραν του τραμ, το στοιχείο που πραγματικά έδωσε στην πόλη μια εντελώς διαφορετική πνοή και την ενιαία εικόνα που βλέπουμε σήμερα είναι μια μοναδική, ιδιαίτερη μορφή «μωσαικού». Πρόκειται για τα λιθόστρωτα που καλύπτουν τους δρόμους της πόλης και τα azulejos (πλακάκια) στις όψεις των κτιρίων που τα μετατρέπουν σε έργα τέχνης και δίνουν στην Λισαβόνα τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της, που την κάνει να ξεχωρίζει σε σχέση με τις υπόλοιπες δυτικοευρωπαϊκές πόλεις. Αυτή η μορφή τέχνης πηγάζει από την βαθιά παράδοση της Πορτογαλίας και συνδυάζει Ισλάμ, Ρώμη, Βυζάντιο, αλλά και τα νέα ρεύματα του 18ου αιώνα. Υπήρχε στην πόλη, ήδη από τον 16ο αιώνα, όμως, χάρις στον Marques de Pombal χρησιμοποιείται ευρέως στο νέο σχέδιο της Baixa και λόγω του οικείου χαρακτήρα της αλλάζει εμβέλεια και, κυριολεκτικά, διαχέεται και την καταλαμβάνει το σύνολο της πόλης.

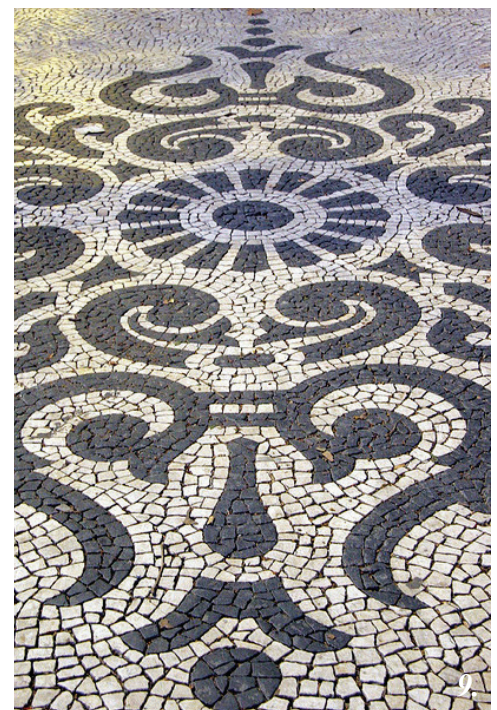

▲ Rua da Vitoria
πηγή: www.lisbonlux.com

Μετά την καταστροφή του 1755 ξεκινά η μαζική κάλυψη των οδικών αρτηριών της Λισαβόνας με διακοσμητικά **λιθόστρωτα**. Μέχρι τότε πλειοψηφία των δρόμων της πόλης ήταν χωμάτινοι και πλέον ήταν επιτακτική η ανάγκη διάστρωσής τους. Οι σχεδιαστές της νέας πόλης, εμπνευσμένοι μέσα από την παράδοση των ρωμαϊκών μωσαϊκών, βρήκαν έναν έξυπνο τρόπο για να επαναχρησιμοποιήσουν τα ερείπια του σεισμού. Έτσι, οι δρόμοι της Λισαβόνας καλύφθηκαν με μικρά κομμάτια ασβεστόλιθου και βασάλτη, δημιουργώντας μαύρα και άσπρα σχέδια χωρίς τη χρήση κονιάς.

Τα νέα λιθόστρωτα είχαν τη μορφή ψηφιδωτού, και τοποθετούνταν, ένα ένα στους δρόμους της πόλης σε διάφορους σχηματισμούς και σχέδια, πρακτική και τεχνογνωσία που επιβιώνει μέχρι και σήμερα. Τα θέματα που επιλέχθηκαν είναι είτε διάφορα γεωμετρικά μοτίβα ή θέματα επηρεασμένα από τα επιτεύγματα των ανακαλύψεων και τη θάλασσα, όπως κύματα, ψάρια, καραβέλες. Η ιδέα της διάστρωσης ξεκίνησε πολύ νωρίτερα, στα τέλη του 15ου αιώνα, όταν ο βασιλιάς D. Manuel θέλησε να το κάνει στο λιμάνι σαν φόρο τιμής για την επιστροφή του Vasco da Gama μετά τις ανακαλύψεις. Αυτό αποτέλεσε την αρχή για την διάστρωση των σημαντικότερων σημείων και δρόμων της πόλης, όπως η Rua Nova dos Mercadores. Η πρώτη διάστρωση με μικρούς κυβόλιθους έγινε το 18ο στην πλατεία Rossio και απεικόνιζε μορφές κυμάτων που διατηρείται μέχρι και σήμερα. Τα λιθόστρωτα αυτά είναι ίσως από τα πιο χαρακτηριστικά στοιχεία δημόσιας τέχνης όχι μόνο στην Λισαβόνα αλλά και σε ολόκληρη την Πορτογαλία και τη Δύση.

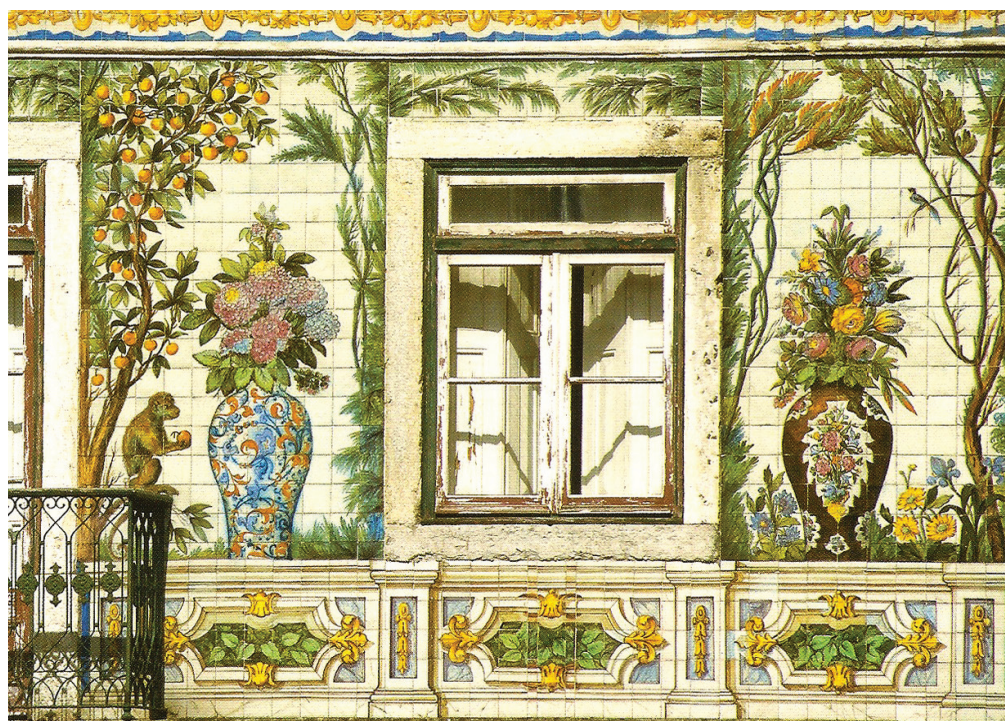
φωτογραφίες 3,7,9 πηγή : <http://olhares.sapo.pt>
φωτογραφίες 1,2,6 πηγή : [facebook.com/calçada portuguesa](https://www.facebook.com/calçada-portuguesa)
φωτογραφίες 4,5,8 πηγή : προσωπικό αρχείο

Ta azulejos

Το δεύτερο πολύ σημαντικό μορφολογικό στοιχείο που χαρακτηρίζει μέχρι και σήμερα την πόλη της Λισαβόνας αλλά και την πορτογαλική αρχιτεκτονική είναι τα azulejos. Όπως είδαμε, τα azulejos χρησιμοποιούνταν ήδη από τον 16ο αιώνα στο εσωτερικό δημόσιων κτιρίων, μετά το σεισμό, όμως, αρχίζει η μαζική παραγωγή και χρήση τους και στις όψεις δημόσιων και ιδιωτικών κτιρίων, αλλάζοντας ριζικά την εικόνα της πόλης. Εκτός από τη διακόσμηση, η χρήση τους αποσκοπεί και στην προστασία των κτιρίων από την υγρασία και τα φυσικά φαινόμενα. Η θεματολογία τους, πλέον, είναι πιο ελεύθερη, περιέχει τα αρχικά γεωμετρικά μοτίβα, όμως τώρα, τα azulejos μετατρέπονται σε πίνακες ζωγραφικής, δείχνοντας σκηνές καθημερινής ζωής, χριστιανικού περιεχομένου κ.α. Έτσι εκτός από τα αυτοτελή, επαναλαμβανόμενα σχέδια υπάρχουν και συνθέσεις με ειδικά κατασκευασμένα τεμάχια που αποτελούν ένα μικρό μόνο τμήμα της συνολικής παράστασης, είναι, δηλαδή, τμήματα ενός πάζλ. Με την πάροδο του χρόνου προσαρμόζονται στα διάφορα καλλιτεχνικά ρεύματα, έτσι συναντάμε πλακάκια από μπαρόκ μέχρι αρτ νουβό. Το σύνολο της Baixa αλλά και πολλά κτίρια στο ιστορικό κέντρο της πόλης έχουν προσόψεις που χρονολογούνται από τον 18ο και 19ο αιώνα, όμως σε πολλές περιπτώσεις τώρα είναι χαλασμένες.

*Προσόψεις σπιτιών του 19ου αιώνα
στη Λισαβόνα
πηγή: Manuel M. Pinturache*

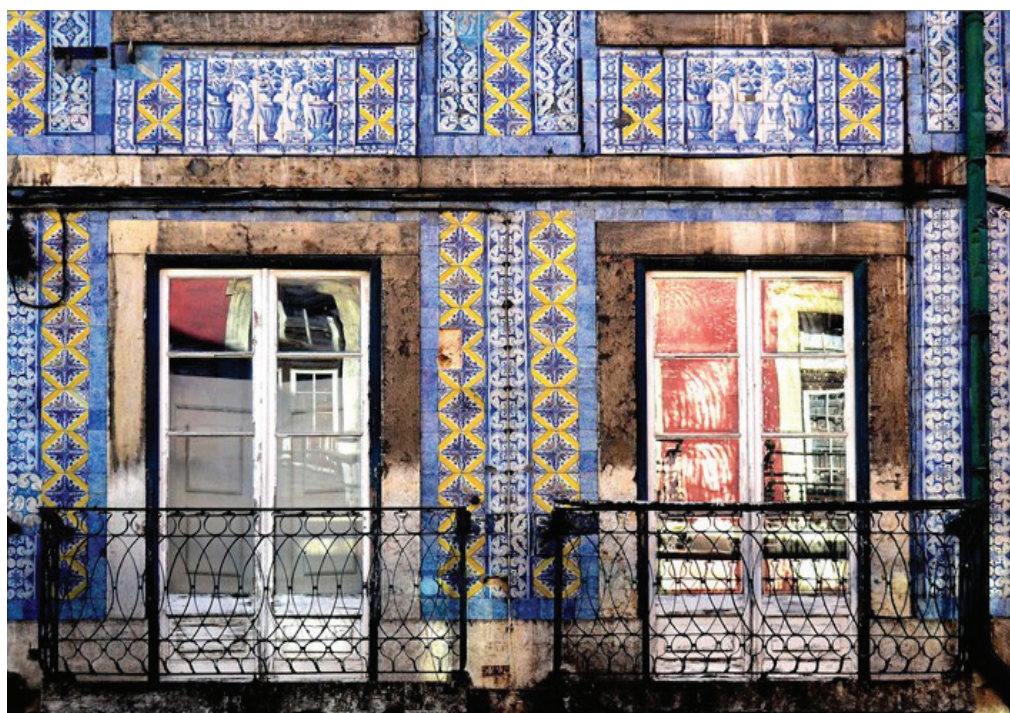

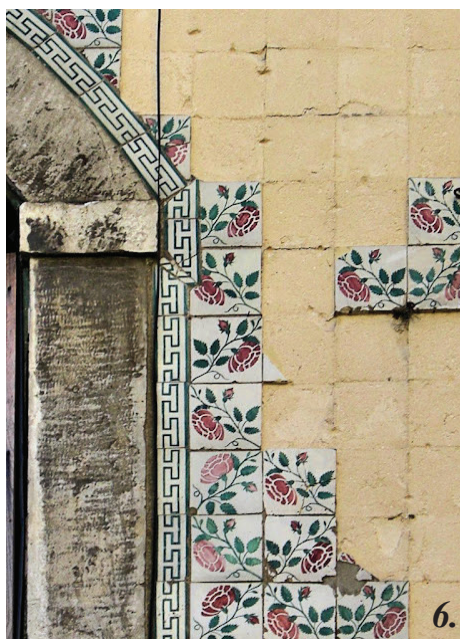
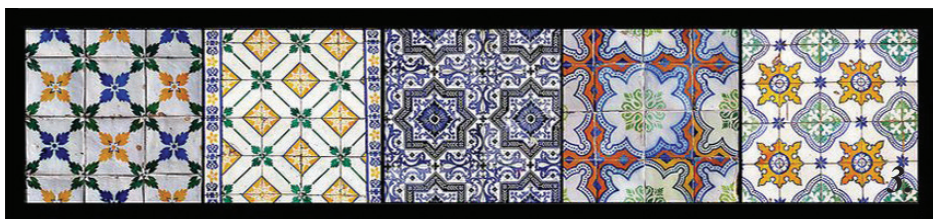
Η μεθοδική επικάλυψη δρόμων και προσόψεων με την τέχνη του «ψηφιδωτού» άλλαξε την αισθητική της πόλης και της έδωσε μια ομοιόμορφη αλλά και ανήσυχη πολύχρωμη όψη. Η πανδαισία χρωμάτων που πηγάζει από την παράδοση της Μεσογείου, διακόσμησε το δομημένο ιστό, ανεξαρτήτως περιοχής ή οικονομικής κατάστασης των κατοίκων της.

Έτσι, ενώ μέχρι τότε οι έντονες διαφοροποιήσεις στις ποιότητες του αστικού ιστού μπορεί να δημιουργούσαν μεγάλες αντιθέσεις, το ενιαίο ντύσιμο της πόλης με το ψηφιδωτό διάκοσμο μεταμόρφωσε την εικόνα της και ολοκλήρωσε την αισθητικά ισότιμη εμφάνισή της.

*Προσόψεις σπιτιών στη Λισαβόνα
πηγή: pt.wikipedia.org*

Συμπεράσματα

Η Λισαβόνα, έχοντας δομηθεί σε τρεις περιόδους, σταθμούς για την ιστορία της, την αραβική κατάκτηση του μεσαίωνα, τις υπερπόντιες ανακαλύψεις του 15ου αιώνα και την ριζική αναμόρφωση του 18ου από μια σημαντική προσωπικότητα, και έχοντας αφομοιώσει χαρακτηριστικά τόσο της Μεσογείου, όσο και της ισλαμικής αρχιτεκτονικής, διατηρεί τη μοναδικότητά της στον παγκόσμιο χάρτη. Ωστόσο η ξεχωριστή εικόνα και η συνοχή που συναντάμε σήμερα δεν είναι απόρροια τυχαίων γεγονότων, αλλά πηγάζει από τη σταθερότητα που είδαμε στον τρόπο συγκρότησης της. Κι αυτό γιατί σε κάθε περίοδο- σταθμό επέλεγε να ενσωματώνει τις νέες τάσεις και αντιλήψεις διατηρώντας την μέχρι τότε παράδοση. Λόγω αυτού του συνδυασμού δημιουργήθηκε ένα υγιές υπόβαθρο αλλά καλλιεργήθηκε και η αστική συνείδηση και ο σεβασμός στο παρελθόν που είναι απαραίτητα για την διατήρησή του.

Η πόλη έχει ένα ιστορικό κέντρο με αναντικατάστατη αξία και ως ισχυρή κατευθυντήρια γραμμή τη συντήρηση του ιστού και την αποκατάσταση των κτιρίων χωρίς την προσφυγή σε βιαστικές λύσεις που μπορεί να διαταράξουν αρνητικά το σύνολο της. Τα ελάχιστα νέα κτίρια της πόλης συμμορφώνονται με την υφιστάμενη κατάσταση και υιοθετούν τα μορφολογικά χαρακτηριστικά της, όπως οι κεκλιμένες στέγες, οι ενιαίες όψεις με τα συγκεκριμένα ανοίγματα και την επικάλυψή τους με πλακάκια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ένταξης, αποτελεί το συγκρότημα κατοικιών του Alvaro Siza στο Chiado. Οι πλακοστρώσεις που ολοκληρώνουν την εικόνα της πόλης, στους δρόμους και τις πλατείες επιδιορθώνονται ομοιόμορφα, διατηρώντας το αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο της κάθε περιοχής.

Εκτός όμως από τη διατήρηση της εικόνας της που την καθιστά μια από τις πιο γραφικές πόλεις του κόσμου, εξίσου σημαντική είναι και η διατήρηση των λειτουργιών της που είναι άμεσα συνυφασμένη με την καθημερινή ζωή. Η διαμόρφωση της Βαίχα το 18ου αιώνα, ήταν τόσο καθοριστική που όχι μόνο ικανοποίησε τις άμεσες ανάγκες της, αλλά λειτούργησε και μακροπρόθεσμα καθώς οδήγησε στην έξοδο του κέντρου από το μεσαίωνα και βοήθησε στην διατήρηση του ως εμπορικό πυρήνα της πόλης μέχρι σήμερα. Σε αντίθετη περίπτωση που η περιοχή θα είχε διατηρήσει τη μεσαιωνική της μορφή η μεταφορά του κέντρου της πόλης θα ήταν αναπόφευκτη. Οι γύρω λόφοι παραμένουν, κατά κύριο λόγο, περιοχές κατοικίας.

Διατήρηση εικόνας ιστορικού κέντρου

Διατήρηση των λειτουργιών στο ιστορικό κέντρο - Ενότητα πόλης

Πάνω : Συγκρότημα κατοικιών του Alvaro Siza στο Chiado

πηγή : <http://www.mimoa.eu>

Κάτω : εργάτης που επιδιορθώνει κατεστραμένο πεζοδρόμιο της Λισαβόνας

πηγή : <http://www.cafeportugal.net>

Είναι αυτός ο τρόπος οργάνωσης της πόλης που τη βοήθησε να λειτουργεί σαν ενότητα, παρά τα τείχη που τη διαχωρίζαν, είτε τα φυσικά που πλέον δεν υπάρχουν, ή τα κοινωνικά, στοιχείο σημαντικό στις σημερινές κοινωνίες των μειονοτήτων. Έτσι η πόλη έχει διαμορφωθεί με τέτοιο τρόπο που παρόλο που δίνει μια αυτονομία στις περιοχές, δεν τις διαχωρίζει.

Χάρτης 44

Ροή και συγκέντρωση
ανθρώπων κατά τη
διάρκεια της ημέρας

πηγή : προσωπικό αρχείο

Υποβάθμιση ιστορικού κέντρου

Παρόλα αυτά η Λισαβόνα, όπως και πολλά ευρωπαϊκά κέντρα που διαθέτουν ισχυρό και δυναμικό μεσαιωνικό υπόβαθρο, έρχεται αντιμέτωπη με τη σταδιακή υποβάθμιση του κέντρου της, που προκύπτει τόσο από τη φυσική φθορά, όσο και από την αποκέντρωση και μετατροπή του σε μονολειτουργικό κέντρο. Το πρόβλημα εντείνεται καθώς οι ανάγκες της σύγχρονης πόλης, όπως είναι η τεχνολογική εξέλιξη, η υγιεινή και το πράσινο, δεν πληρούνται σε ένα πυκνά διαμορφωμένο αστικό ιστό και σε παλιά δομημένα κτίρια. Έτσι λοιπόν, παρά τις προσπάθειες της πολιτείας είναι φανερά τα σημάδια υποβάθμισης που παρατηρούνται κυρίως στην περιοχή της Baixa, καθώς τις τελευταίες δεκαετίες έχασε τον αυθεντικό της χαρακτήρα. Το παλιό κατασκευαστικό σύστημα που απαιτεί δαπανηρές διαδικασίες φροντίδας, τα ακριβά ενοίκια και έλλειψη βασικών παροχών, π.χ. θέσεις στάθμευσης, ανελκυστήρες, αποτρέπουν τους κατοίκους να εγκατασταθούν στην περιοχή. Δημιουργείται έτσι ένας φαύλος κύκλος καθώς όσο μεγαλύτερη είναι η παραμέληση, τόσο μικραίνει η πιθανότητα να επιστρέψουν οι κάτοικοι της σε αυτήν.

Η κρίση της Baixa όμως, δεν είναι μη αναστρέψιμη, αν υπάρξουν οι κατάλληλες ενέργειες. Η πόλη διαθέτει εμπειρία στην αντιμετώπιση των κρίσεων χωρίς συντηρητισμό, στοχεύοντας στο μέλλον, όταν της δίνονται οι ευκαιρίες. Πρόσφατο παράδειγμα ότι η πόλη αποτελεί ένα ζωντανό οργανισμό που μετασχηματίζεται ανάλογα με τις ανάγκες του, είναι η περιοχή του Chiado, όπου μια μεγάλη φωτιά, το 1988, έδωσε πάτημα για την αναδημιουργία της, μετατρέποντάς την στο πιο αυτάρκες μέρος της πόλης. Όμως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η αναδόμηση της Baixa τον 18ο αιώνα, όπου η πόλη κατάφερε να ξεφύγει από μια κρίση πολύ εντονότερη από τη σημερινή. Τότε αναδείχτηκε μια προσωπικότητα με όραμα, που σεβάστηκε την παράδοση, όμως πήρε πρωτοποριακές αποφάσεις που μεταμόρφωσαν ριζικά τη Λισαβόνα. Έτσι και σήμερα, για την επίτευξη αυτού του στόχου, το πιο σημαντικό είναι η πολιτική βούληση και η λήψη μέτρων που θα αναζωογονήσουν το κέντρο και θα αποκαταστήσουν την ελκυστικότητά του. Συγκεκριμένα για την περιοχή της Baixa, η κατάταξή της στα μνημεία παγκόσμιας κληρονομιάς, θα βοηθήσει στη δημιουργία μέτρων που θα εξασφαλίσουν την αποκατάσταση και τη διατήρηση του βάζοντας τέλος στις αιτίες της σημερινής αποσύνθεσης. Απαραίτητες είναι οι παρεμβάσεις με ευελιξία, όραμα, και δυναμισμό ώστε να «επαναπροσδιοριστεί» το ιστορικό κέντρο, χωρίς να καταστραφεί το σύνολο.

Η Rua Augusta στην περιοχή της Baixa

α. κατά τη διάρκεια της ημέρας

β. τη νύχτα

γ. τις Κυριακές που είναι κλειστά τα καταστήματα

πηγή : προσωπικό αρχείο

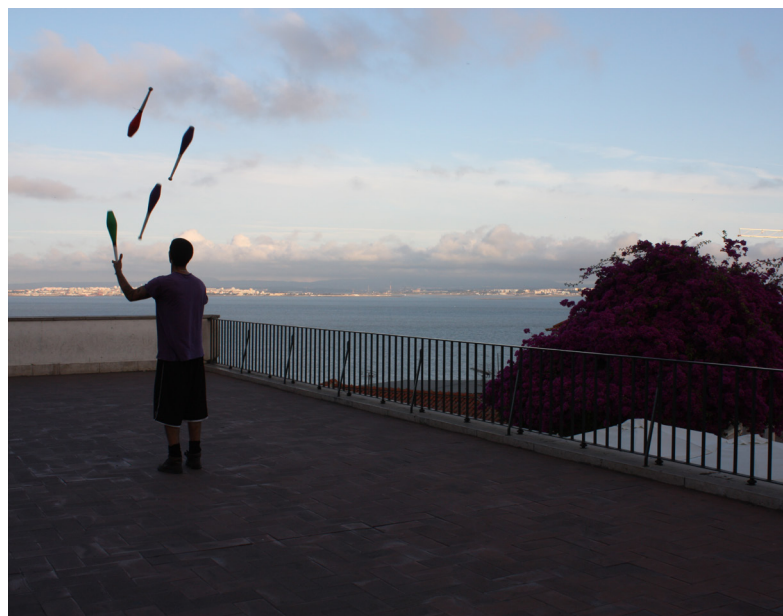

... γιατί σε κάθε εποχή, το μέλλον της πόλης ανήκει στους νέους!

φωτογραφίες 1,2,3,4 πηγή : προσωπικό αρχείο

φωτογραφίες 5,6 πηγή : cart postal, Lisboa Velha

Βιβλιογραφία

Βιβλία

- França, José-Augusto, *'Lisboa: Urbanismo e Arquitectura'*, Livros Horizonte, Lisboa, 2005
- Mendes de Almeida, Justino, *'De Olisipo a Lisboa, Estudos Olisiponenses'*, edições Cosmos, Lisboa, 1992
- Helder Carita, *'Bairro Alto : tipologias e modos arquitectónicos'*, Camara Municipal, Lisboa, 1990
- João Mascarenhas, *'Baixa Pombalina : bases para uma intervenção de salvaguarda'*, Coord, Lisboa, 2004
- António Braga, *'Portugal - o País, a História, a Cultura'*, Instituto Camões, Lisboa, 1998
- FRANÇA, José Augusto, *'Lisboa Pombalina e o Iluminismo'*, Bertrand Editora, Lisboa, 1987.

Διαλέξεις - Διπλωματικές

- Vitor Durão, *'Formación y transformación de la morfología urbana y de los tipos edificios del frente de Alfama'*, Universidade Técnica de Lisboa, 2006
- John R. Mullin, *'The reconstruction of Lisbon following the earthquake of 1755: a study in despotic planning'*, University of Massachusetts - Amherst, 1992
- Mário Lopes, *'CONSTRUÇÃO POMBALINA: PATRIMÓNIO HISTÓRICO E ESTRUTURA SISMO-RESISTENTE'*, ICIST, Lisboa, 1010
- Κλουβιδάκη Μαριλένα, *'Διαβα-Ζώντας την Λισσαβόνα'*, Διάλεξη Μάρτιος 2012
- Καλογερά, Παναγιώτα, Τσαφούλια, Λουκία, *'Μια πορεία στη λεωφόρο Almirante Reis: ο δρόμος ως οδηγός ανάγνωσης της πόλης της Λισαβόνας'*, Διάλεξη:2008/10
- Χρανιώτη, Αναστασία, *'Αναγνώσεις_ Λισαβόνα'*, Διάλεξη:2010/46

Διαδυκτιακές πηγές

www.instituto-camoes.pt
www.museodacidade.pt
www.wikipedia.org
www.maps.google.com
www.blogspot.gr
www.flickr.com
www.jcabral.info